

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı; Kelam Bilim Dalı

EBU'L-MUİN EN-NESEFİ'YE GÖRE BÜYÜK GÜNAH
İŞLEYENLERİN DÜNYA VE AHİRETTEKİ DURUMLARI

Süleyman ŞAHİN

Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır.

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Mehmet BAKTİR

Sivas
Ocak 2010

**EBU'L-MUİN EN-NESEFİ'YE GÖRE BÜYÜK GÜNAH
İŞLEYENLERİN DÜNYA VE AHİRETTEKİ DURUMLARI**

Süleyman ŞAHİN

Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin Temel İslam Bilimleri
Anabilim Dalı Kelam Bilim Dalı İçin Öngördüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Olarak Hazırlanmıştır.

Sivas
Ocak 2010

KABUL VE ONAY

Süleyman ŞAHİN'in hazırlamış olduğu "Ebu'l-Muin En-Nesefi'ye Göre Büyük Günah İşleyenlerin Dünya ve Ahiretteki Durumları" başlıklı bu çalışma, 07.01.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından "Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kelam Bilim Dalı"nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Metin BOZKUŞ (Başkan)

İmza

Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR

İmza

Doç. Dr. Mehmet BAKTİR (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım. .../.../

İmza

Prof. Dr. Mehmet ARSLAN

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsanoğlu Allah tarafından yaratılmış ve imtihana tabi tutulmak için de dünyaya gönderilmiş bir varlıktır. Bu imtihan esnasında da ne gibi bir yol izleyeceği, neleri yapıp nelerden kaçınması gerektiği, kısacası helaller ve haramlar bildirilip kendine verilen özgür irade ile seçme hakkı tanınmıştır. Böylece insan, kendi hür iradesi ile yaptığı işlerden sorumlu tutulmuştur. Dileme ve tercih etme insana aittir. İşin varlık alemine çıkması ise Allah'ın yaratması iledir. Allah hem mükafat verici hem de cezalandırıcıdır. İşlemiş olduğu günahlardan dolayı Allah insanı dilerse affeder dilerse ona azabeder. Allah günahları belirlemiş ve bunlardan sakınma yollarını Kur'an'da göstermiştir.

Allah, Kur'an-ı Kerim'de nehyetmiş olduğu işlere yönelmeyi günah olarak tanımlamış ve günah kavramını bazı terimlerle ifade etmiştir. Bu terimler Kur'an'da farklı isimler altında karşımıza çıkmaktadır. İnsan, Allah'ın kendisine vermiş olduğu hür irade ile bu günahlardan kaçınma imkanına sahiptir. Bu iradesini kullanmaz veya aksi yönde kullanırsa yaptığı bu işten sorumlu olur.

İşte biz günah kavramını ele aldığımız bu çalışmamızda öncelikle günah kavramının genel bir semantiğini yapıp daha sonra Kur'an ve Sünnet'te günah kavramını ele alacağız. En nihayetinde de asıl hedefimiz olan " Ebu'l-Muin en-Nesefi'ye Göre Büyük Günah İşleyenlerin Dünya ve Ahiretteki Durumu " konusunu bütün yönleriyle inceleyeceğiz.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Girişte Ebu'l-Muin en-Nesefi'nin hayatı, ilmi kişiliği, eserleri ve Kelami görüşlerine genel bir bakış yapmaya çalışacağız. Birinci bölümde günah kavramına genel bir bakış yaptıktan sonra, lügat ve ıstılah anlamlarını açıklayarak günah kavramının genel bir semantiğini yapmaya ve ardından Kur'an'da ve Sünnet'te günah kavramının ele alınış biçimlerini izah etmeye çalışacağız. İkinci bölümde, Kelam ilmi açısından günah kavramını ele alıp, bu kavramın Kelam ilminin doğuşundaki etkisi ve iman-

amel ilişkisi açısından Kelam ekollerindeki genel görünümü üzerinde duracağız. Üçüncü bölümde ise araştırmamızın asıl hedefi olan Ebu'l-Muin en-Nesefi'ye göre büyük günah işleyenlerin dünya ve ahiretteki durumlarını, yine onun eseri olan ve kelam ilminin başyapıtları arasında yerini almış Tabsiratü'l-Edille'den faydalanarak inceleyeceğiz ve sonuca ulaşmaya çalışacağız.

Gerek ders döneminde ve gerekse tez konusu seçiminde yardımlarını ve ilmi birikimini benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Ramazan ALTINTAŞ'a, tezimizin şekillenmesi ve düzenlenmesi noktasında büyük desteklerini gördüğüm değerli hocalarım Prof. Dr. Metin BOZKUŞ ve Prof. Dr. Metin ÖZDEMİR'e, her konuda yardımlarını ve desteğini benden esirgemeyen ve tez danışmanlığımı yapan kıymetli hocam Doç. Dr. Mehmet BAKTİR'a, ayrıca kaynak bulma noktasında büyük yardımlarını gördüğüm Turhal Müftümüz Sayın Ali ASLAN'a ve Turhal Vaizimiz Sayın Recep EREN'e teşekkürü bir borç bilirim. Muvaffakiyet yalnızca Allah'tandır.

Süleyman ŞAHİN

Sivas, 2010

ÖZET

ŞAHİN Süleyman, Ebu'l-Muin en-Nesefi'ye Göre Büyük Günah İşleyenlerin Dünya ve Ahiretteki Durumları, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2010

Yaratılmış olan bu kainatta bütün dengeler iyi-kötü, doğru-yanlış, hayır-şer üzerine bina edilmiş ve insanlık Yaratıcı tarafından bu iki yoldan birini tercih etmekle yükümlü kılınmıştır. İslami literatürde doğruluğun karşılığı sevap, kötü, yanlış, şer olanların karşılığı ise günah olarak yerini almıştır. Fert hür iradesi ile bu ikisinden birini seçmek durumundadır. Eğer iyi işlerde bulunursa sevap sahibi olur, kötü eylemlerin sahibi olursa da günah işlemiş olur. Netice olarak da hiç şüphe yok ki, iyiliğin de kötülüğün de karşılığını mutlaka görecektir.

Günah işleyenlerin durumlarının ne olacağı meselesi, ilk dönem Müslümanları arasında hararetle tartışılmış, fikirler öne sürülmüş ve netice de birçok fikri çeşitliliğe sahip fırkalar zuhur etmiştir. Her bir fırka günah kavramını iman-amel münasebeti yönüyle farklı açıklardan ele almış ve birçok ihtilafın ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kimi fırka büyük günah sahibini kafir saymış, kimisi onun akibetini Allah'a bırakmış, kimisi de imanla küfür arasında bir mevkidedir demiştir. Ehl-i sünnet imamları tarafından ise bu kişilerin kafir değil, günahkar mü'min oldukları, tevbe ettikleri zaman ise Allah'ın kendilerine af kapılarını her zaman açık tuttuğunu ve dilerse affedileceği, dilemezse azap edileceği savunulmuştur.

Ebu'l-Muin en-Nesefi ise, büyük günah işleyenler hakkında, diğer mezheplerin görüşlerini sıraladıktan sonra kendi tercihini ortaya koymaktadır. O, ümmetin, fasık ismi konusunda ittifak ettiğini, bu nedenle de kendisinin fasık ismini kabul ettiğini ve bu kişilerin fasık olduğunu kabul etmektedir. Nesefi, bu kişilerin ahiretteki hükümleri konusunda da, inkara varmadığı müddetçe küfürle yargılanmalarının ve ebedi cehennemde kalmalarının Allah'ın adaletine aykırı bir durum olacağını vurgulayarak, Allah'ın da vaadinden dönmeyeceğini ifade ederek, büyük günah işleyenlerin ebedi olarak cehennemde kalmayacağını savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Büyük Günah, , Sevap, İslam, Fasık, Fırka, Dünya, Ahiret, Ebu'l-Muin en-Nesefi

ABSTRACT

SAHİN, Suleyman, According to Abu'l-Muin an-Nesefi the positions of the people who commit great sins in the world and hereafter, Master Thesis, Sivas, 2009

All balances in this universe have been established on good-bad, right-wrong, good-evil and humanity is obliged to prefer one of these ways by the creator. In Islamic literature the equivalent of the morality is good deed, the equivalent of the bad, wrong and evil is sin. Humanbeings are supposed to choose one of them with their freewill. If a person goes on the right track he gets good deed, if not, he gets sins. Consequently, he will obviously see the results of his favor and malice.

The matter what would happen to those who have great sins was discussed fervently among the Muslims in the first period, ideas were put forward and in the end some divisions emerged with intellectual diversity. Each division handled the concept ‘sin’ from different point of views in terms of faith-action and it caused many conflicts. Some divisions accused the people who have great sins with swearing, some left their ends to God and some thought that they were in the middle of faith and swearing. The imams of the people of Sunna think that these are not unbelievers but sinful believers and if they repent, the door of mercy is always open to them and they will be either forgiven if God wants or be punished.

Abu'l-Muin en-Nesefî, the big ones about sin, after sorting the opinions of other denominations reveals his preference. He, nation, about the confederate fasık name is, therefore, accept his name, and that these people fasık is fasık acknowledge. Nesefî these people in the Hereafter, regarding the provisions also have to deny unless the judicial threats and stay in the eternal hell of God's justice would be contrary to the situation by highlighting the promise of Allah will not return to the expression, the great sin of those who for ever will remain in hell is advocating.

Key Words: Great sin, good deed, Islam, Fasık, Division, World, Hereafter, Abu'l-Muin en-Nesefi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	vii

GİRİŞ

A. EBU'L-MUİN EN-NESEFİ'NİN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ.....	1
A. 1- Ebu'l-Muin En-Nesefi'nin Hayatı.....	1
A. 2- Ebu'l-Muin En-Nesefi'nin İlmi Kişiliği.....	3
A. 3- Ebu'l-Muin En-Nesefi'nin Eserleri.....	5
A. 3.1- <i>Tabsiratu'l-Edille fi Usuli'd-Din</i>	5
A. 3.2- <i>Bahru'l-Kelam fi İlmi't-Tevhid</i>	5
A. 3.3- <i>Şerhu'l-Camii'l-Kebir</i>	5
A. 3.4- <i>Menahicü'l-Eimme</i>	6
A. 3.5- <i>İzahu'l-Mehacce li Kevni'l-Akli Hucce</i>	6
A. 3.6- <i>Et-Temhid fi Kavaidi't-Tevhid</i>	6
B. EBU'L-MUİN EN-NESEFİ'NİN KELAMİ GÖRÜŞLERİ.....	6
B. 1- Bilgi.....	6
B. 2- Alem.....	7
B. 3- Allah.....	7
B. 4- Nübüvvet.....	8
B. 5- İnsan.....	8
B. 6- Ahiret.....	9
B. 7- İmamet.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜNAH KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ.....	11
A. GÜNAH KAVRAMININ SEMANTİK TAHLİLİ.....	14
A. 1- Günah Kavramının Lügat Manası.....	14
A. 2- Günah Kavramının İstılah Manası.....	15
B. KUR'AN VE SÜNNET'TE GÜNAH KAVRAMI.....	17
B. 1- Kur'an'da Günah Kavramı.....	17
B. 2- Sünnet'te Günah Kavramı.....	39
B. 3- Günah Kavramının Hadislerde İfade Şekilleri.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

KELAM İLMİ AÇISINDAN GÜNAH KAVRAMI.....	51
A. KELAM İLMİNİN DOĞUŞUNDA GÜNAH KAVRAMININ ETKİSİ.....	51
B. İMAN-AMEL İLİŞKİSİ AÇISINDAN GÜNAH KAVRAMININ ÖNEMLİ KELAM EKOLLERİNDEKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ.....	55
B. 1- İman Kelimesinin Lügat Anlamı.....	57
B. 2- İman Kelimesinin İstılah Anlamı.....	58
B. 3- İmanın Çeşitleri.....	59
B. 3.1- İcmali İman.....	59
B. 3.2- Tafsili İman.....	59
B. 4- İman-Amel Münasebeti.....	60
B. 5- Günah Kavramının Kelam Ekollerindeki Yansıması.....	61
B. 5.1- Hariciler'e (Havaric) Göre Günah Meselesi.....	62
B. 5.2- Mürci'e'ye Göre Günah Meselesi.....	65
B. 5.3- Cebriyye'ye Göre Günah Meselesi.....	67
B. 5.4- Mu'tezile'ye Göre Günah Meselesi.....	69
B. 5.5- Ehl-i Sünnet'e Göre Günah Meselesi.....	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBU'L-MUİN EN-NESEFİ'YE GÖRE BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENLERİN DÜNYA VE AHİRETTEKİ DURUMLARI.....	74
A. TABSİRATU'L-EDİLLE HAKKINDA BİLGİ.....	74
B. BÜYÜK GÜNAH (KEBİRE) VE BÜYÜK GÜNAHKAR (MÜRTEKİB-İ KEBİRE).....	78
C. BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENLERİN DÜNYADAKİ DURUMU.....	81
D. BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENLERİN AHİRETTEKİ HÜKMÜ.....	90
SONUÇ.....	102
BİBLİYOGRAFYA.....	105

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.e.	Aynı eser
a.y.	Aynı yer
b.	Bin, İbn (oğul)
bkz.	Bakınız
bsk.	Baskı
c.	Cilt
c.c.	Celle Celalüh
çev.	Çeviren
CÜİFD	Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DEÜİFD	Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
TDİBY	Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
GÜÇİFD	Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi
h.	Hicri
hds.	Hadis
hz.	Hazreti
m.	Miladi
mad.	Madde

nşr.	Neşreden
nu.	Numarası
nüşh.	Nüshası
r.a	Radıyallahu anh
s.	Sayfa
(s.a.v.)	Sallallahu aleyhi ve sellem
SÜSBE	Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
tlk	Taliki
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
thk.	Tahkik eden
trc.	Tercüme eden
ts.	Tarihsiz
yay.	Yayınları

GİRİŞ

EBU'L-MUİN EN-NESEFİ'NİN HAYATI, İLMİ KİŞİLİĞİ, ESERLERİ VE KELAMİ GÖRÜŞLERİ

A- EBU'L-MUİN EN-NESEFİ'NİN HAYATI

Nesef şehri İslam ilim ve kültür hayatının canlı merkezlerinden biridir. Bu şehir pek çok ilim ve fikir adamını İslam düşüncesine hediye etmiştir.¹ Nesef şehrinin ilim ve kültür hayatının en canlı merkezlerinden biri olmasının ana nedenleri arasında, bu şehrin yerleşime çok uygun bir coğrafi yapıda olması vardır. Çünkü Nesef, Türkistan'da kavşak bir yerde bulunan, ortasından nehir aktığı için tarım yapmaya uygun arazisi, bağı, bahçesi bulunan, tarihe geçmiş bir yerleşim ve ilim merkezidir. Bütün bu özelliklerinden dolayı ilmin gelişmesi için de uygun bir şehir olmuş ve buradan birçok alim yetişmiştir.² Neseferi nisbetiyle anılan birçok ilim adamının önde gelen simalarından biri de hiç şüphesiz Ebu'l-Muin Meymun en-Neseferi'dir.³

Büyük bir Hanefi fakihi olarak şöhret yapan ve Maturidi Mektebinin en önemli isimlerinden birisi olan Ebu'l-Mu'in en-Neseferi'nin doğum tarihi tartışmalı olup konuyla ilgili rivayetlerde, yaklaşık yirmi sene gibi büyük bir zaman farkı olduğu görülmektedir. Bazıları, onun doğum tarihini hicri 418 olarak verirken, bazıları da, hicri 438 tarihini vermişlerdir. Bir kısım kaynaklarda ise, Ebu'l- Mu'in en-Neseferi'nin 408/1047 yılında Nesef'te doğduğu kaydedilmiştir.⁴

¹ Şerafettin Gölcük, *Kelam Tarihi (Kişiler, Görüşler, Eserler)*, İstanbul 1998, s. 177

² Hüseyin Atay, *Tabsiratu'l-Edille fi Usuli'd-Din eserinin mukaddimesi*, Ankara 2004, c. I, s. 8

³ Gölcük, a.g.e., s. 177

⁴ Atay, a.g.e., c. I, s. 10

Asıl künyesi, Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed b. Muhammed b. Mu'temid en-Nesefi olan Ebu'l- Muin en-Nesefi'nin soy kütüğü konusunda değişik rivayetler bulunmaktadır. El yazması nüshalarda, Ebu'l- Muin'in soyu sekiz nesil öncesine kadar götürülmektedir.⁵ Ebu'l- Muin'in dedesi Ebu Mutı' Mekhul b. Fazl en-Nesefi, meşhur bir fakih olup ilmini Ebu Süleyman Musa el-Cüzcani'den almıştır.⁶

Ebu'l-Muin en-Nesefi, bilgin bir aile içinde doğdu. Dedelerinden Mekhul en-Nesefi bölgede, sufi yönü ve bid'at mezheplerle mücadelesi ile tanınan ve Hanefi alimlerin önde gelenlerindendir. Ancak ahfadından olan Ebu'l-Muin'in sufi yönünün bulunduğu dair bir bilgi mevcut değildir. Özellikle fıkıh ve kelim alanlarında kendisinin çok iyi yetiştiğini söylemek gerekir. Bu iki bilim dalında zamanın en seçkin kişileri arasında yerini almıştır. Ancak öğrenimi hakkında genel bir malumat olmadığı gibi, hocaları hakkında da aydınlatıcı bilgi bulunmamaktadır. Alim bir aileden geliyor olması, sahibi olduğu ilmi babası ve dedesinden edinmiş olması ihtimalini güçlendirmektedir. Zaten babası ve dedesi Hanefi mezhebini çok iyi bilen kişilerdi. O'nun, hatırı sayılır bir ilim adamı olmasında, çok önemli ilim merkezi olan bir bölgede doğması ve yetişmesinin etkili olduğu düşünülebilir.⁷

Ebu'l- Muin en-Nesefi, öğrencisi Necmüddin en-Nesefi'nin naklettiğine göre, 25 Zilhicce 508 / 22 Mayıs 1115 tarihinde büyük ihtimalle Buhara'da vefat etmiştir.⁸

⁵ Atay, a.g.e., c. I, s. 8

⁶ Gölcük, a.g.e., s. 177

⁷ Çağfer Karadaş, "Maturidi Geleneğinin Seçkin İsmi Ebu'l-Muin en-Nesefi", Diyanet Aylık Avrupa Dergisi, Mart 2009, sayı 119, s. 44

⁸ Yusuf Şevki Yavuz, *en-Nesefi mad.*, TDVİA, c. XXXII, s. 568-569-570

B- EBU'L-MUİN EN-NESEFİ'NİN İLMİ KİŞİLİĞİ

Ebu'l-Muin en-Neseфі'nin öğretimi ve hocalarının kimler olduğu hakkında ayrıntılı bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Semerkant ve Buhara'daki Maturidi-Hanefi alimlerinden, özellikle en-Neseфі nisbesini taşıyanlardan ders gördüğü tahmin edilmektedir. Kaynaklarda, babasının ve dedesinin Hanefi mezhebine mensup alimlerden olduğu belirtilmiştir.⁹

Ehl-i sünnetin akide ve usulüne bağı büyük bir kelam alimi olan İmam Ebu'l-Muin en-Neseфі, bid'at ehline karşı mücadeleler vermiş ve bu doğrultuda eserler kaleme almıştır. Maturidi Kelam mektebinin büyük temsilcisi olan Ebu'l-Muin'in kullandığı metod Felsefi Kelam metodundan farklıdır. Neseфі'nin metodu, Aristo geleneğinden uzak ve bugünkü semantik metoda çok yakındır. Bu metodun ona şeyhi imam Maturidi'den intikal ettiğı düşünülebilir. Zira imam Maturidi'de aynı semantik metodu çok iyi kullanmıştır. İmam Ebu'l-Muin en-Neseфі, felsefeden uzak bir kelam metoduyla, üzerinde durulmaya değer eserler sahibi bir Maturidi Kelamcısı olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰

Ebu'l-Muin en-Neseфі böyle bir ortamda, döneminde ilmin yıldızları diyebileceğimiz, Necmeddin Ömer en-Neseфі, Alaaddin es-Semerkandi, Ahmed el-Pezdevi, İsmail b. Adi et-Talekani, Ahmed b. Ferah es-Suğdi ve Ebu'l-Hasan el-Belhi gibi çok önemli isimlere hocalık yapmış ve onları ilim dünyasına kazandırmıştır.¹¹

Ebu'l-Muin en-Neseфі, büyük bir Kelam alimi olmanın yanı sıra, Tefsir ve Fıkıh alanında da önemli eserler vermiştir. Alaaddin es-Semerkandi, hocası olan en-Neseфі'yi, Kelam ilminde Ehl-i Sünnet'e, Fıkıh'ta Hanefiyye'ye önemli katkılarda

⁹ Adile Sarıkaya, *Ebu'l-Muin en-Neseфі'nin Tabsiratu'l-Edille Adlı Eserinde Yer Alan Hadislerin Tahriri*, Adana 2008, ÇÜSBE Yüksek Lisans Tezi, s. 3

¹⁰ Gölcük, a.g.e., s. 177

¹¹ Karadaş, a.g.m., s. 44

bulunmuş bir alim olarak tanıtmaktadır. Alaaddin es-Semerikandi, İmam Maturidi'nin *Te'vilatü'l-Kur'an* adlı eserine yazdığı şerhin, aslında hocası Ebu'l-Muin'in derslerindeki açıklamalarından oluştuğunu ve bunların kaybolmalarını önlemek amacıyla *Şerhu Te'vilatü'l-Kur'an* adlı kitapta toplayıp kendisine nisbet ettiğini belirtmektedir. Bazı araştırmacıların, Ebu'l-Muin en-Nesefi'yi hukukçu olarak göstermelerinin nedeni ise, *Camiu'l-Kebir* adlı eserin kendisine atfedilmesinden dolayıdır.¹²

En-Nesefi, Matüridiyye Mektebinin ikinci kurucusu mevkiinde bulunmasına rağmen, Louis Massignon tarafından Muhammed b. Kerram'a bağlı bir kelamcı olarak gösterilmiştir. İbn Kerram'ın en parlak öğrencisi Yahya b. Muaz'dır. en-Nesefi'nin büyük dedesi Mutî' Mekhul b. Fazl en-Nesefi, Yahya b. Muaz'ın talebesi olmuştur. en-Nesefi'nin de onun torunu olması hasebiyle, bu hoca-talebe ilişkisinin devamını düşünen Massignon, bu bağa dayanarak, en-Nesefi'nin İbn Kerram'a bağlı olduğu sonucuna varmıştır.¹³ Ancak, en-Nesefi'nin *Tabsiratü'l-Edille*'sine baktığımızda bu görüşün doğru olmadığı sonucuna ulaşırız. Çünkü söz konusu eserin *el-Kelamü fi İbtali Kavli'l-Mücessime* başlıklı bölümünde Nesefi, Kerramiye'yi eleştirmiş ve onu kendisine muhalif mezhepler arasında zikretmiştir.¹⁴

“En-Nesefi, kelamcı kişiliğinin bir gereği olarak, olguların fark edilmesinde ve çelişkilerin sezilmesinde hayati bir öneme sahip olan akli muhakemeyi eserlerinde büyük bir ustalıkla kullanmıştır. Onun kendi mesleğinde, bilinçli ve dikkatli bir çözümleme, inanç esaslarını sistemleştirme ve sağlam bir zemine oturtma faaliyeti ile meşgul olduğu anlaşılmaktadır. En-Nesefi'nin, hayatla iç içe ve onunla bütünleşme idealiyle ele aldığı sorunlarda, yazdığı eserlerde tutarlı bir bütüne ulaşma azmi sergilediği görülmektedir. Nitekim kendisi için, gevşek ve gerilimsiz bir ortam içinde hayat sürdürmek, sorunların üzerine yatmak varken, zihninde sahip olduğu değerleri

¹² Sarıkaya, a.g.e., s. 3

¹³ M. Said Yazıcıoğlu, *Maturidi ve en-Nesefi'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, Ank. 1988, s. 23.

¹⁴ Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed en-Nesefi, *Tabsiratü'l-Edille fi Usuli'd-Din*, (Tenkitli Neşir. Hüseyin Atay, DİBY, Ankara 2004), c. I, s. 159, 232, 233

özgün eserler ile hayata aktarmayı seçtiği ve bu uğurda ciddi bir çaba ve mücadele örneği gösterdiği ortadadır. Eserlerinin, genelde İslam Kelamı'nın ve özelde Maturidi Kelamı'nın özgün eserleri arasında kabul edilmesi, şüphesiz onun ciddi bir düşünce derinliğine, güçlü bir kavrayışa ve nihayet saf bir ifade tarzına ve kesinliğine sahip olduğunun ciddi bir delilidir.¹⁵

C- EBU'L-MUİN EN-NESEFİ'NİN ESERLERİ

C. 1- Tabsiratü'l-Edille fi Usulî'd-Din: Ebu'l-Muin en-Nesefî'nin, büyük bir değere sahip, hacimli ve muhtevaca çok zengin ayrıca Kelam'ın bütün konularını ele alan en önemli eseridir. Eserin muhtelif baskıları mevcuttur.¹⁶

C. 2- Bahru'l-Kelam fi İlmi't-Tevhid: Bu eserde de Ebu'l-Muin en-Nesefî Kelami konuları ele almış ve bu eserinde O, daha kısa ifadelerle meramını anlatmıştır. Bahru'l-Kelam'ın çeşitli baskıları vardır. Kahire'de ve Konya'da 1329/1911 yıllarında basılmış, Konya'da 1977 ve 1978 yıllarında iki ayrı basım halinde Türkçe tercümeleri yayınlanmıştır.¹⁷

C. 3- Şerhu'l-Camii'l-Kebir: Ebu'l-Muin en-Nesefî'ye ait olduğu söylenen bu eser sadece Hacı Halife'nin *Keşfü'z-Zünun*'unda geçmekte olup, fıkha dair bir eserdir. Daha sonrakiler de Hacı Halife'den nakletmişlerdir. Böyle bir eseri olduğuna dair ileri sürülen şüpheleri haklı bulmak mümkündür. Şüphesiz en-Nesefî, zamanın önemli din ve kültür ilmi olan fıkı okumuş olmasına rağmen yinede onda ihtisaslaşıp bir eser verdiği şüphelidir.¹⁸

¹⁵ Bülent Baloğlu, “Doğru Bilgi Tanımına Ulaşma Çabası Ebu'l-Muin en-Nesefî Örneği”, DEÜİFD, İzmir 2003, c. XVIII, s. 5

¹⁶ Gölçük, a.g.e., s. 178

¹⁷ A.e. A.y.

¹⁸ Atay, a.g.e., c. I, s. 10

C. 4- Menahicü'l-Eimme: Sadece Hacı Halife'nin *Keşfu'z-Zunun* ve Bağdatlı İsmail Paşa'nın *İzahu'l-Meknun*'unda Ebu'l-Muin en-Nesefi'nin bu eserinden bahsedilmektedir. İslam ansiklopedisi de, bu eserden bahsetmektedir. Bu eserin usul-ü fıkha ait olduğu düşünülebilir. Çünkü Kelamcılarda usul-ü fıkıh yazma geleneği mevcuttur. Fakat eser ortaya çıkmadan kesin bir şey söylemek doğru olmayacaktır.¹⁹

C. 5- İzahu'l-Mehacce li Kevni'l-Akli Hucce: ‘‘Ebu'l-Muin en-Nesefi bu eserini, ‘‘*et-Temhid li Kavaidi't-Tevhid*’’ adlı eserinin *İsbat'u Keramati'l-Evliya* Faslının sonunda *Tabsiratu'l-Edille* ile beraber zikretmiştir.’’²⁰

C. 6- Et-Temhid fi Kavaidi't-Tevhid: Ebu'l-Muin en-Nesefi'nin son eseri olduğu düşünülen bu eser, *Tabsiratu'l-Edille* adlı esere bir giriş anlamına ve onun fihristi mahiyetinde yazıldığı, konuları ve babları arasında yapmış olduğu karşılaştırmalardan anlaşılmaktadır. Eser, *Tabsiratu'l-Edille*'nin cep kitabı mahiyetinde bir özeti sayılabilir. Bu eserin üzerine de Nizamüddin Hüseyin Sıgnaki, *et-Tesdid* adında bir şerh yapmıştır.²¹

D- EBU'L-MUİN EN-NESEFİ'NİN KELAMİ GÖRÜŞLERİ

D. 1- Bilgi

Ebu'l-Muin en-Nesefi'ye göre ilim, bilinenin, olduğu hal üzere bilinmesidir, tanınmasıdır. Yaratıkların ilmi bu türdendir. Allah'ın ilmi ise, bir şeyin aslının ne olduğunu ihata etmesi, onun künhüne vakıf olmasıdır.²² Çünkü O, Kur'an'da şöyle buyurmaktadır: ‘‘ Böylece biz, onun yanında olanı ilmimizle kuşatmışızdır.’’²³ İlmin

¹⁹ Atay, a.g.e., c. I, s. 10

²⁰ Atay, a.g.e. c. I, s. 11

²¹ Atay, A.e. A.y.

²² Gölcük, a.g.e., s. 179

²³ Kur'an-ı Kerim, 18/91

tarifi hususunda en doğru tarifi İmam Maturidi yapmıştır. ‘‘İlim, aklın ve duyuların alanına giren her şeyin (Mezkur) ilim sıfatına sahip olan kimseye tanınmasını sağlayan sıfattır.’’²⁴

D. 2- Alem

Ayan olsun, araz olsun, Allah’tan başka olan bütün varlıklar alemi oluşturur. Alem ise O’nun yaratması olup varlığına bir delildir, işarettir. Varlıklar, Kadim (öncesiz) ve muhdes (sonradan olma) şeklinde ikiye ayrılır. Kadim, varlıkta ve var olmada, başkasından önce olandır. Allah, başlangıcı ve sonu olmayan ezeli, ebedi ve kadim varlıktır. Allah’ın kadimliği, muhdesin zıddı anlamına bir kadimlik değildir. Çünkü böyle bir yaklaşımda, Allah’ın diğer varlıklara varoluşta önce oluşu, beşli bir zamanda ortaya çıkmayı ve ondan önce yokoluşu akla getirir. Allah en öncedir, en sondur. Oysa Allah’ın dışında olan ve alemi meydana getiren, cevher, araz ve cisimler sonradan meydana gelmişler, Allah’ın yaratmasıyla var olmuşlardır. Allah, bütün varlıkların yokluktan varlığa geçmesini sağlayandır.²⁵

D. 3- Allah

Ebu’l-Muin en-Nesefi, alemin yaratıcısı olan Allah’ın bir tek olduğunu, Mecusilerin iddia ettiği gibi iki ilahın asla söz konusu olmadığını ve Allah’a Şey ve Nefs kavramları kullanılabileceğini savunmaktadır. O’na göre nurun ve zulmetin yaratıcısı olan Allah asla araz ve cevher değildir. Yine Nesefi, Allah’ın cisim olduğunu iddia eden Mücessime’nin büyük bir yanılğı içerisinde olduğunu, ayrıca Müşebbihe’nin iddialarının da tamamen temelsiz ve tutarsızlığını ve Allah’ın ise onların iftiralarından çok uzak olduğunu savunmaktadır.

‘‘Allah’ın sıfatları vardır. O kadim olduğundan, Kadim’in eksikliklerden uzak olması gerekir. Eğer Allah alim, kadir, diri, gören ve işiten olmasa bunların karşısı

²⁴ Gölcük, A.e. A.y.

²⁵ Gölcük, A.e., A.y.

olan cehalet, acizlik, ölüm, görmezlik ve işitmezlik gibi vasıflarla nitelenir ki, bu Allah için düşünülemez. O bütün kemal sıfatlarla vasıflanmış, zatiyla kaim İlim, Kelam gibi sıfatlarının yanında Mükevvenenden başka olan Tekvin sıfatına da sahiptir. Ve bu sıfat hadis ve muhdes değildir. Tahlik, Halk, İcad, İhtira eşanlamlı kelimeler olup bunlarla bir tek mana anlaşılır. O da yok olanı yokluktan varlığa çıkarmaktır.”²⁶

D. 4- Nübüvvet

“Alemin Kadir, Alim ve Hakim Allah tarafından yaratılması insanları birtakım emirler ve yasaklarla donatması hikmetli bir iştir. Bu hikmetli iş nübüvvettir. Allah bu hikmeti ile insanlara yaşayacakları iki dünyada kendilerinin yararına olan hususları bildirir. Nübüvvet Allah için imkan dahilindedir. Onun akılla çatışan bir yönü yoktur. Nübüvvet mümkün olan işlerin en hayırlısıdır. Hatta o vaciplerin en hayırlısı yani Hakim Allah’ın hikmetinin gereği bir iştir. Mu’cize nübüvvetin isbat delilidir. Mu’cize olağanı kesen peygamberin elinde vuku bulan Allah’ın fiilidir. Nübüvvetin akla uygunluğunun en güzel örneği Hz. Muhammed’in (s.a.v.) şahsi hayatı ve O’nun getirdiği dindir.”²⁷

D. 5- İnsan

“İnsan, iş yapma gücüne, istita’ya sahiptir. Bu ikiye ayrılır: Birincisi, fiilden önceki sebeplerin sağlamlığı, ikincisi ise organların sağlıklı oluşudur. Allah’ın yarattığı bir araz olup insan onunla isteğe bağlı, ihtiyari fiillerini yapar. Bu fiil için illettir. Ancak insan hür iradesiyle seçimde bulunur. Allah ise kulun iradesine uygun olarak yaratır. Yaratıcı Allah, insan ise muhtar, müktesip faildir. İnsan bir işi dilerse, isterse ve ona yönelirse, Allah insanın kudretine mukarin olarak yaratır. İnsanın eceli, rızkı Allah’ın katında bellidir. Vuku bulan her şey Allah’ın iradesi dahilinde olup kaza ve kaderin dışına çıkmaz. Hidayet ve dalaletin seçimi insana ait olup yaratılması Allah’ındır. Allah’ın salaha riayet mecburiyeti yoktur. İnsanın aldığı

²⁶ Gölcük, a.g.e., s. 180

²⁷ Gölcük, a.g.e., s. 181

Mü'min, Münafık, Müşrik, Kafir gibi isimler ve bunların hükümleri amellerle ilgilidir. Kişi haramı helal saymadıkça ve onunla alay etmedikçe, şehvetin galebesinden veya meybinden dolayı günah işlemekle, kalpteki tasdikten ibaret olan imandan çıkmaz. Ancak tevbesiz ölürse, o Allah'ın meşietindedir. Onun dilemesine bağlı olarak fazlından, kereminden ya affa uğrar, bağışlanır veya birisinin şefaatiyle kurtulur veyahut cezası kadar azaba uğrar.²⁸

D. 6- Ahiret

‘‘Kabir azabı, kafirler ve bazı asi mü'minler için vardır. Şefa'at ise aklen ve naklen sabittir. Cennet ve cehennem halen mevcuttur. Allah'ın baki kılmasıyla ebediyen faaliyette bulunacaklar, hiçbir zaman son bulmayacaklardır. Nese'fi gerek *Bahru'l-Kelam*'da gerekse *Tabsiratu'l-Edille*'de ahiretin varlığının kesinliğinden hareketle Ahiret hallerinin ve makamlarının üzerinde beyanlarda bulunmaktadır.²⁹

D. 7- İmamet

Ebu'l-Muin en-Nese'fi imamet konusunda da şunları savunmaktadır: ‘‘Muhakkak ki, imamet konusunda söylenecek söz çoktur. Ancak asıl belirtilmesi gereken husus şudur ki; Müslümanlara bir imam gereklidir. Gerekçesi de şu hususlardır: Hükümleri infaz etmek, cezaları tatbik etmek, sınırları korumak, orduları donatmak, zekatları toplamak, zayıfları korumak, zorbalara ve yol kesicilerin taşkınlıklarını önlemek, Cuma ve bayramları eda etmek, adaleti tam olarak sağlamak, kimsesizleri evlendirmek, ganimetleri taksim etmek. Bütün bunlardan dolayı bir imamın gerekliliği konusunda sahabe icma etmiştir. Ancak anlaşmazlık imamın belirlenmesi konusundadır. Bu hususta Sünniler ile Şiiiler arasında anlaşmazlık vardır. Ancak Sünnilerin tutumları akla ve nakle daha uygundur.³⁰

²⁸ Gölcük, a.g.e., s. 182

²⁹ Gölcük, a.g.e., s. 183

³⁰ Gölcük, a.g.e., s. 183

Çalışmamızın bu giriş bölümünde, Kelam ilminin mihenk taşlarından olduğunu düşündüğümüz İmam Ebu'l-Muin en-Nesefi'yi, gücümüz nisbetinde tanıtmaya çalıştık. O'nun hayatını, eserlerini, ilmi kişiliğini ve Kelam ilmine dair görüş ve fikirlerini ana hatlarıyla izaha gayret gösterdik. Şimdi, öncelikle günah kavramını genel hatlarıyla ele alarak ve akabinde de günah kavramının lügat ve ıstılah anlamlarını incelemek suretiyle semantik bir tahlilini yaparak çalışmamızı bu doğrultuda şekillendirmeye çalışacağız.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÜNAH KAVRAMINA GENEL BİR BAKIŞ

Günah, ferdin özgür iradesi sonucu bilinçli bir şekilde işlemiş olduğu ve karşılığında da bir cezanın oluşmasını gerekli kılan fiillerdir. Bilinçli bir şekilde işlemiş olduğu diyoruz, çünkü kişi bilinçsiz olarak işlediğinden sorumlu değildir. Yani günahta kasıt vardır. Tıpkı beşeri hukuk sistemlerinde olduğu gibi bir suçun ceza alabilmesi için bu hatayı işleyen kişinin şuurunun açık ve akli melekelerinin yerinde olması şartı vardır. İtikadi konularda da ferdin mükellef olabilmesi için yine mevcut diğer şartların yanı sıra bir de akıllı olmak şartı vardır ki bu da günahın işlenmesinde bilinçli olmakla direkt alakalıdır.

Çalışmamızın önsözünde kısaca değindiğimiz gibi günah elbette imanla bağlantılıdır. Yani ferdin günahı işlemesindeki ana nedenlerden en önemlisi imani zayıflıktır. Allah’a karşı olan sorumluluk bilincinden uzak olması, yaratanına karşı olan görevlerini yeterince idrak edememesi veya hafife alması sonucu kişi direkt olarak kendini günah olgusunun içerisinde bulacaktır. Bu da günahın ferdi ve Allah’a karşı işlenmiş bir suç olduğunun göstergesidir.

Günah olgusunun meydana gelebilmesi için ortada bir yasaklamanın olması zorunluluğu mevcuttur. Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulmaktadır: ‘‘Biz, bir ümmete peygamber göndermedikçe azap etmeyiz.’’³¹ Nitekim ayetten de anlaşılacağı gibi Allah, mükellef ferde emir ve nehiylerini vahiy yoluyla peygamberleri aracılığı ile bildirmiş ve insanlardan bunlara uygun hareketlerde bulunmasını istemiştir. İnsan da ya bu emirlere uyarak iyi eylemlerde bulunur ya da aksini yaparak emir sahibine karşı açık bir cürüm işlemiş olur. Bu menfi hareketleri nedeniyle de bir nevi kendini zehirlemiş olur. Çünkü günah, işlendikçe kalbi karartan, bütün vücudu tesiri altına alan ve sonuçta da insanı psikolojik bir baskıya sürükleyen bir zehirdir. Elbette ki her zehrin bir panzehiri olduğu gibi günah zehrinin de panzehiri vardır. O da, pişmanlık

³¹ Kur’an-ı Kerim, 17/15

duygusu yani tevbedir. Bu konuya Hz. Peygamber (s.a.v) bir hadisinde şöyle değinir.
‘‘ Şüphe yok ki mü'min bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Eğer mü'min pişman olur, tevbe ve istiğfar ederse siyah nokta silinir. Mümin günaha dönerse o leke de artar. Sonra arta arta (bir kılıf gibi) kalbini kaplar ki,

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

‘‘Hayır, onların işleyip kazandıkları şeyler kalplerinin üzerine pas tutmuştur.’’³² ayetindeki ran budur.’’³³ Hadisi şerif iki noktaya dikkatimizi çekiyor:

Birincisi, bir günahı hiç işlememek esastır. O günah ilk defa işlendiği zaman kalbi kirletmekte ve kalbin bazı özelliklerini yitirmesine sebep olmaktadır. Mümin yaptığı bu hatanın, işlediği bu günahın farkına varır, hemen tevbe ve istiğfar ederse kalbi de eski halini alır.

İkincisi, mümin, işlediği bu günahı tekrarlar ve devamlı yaparsa bu leke kalbini tamamen kaplamaktadır.

Kelam ilminin hedefi ve amacı güçlü, doğru bir inancın insanlar arasında oluşmasını ve yerleşmesini sağlamaktır. Bu ilim sayesinde insanlar Allah’a bağlanırlar ve samimi bir kul olarak O’na karşı görevlerini yerine getirirler.³⁴ Allah’a bağlılığını unutan ve görevlerini ihmal eden insanın ise doğal olarak hataya düşmesi ve günah işlemesi kaçınılmazdır. Yani fert Allah’tan uzaklaştıkça hataya düşmekte, hataya düştükçe de günaha yaklaşmakta ve sonuç olarak da kendisini günahla kuşatılmış bir kısırdöngünün içerisinde bulmaktadır. Bu yönüyle günahı, Allah ile kul arasındaki mesafenin artması olarak tarif etmemiz yerinde olacaktır. Önlem alınmadığı ve mesafelerin dengelenmediği takdirde ise insan günah yumağı

³² Kur’an-ı Kerim, 83/14

³³ İbn Mace, Zühd, 29; Ahmed b. Hanbel, 2/279

³⁴ Latif Solmaz, *Ebu Mansur Muhammed Maturidi’de Günah Meselesi*, SÜSBE Doktora Tezi, Konya 2002, s.1

içerisinde kaybolacak ve hem dünyada hem de ahirette kendisinin sıkıntıya düşmesine sebebiyet vermiş olacaktır.

Burada sorulması gereken en önemli soru, günahın bu derece sıkıntı verici ve psikolojik yıpratıcı etkileri olduğu halde acaba fert neden günaha ısrarcı olmakta ve kendini günah işlemekten alıkoyamamaktadır? İşte tamda bu noktada karşımıza günah kavramının iman-amel münasebetiyle doğrudan bağlantılı olduğu sonucu çıkmaktadır ki bu da kelim ilminin asıl inceleme konuları arasında yer almaktadır. Ahlaki çözülmenin ve sosyal bunalımların doruk noktasına ulaştığı zamanlarda insanın günah işlemeyi normalleştirmesi en azından kendini öyle inandırması kaçınılmazdır. İmanı zayıf olan insan doğal olarak Allah'tan uzaklaşacak ve sonuç olarak da daha önce değindiğimiz gibi kendisini günah yumağı içerisinde bulacaktır.

İnsanı günah işlemeye sevk eden olguların başında nefis geldiği gibi, dış etken olarak da dünya hayatının çekiciliği, insanın aşırı istekleri ve en önemlisi de iman zayıflığı günaha sevk eden olgular arasındadır. Kul ne ölçüde nefisini dizginler, dünyevi istek ve arzularına gem vurur ve bir o kadar da yaratanına yaklaşırsa hataya düşmekten ve günah işlemekten de o ölçüde uzaklaşmış demektir. Bizim bu çalışmamızdaki ana hedef ise insanı bu derece sıkıntıya düşüren günah olgusunu, semantik tahlilini yapmak suretiyle daha yakından tanıtmaya çalışmak ve bu realitenin kelim ekolleri arasında ne denli ihtilaflara sebep olduğuna işaret ederek izahını yapmaya gayret etmek ve doğru olana ulaşmayı sağlamaktır.

Şimdi günah kavramının lügat ve ıstılah anlamlarını incelemek suretiyle semantik bir tahlilini yaparak, insanın ferdi, ailevi, kültürel ve toplumsal hayatında bir realite olan günah kavramını daha yakından tanımaya, tanıtmaya ve bu olgunun insan hayatındaki yansımalarına işaret etmeye çalışacağız.

A- GÜNAH KAVRAMININ SEMANTİK TAHLİLİ

A. 1- Günah Kavramının Lügat Manası

Günah, Farsça bir kelimedir ve dinde suç sayılan, Allah'ın yasak ettiği söz ve davranışlar anlamına gelmektedir. Günah kelimesinin, Farsça ve Arapçadan başka dillerde kullanılmaması, kelimenin Farsçadan Arapçaya geçtiği şeklinde yorumlanmıştır. Ancak bu görüş kesinlik kazanıp kabul görmemiştir.³⁵ Günah kelimesinin Arapçadaki en yakın karşılığı olarak “*Cunah*” kelimesi karşımıza çıkmaktadır. “*Meyletmek, yönelmek*”³⁶ anlamlarına gelen bu kelime, Kur'an'daki kullanılışı bakımından hem “*darlık, sıkıntı*” ve hem de “*günah*” manasını karşılamaktadır.³⁷ Ancak genellikle bu kelimenin manası, “*sakınca, engel, be's, vb.*” olarak kullanılmaktadır.³⁸

Gerek Kur'an-ı Kerim ve gerekse muhtelif neşredilmiş eserlere baktığımızda günah manasını karşılayan kelimeler olarak genellikle *ism, zenb, cürm, ma'siye* vb. kelimeler olduğunu görürüz. Nitekim Muhammed et-Tunci'nin, *el-Mucemu'z-Zehebi Farisi-Arabi* adlı Farsça-Arapça lügatte de günah kavramını karşılayan kelimeler olarak *ism, ma'siye, hıyane, isyan* kelimeleri gösterilmiş,³⁹ ancak *cunah* kelimesine yer verilmemiştir.⁴⁰

³⁵ Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Konya 1984, s. 25

³⁶ Cihat Tunç, “*Kelâm İlminde Büyük Günah Meselesi*”, AÜİFD 1978, c. 23, s. 325, 326

³⁷ Mahmud İbn Ahmed ez-Zencani, *Tehzibu's-Sihah*, thk. Abdusselam Muhammed Harun Ve Ahmed Abdulğafur, Daru'l-Me'arif, Mısır, 1372/1952, c. I, s. 173

³⁸ Kur'an-ı Kerim, 2/158; 4/23, 24, 101, 102, 128; 8/61; 24/58, 60

³⁹ Muhammed et-Tunci, *el-Mu'cemu'z-Zehebi Farisi-Arabi*, Beyrut 1969, s. 511

⁴⁰ Kılıç, a.g.e., s. 11

A. 2- Günah Kavramının İstilah Manası

Günah, insanı ve onun geleceğini ilgilendiren, davranışların yönüne tesir eden ve çoğu kez vicdanın hüküm vermesine kıstas olan canlı bir kavramdır.⁴¹ Ragıb el-İsfehani de günahı, “işleyeni, tevbe etmeye zorlayan bir fiil”⁴² olarak tanımlamaktadır. Çünkü insanın işlemiş olduğu bu günah toplumca kabul görmez bir eylem olduğu için ferdin ruhunda psikolojik bir baskı uygulayacak ve kişiyi vicdani sorgulamaya zorlayacaktır. Sonuç olarak da kişi kendisini tevbeye yönelmeye mecbur hissedecektir.

Günah, dinin emrettiklerini yerine getirmemek, yasakladığı fiilleri işlemek suretiyle kişiden meydana gelen dini, vicdani, ahlaki davranışlardır. Beşerin koyduğu kanun ve kurallara karşı çıkma ve onları çiğneme suç olarak telakki edilirken, dine, ahlaka ve kutsal varlıklara karşı çıkıp, onların uygulanmamasına günah ismi verilmektedir.⁴³ Aslında burada günah kavramı, beşeri kurallarda ifade edilen suç kavramını da kapsayıcı niteliktedir. Çünkü suç işleyen kişi aynı zamanda da günah işlemiş olmaktadır.

Günah, her konuda Allah ve Peygamberin emir ve yasaklarına muhalefet etmektir. İslam, yasak olan fiilleri yani günahları bildirmiş ve müminlerin bunlardan sakınmalarını emretmiştir. Kişi bu emir ve yasaklara riayet ettiği takdirde kendisini kurtaracak ve Allah’ın sevgili kulları arasına girebilecektir. Aksi takdirde bu emirlere muhalefeti gereği günah işlemiş olacaktır ki bu da işlenen günah sebebiyle kendisine cezai bir yaptırımın uygulanacağı anlamına gelmektedir.

⁴¹ Kılıç, a.g.e., s. 5

⁴² Ebu’l-Huseyn b. Muhammed Rağib el-İsfehani, *el-Müfredat fî Ğaribi’l-Kur’an*, thk. Muhammed Seyyid Geylani, Beyrut, ts., s. 10.

⁴³ Ömer Faruk Harman, *TDVİA, “Günah” maddesi*, Ankara 2003 c. XIV, s. 278

Günah, aldatıcı cazibesi olan bir tehlikedir.⁴⁴ Yani günah dünyevi olarak düşünüldüğünde nefse hitap ettiği için ilk başta insana tatlı gelmektedir. Fakat işin uhrevi boyutu ve işlenen hatanın mutlaka ahirette cezai müeyyideye sebep olacağı düşünüldüğü zaman söz konusu günahdaki tehlike anlaşılmış olacaktır. Zaten genel anlamda günahın yerine kullanılan ‘zenb’ kelimesi de, ‘Allah’a karşı işlenen günahları gösteren, sonucu korkunç ve tehlikeli olan her davranış ve fiilin adıdır.’⁴⁵ diye tarif edilmektedir. Kişinin burada yapması gereken şey ise nefsani dürtülerini kulak ardı ederek günahın bu aldatıcı cazibesine kapılmamak ve aksi takdirde de neticenin hüsrana olacağını düşünerek kendisini günah olgusundan uzak tutmaktır. İnsanın fitratı, yaratılış gayesi bunu gerektirmektedir.

Çalışmamızın bu bölümünün girişinde de bahsettiğimiz gibi günahın dini boyutu yanında birde psikolojik boyutu vardır ki, Allah’ın, kendisine inanmayan ve itaat etmeyenleri cezalandıracağı inancı, insanları suçluluk ve günahkarlık duygusuna, bunun sonucunda da Allah’a bağlılığa itmektir. Aynı şekilde Allah’a bağlılık da O’nun buyruklarına aykırı hareket edenleri suçluluk ve günahkarlık duygusuna itecektir.⁴⁶

Günah, ferdi ve içtimai hayatı enine boyuna her yönüyle ilgilendiren bir kavramdır. İnsanı iyi bir sonuca ileten sevap fiiline karşılık günah, bazen Allah’ın emir ve yasaklarına, zaman zaman kendisinin öz hakkına ve bazen de başkalarının meşru haklarına isyan edip başkaldırmak suretiyle işlenir. Ferdi en isabetli kararları almaktan uzaklaştıran ve toplum için en acı sonuçları hazırlayıp onların cezalandırılmasına sebep olan bir fiildir.⁴⁷

Günah kavramı; uluhiyetin, ubudiyetin ve nimetlerin inkarı olan küfür kavramının karşılığında kullanılmaktadır. Ayrıca günah kavramı için kullanılan

⁴⁴ Mehmet Ali Işım, *Tanrının Soluğu*, (Derleme), İstanbul 1976, s. 39; Kılıç, a.g.e., s. 27

⁴⁵ El-İsfehani, a.g.e., s. 181

⁴⁶ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, İstanbul 2003, s. 84

⁴⁷ Kılıç, a.g.e., s. 32

bütün kelimelerin küfür için de kullanılır olması, küfür kelimesinin diğer günah kavramlarından daha genel ve farklı bir kavram olduğunu göstermektedir.⁴⁸

Çalışmamızın bu bölümünde buraya kadar, günah kavramına genel bir bakış yaptık ve lügat ve ıstılah manalarını vererek bu kavramı daha yakından tanıtmaya çalıştık. Şimdi ise günah kavramının, Kur'an'da ve Sünnet'te hangi boyutlarda ve nasıl ele alındığını inceleyerek çalışmamızı derinleştirmeye çalışacağız.

B- KUR'AN'DA VE SÜNNET'TE GÜNAH KAVRAMI

B. 1- Kur'an'da Günah Kavramı

Kur'an-ı Kerim, bütün insanlığa kurtuluş ve yol gösterici olarak Allah (c.c) tarafından gönderilmiş, kendinden önceki ilahi kitapları neshetmiş, her çağa hitabeden ve mevcudiyetini ve geçerliliğini sonsuza kadar devam ettirecek olan son ilahi kitaptır. O, bütün insanlık için bir hidayet ışığı, yegane yol gösterici ve iki dünya için de bir kurtuluş reçetesidir. O, kendisine peyderpey gönderildiği son Peygamber Hz. Muhammed (s.a.v)'in en büyük mucizesidir. O, muhteviyatı ve karşılaşılabilecek her türlü probleme ışık tutması cihetiyle insanlık için en önemli el kitabı mesabesinde bir yol haritasıdır. Bütün insanlığa gönderilen Kur'an-ı Kerim, her asrın ihtiyaçlarını karşılayacak hakikat ve hikmetlerle dolu olan bir kitaptır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kur'an, muhteviyatı yönünden çok zengin ve insanlığın hayatı boyunca karşılaşacağı her türlü probleme çözüm getiren bir özelliğe sahiptir. İşte Kur'an'ın ihtiva ettiği konulardan birisi de, bizimde çalışmamıza ana konu olan günah meselesidir. Her ne kadar günah kelimesi Kur'an'da kullanılmamış olsa da, gerek ihtiva ettiği mana ve gerekse daha önce anlattığımız gibi günah kavramının karşılığı olarak kullanılan terimler cihetiyle birçok yerde zikredilmiştir.

Kur'an-ı Kerim, günah konusunu ele alırken, insanın bireysel, sosyal ve fiziki tüm şartlarını gözeterik bir değerlendirme yapmıştır. İnsanı yaratan Allah olduğu

⁴⁸ Solmaz, a.g.e., s. 7

için onu en iyi bilen ve değerlendiren de yine O'dur. İnsan günahlara karşı aciz bir varlıktır ve çoğu kez günah işler. Ama yinede işlediği bu günahlara rağmen yaratanın gözünden düşmek istemez. Bu nedenle Kur'an-ı Kerim'de Allah, insanların günah işleyebilecekleri gerçeğini kabul ederek insana yardım eder.⁴⁹

Kur'an'a göre insan bu dünyada bir imtihandadır. Hayırla olabileceği gibi şerle de imtihan edilmektedir. İnsan hür iradesiyle iyiyi yahut kötüyü tercih eder ve bunun sonunda da bir mükafat ya da cezayı hak eder.⁵⁰ İşte Allah, imtihana tabi tuttuğu ferdin hür iradesini doğru yönde kullanabilmesi için de Kur'an'da açıkça yollar göstermiştir. Bireyin yapması gereken ise, yaratandan gelen bu uyarıları dikkate alarak hayatını ona göre şekillendirmektir.

Kur'an ilahi hükümleri va'z ederken meseleleri derinlemesine irdeler, onların hakikatlerini bütün boyutlarıyla açığa çıkarır ve sorgular. Kur'an'ın her meselede gösterdiği titizlik ve hassasiyet günah meselesinde de görülmektedir. Çünkü insan, geçirdiği psikolojik, sosyolojik, ruhsal ve bunlara benzer çeşitli depresyonlar sonucu günah işlemeye kalkışır. Kur'an'da, bu çeşitliliklere açıklık kazandırmak için işlenen günahın küçüklük, büyüklük, hafiflik ve ağırlığına göre, ince ayarlı ve hassas anlam taşıyan kelimeler kullanılmış, günahlardan birinin diğerine karıştırılmaması için de birden çok kelime kullanılmak suretiyle bu kelimeler arasında nasıl ayar yapılacağı gösterilmiştir.⁵¹

Kur'an-ı Kerim'in dikkati çeken bir yönü vardır ki, oda bazı vakıaları, onların özüne ve temel özelliğine daha belîğ ve derin mana kazandırmak için bütün cüzi ve ferî anlamları içine alacak bir ifade bütünlüğü içinde tek kelime veya kelimeler gurubu ile tesbit ve teşhis etmesidir. Mesela günahkar kavim ve toplulukların bu

⁴⁹ Atay, "Kur'an'a Göre Teybe Ya da Bilinci Yenilemenin İmkânı", İslamiyat, I, sayı:3, Ankara, 1998, s. 95.

⁵⁰ Lütfullah Cebeci, *Kur'an'da Şer Problemi*, Ankara 1985, s. 268-269

⁵¹ Solmaz, a.g.e., s. 143

halinin de'b⁵² kelimesiyle dile getirilmesi gibi. Kur'an'ın bu üslub özelliğinin günah kavramı için de cari olduğunu görmekteyiz. Bilhassa günah, ruhi düzleme yığılmış, onu bastıran bir ağırlık, yük olması keyfiyetini yansıtan kelimelerle tavsif edilir.⁵³

Şimdi, Kur'an'da günah kavramını konu edindiğimiz bu bölümde, günahın karşılığı olarak kullanılan terimlerin Kur'an-ı Kerim'de hangi şekillerde ifade edildiğini ve nasıl yer bulduğunu inceleyeceğiz. Bu incelememize de, büyük günahlar arasında yer alması nedeniyle öncelikli olarak *Küfür* ve *Şirk* terimlerinin Kur'an'daki kullanılışlarını irdeleyerek başlamayı uygun gördük.

a- Küfür: Kur'an'da, günahın manasını karşılayan kelimeler arasında en kapsamlı olanı küfürdür. Küfür, sözlükte imanın zıddıdır. Nimeti örtmek, nankörlük etmek demektir. Bunun için geceye ve tohumu toprakla örttüğü için çiftçiye kafir denilmiştir. O halde küfür, örtmek, nimeti inkar etmektir. İman edilmesi gereken şeylerden bazısını veya hepsini tekzip edip inkar etmektir.⁵⁴ Allah'ın göndermiş olduğu bütün ilahi dinler Tevhid inancına dayalı olduğu için, Kur'an'da, bir ve tek olan Allah'ı ve onun emrettiklerini kısmen veya tamamen inkar etmek manasındaki Küfür kelimesi geniş yer bulmuştur.

Şimdi Kur'an'da günah kavramını en kapsamlı şekilde karşılayan küfrün kullanılışına birkaç örnek verelim.

قُلْ تَمَنَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ النَّارِ

“(Ey Muhammed!) De ki: İnkârınla az bir müddet menfaatlen bakalım; şüphesiz sen cehennemliksin.”⁵⁵

⁵² Kur'an-ı Kerim, 40/31

⁵³ Kılıç, a.g.e., s. 35

⁵⁴ Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam*, İstanbul 1998, s. 131; Kur'an-ı Kerim, 57/20

⁵⁵ Kur'an-ı Kerim, 39/8

الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ

‘‘Andolsun, biz inkar edenlere yaptıklarını mutlaka haber vereceğiz ve andolsun, onlara mutlaka ağır azaptan tattıracağız.’’⁵⁶

مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ

‘‘Kim Allah’a, meleklerine, elçilerine, Cebrail’e ve Mikail’e düşman olursa, bilsin ki, Allah inkar edenlere düşmandır.’’⁵⁷

Bu ayetlerde geçen küfrün karşılığında cezai müeyyide olarak kesin bir şekilde cehennem azabı, çetin bir azap veya Allah’ın düşman olacağının ifade edilmesinden de anlaşılacağı gibi Kur’an, günah konusunda ferdi, ona ikazlarda bulunarak şiddetle uyarmaktadır.

b- Şirk: Kur’an’da günah kavramının karşılığı olarak kullanılan en kapsamlı ifadelerden birisi de şirkir. Kur’an, daha önceki mukaddes kitaplarda da olduğu gibi insanlığa rehberlik için gerekli ve kaçınılmaz bir konu olan Tevhid inancını, peygamberlik ve ahiret hayatını öğretmek için gelmiştir. Bu konular arasında ‘‘Tevhid inancı’’ diğer ikisine göre daha önemlidir. Tevhid, inanç sisteminin bütün müesseselerinin hareket, davranış ve düzenlemelerinin temelini oluştururken, aynı disiplin ve ruh içinde uygulanan İslami hayatın tatbikatında çizilen çerçevenin dışına çıkılmasına izin vermemiştir. İşte bu sebepten Allah, tevhid öğretisini gerçekleştirmek için yeryüzüne yüz yirmi dört bin peygamber göndermiş ve gönderilen bütün peygamberler, kainatın bir ve tek yaratıcısı olan Allah’a, gerek uluhiyetinde, gerek ibadetinde ve gerekse sıfatlarında, şirk koşmanın haram olduğunu ümmetlerine tebliğ etmişlerdir.⁵⁸

⁵⁶ Kur’an-ı Kerim, 41/50

⁵⁷ Kur’an-ı Kerim, 2/98

⁵⁸ Solmaz, a.g.e., s. 146-147

Şimdi de şirk ifadesinin Kur'an'da ki kullanımına birkaç örnek verelim.

تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا قُلْ

‘‘De ki: Gelin Rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın...’’⁵⁹

قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ

‘‘De ki: Rabbim ancak açık ve gizli kötülükleri, günahı ve haksız yere sınırı aşmayı, hakkında hiçbir delil indirmedeği bir şeyi Allah’a ortak koşmanızı ve Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır.’’⁶⁰

إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا

‘‘Allah kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Bundan başkasını (günahları) dilediği kimse için bağışlar. Allah’a ortak koşan kimse büyük bir günah ile iftira etmiş olur.’’⁶¹

Söz konusu ayetlerden de anlaşılacağı gibi Allah’a herhangi bir şekilde şirk koşmak günahların en büyüğü ve ma’siyetlerin en çirkinidir. Zira her çeşit şirk, Allah’a karşı işlenmiş büyük bir günahdır.⁶²

c- İsm: Sahibini sevap işlemekten alıkoyan amellere verilen fiilin adıdır.⁶³ Allah’ın emirlerine aykırı olarak yapılan her türlü eylemlere, dini suçlara ve

⁵⁹ Kur’an-ı Kerim, 6/151

⁶⁰ Kur’an-ı Kerim, 7/33

⁶¹ Kur’an-ı Kerim, 4/48

⁶² Ebu Mansur Muhammed Maturidi, *Kitabu’t-Tevhid*, (çvr. Bekir Topaloğlu) Ankara 2003, s. 123

⁶³ el-İsfahani, a.g.e. s. 9

kabahatlere denir ki, bazen bu kavram “zenb” kelimesiyle aynı anlamda gösterilmektedir.⁶⁴

İsm kelimesiyle zenb kelimesi arasındaki incelik şöyledir: İsm hür irade ile kastederek yapılan günah fiilin adı olurken, zenb hem kasıtlı, hem de kasıtsız olarak işlenen günah fiiline ad olmuştur. Bu kelimenin en önemli özelliği önce kullanıldığı cemiyetin kanunlarına karşı, sonra da Allah ve şahıslara karşı işlenen günahları ifade etmesidir.⁶⁵

Kur'an-ı Kerim'de “ism” kelimesi değişik manaları ifade edecek şekilde kullanılmıştır. Şimdi bu kullanış şekillerine birkaç örnek verelim.

ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلَاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِّنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِم بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ...

“ Sonra sizler öyle kimselersiniz ki, kendilerinizi öldürüyorsunuz ve sizden olan bir grubu diyarlarından çıkarıyorsunuz, onlar aleyhinde kötülük ve düşmanlık güdüyor ve bu konuda birleşip birbirinize arka çıkıyorsunuz...”⁶⁶

Bu ayet-i kerimede “ism” kelimesi, birbirine karşı kötülük etmek manasında kullanılmıştır.

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ

“ İyilik ve takva üzerinde yardımlaşın, günah ve düşmanlık üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Çünkü Allah'ın azabı çetindir.”⁶⁷

Burada ise “ism” kelimesi, günah manasında kullanılmıştır.

⁶⁴ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1970, s. 357, 541, 1417.

⁶⁵ Solmaz, a.g.e., s. 152

⁶⁶ Kur'an-ı Kerim, 2/85

⁶⁷ Kur'an-ı Kerim, 5/2

‘İsm’ kelimesi, mutlak manada kullanıldığı zaman küfür ifade eder.⁶⁸

d- Zenb: Dilde direkt günaha işaret eden bir kelimedir. Zenb aslında bir şeyin kuyruğundan tutmak, tabi olmak, takip etmek, kuyruk olmak ve bir şeyin sonu olmak gibi manalara gelen ‘zenebe’ kelimesi ile aynı kökten gelmektedir. Zenb, peşinden suça çarptırılan ve ceza terettüp eden her fiildir. Bu anlamda yapılan çirkin bir fiil yüzünden terettüp edecek ceza ve suça verilen ad olmuştur.⁶⁹

فَاعْتَرَفُوا بِذَنبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ

‘‘ Böylece günahlarını itiraf ederler. (Artık) o çılgın ateş halkı (Allah'ın rahmetinden) uzak olsunlar!’’⁷⁰

وَلَهُمْ عَلَيَّ ذَنْبٌ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ

‘‘ Hem onların bana isnad ettikleri bir suç var. Ondan dolayı korkarım ki, hemen beni öldürürler.’’⁷¹

وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ

‘‘Tıpkı Firavun'un izinden gidenlerle onlardan öncekilerin gidişi gibi, Rabblerinin ayetlerini yalanladılar. Biz de onları günahları yüzünden helâk ettik. Firavun ile arkasından gidenleri suda boğduk. Hepsi de zalim idiler.’’⁷²

⁶⁸ Solmaz, a.g.e., s. 153

⁶⁹ Solmaz, a.g.e., s. 154

⁷⁰ Kur'an-ı Kerim, 67/11

⁷¹ Kur'an-ı Kerim, 26/14

⁷² Kur'an-ı Kerim, 8/54

Bu ayet-i kerimelerde geçen “zenb” kelimeleri, günah ve suç anlamlarında kullanılmıştır. Ayrıca zenb kelimesinde, ruhi ve psikolojik rahatsızlık sonucu işlenen günah ve suç tiplerini bulmak da mümkündür.

Zenb, birçok yerde cezalandırma sebebi olarak görüldüğünden, Kur’an’da af ve mağfiret kavramları ile beraber zikredilmiştir.⁷³

e- Hata’ : Lügatlerin beyanına göre hata, kasıtlı olarak kötü fiile yönelmektir. Bir kimse isteyerek ve dileyerek günah işlerse buna hatı'e denilir. Bu kökten gelen hatı' kasıtlı günah işleyendir. Rubai mezid olan ahta'a ise, kasıt ve irade olmaksızın hata yapmayı gösterir ki, bu anlamda esabe'nin zıddıdır.⁷⁴

Rağıb el-İsfehani, hata'nın “istikametten meyletmek” şeklinde kısa bir tanımını sunduktan sonra, çeşitleri üzerinde durur ve der ki:

“1- Bu çeşit hata, yapması ve istemesi iyi olanın dışındaki şeyi yapmaktır ki, insan bundan tam sorumludur.

2- Yapılması iyi olan şeyi dilemek, fakat bunu gerçekleştirememek. Bunu ifadede biz ahta'a fiilini kullanmaktayız ki, böyle birisi istekte isabet etmiş, ancak fiilde yanılmıştır. Nitekim: “... *Hakim (bir şey hakkında) hükmeder, verdiği hükmü de iyice araştırır (ama buna rağmen) yanılırsa -ahta'a-, onun için bir sevab vardır*” hadisinde bu kasdolunmuştur.⁷⁵

3. Yapılması hoş olmayan bir şeyi dilemek, fakat aksini gerçekleştirmek. Böyle olan kimse istekte hata ya düşmüş, fakat fiilde isabet etmiştir. Niyeti dolayısıyla kınanır, yaptığından ötürü de övülmez.”⁷⁶

⁷³ Solmaz, a.g.e., s. 154; Kur’an-ı Kerim, 3/11, 16, 31, 135

⁷⁴ Kılıç, a.g.e., s. 48

⁷⁵ Sahih-i Buhari, İ'tisam, 21; Sahih-i Müslim, Akdiye, 15; Sünen-i Ebu Davud, Akdiye, 2

⁷⁶ el-İsfehani, a.g.e., s. 151

Kullanılış formlarından hatı', dini yaşayışta hedefi şaşırın, bilerek ve isteyerek yanlış seçen, kötü bir yola düşen veya kısaca haramı işleyeni gösterir.⁷⁷

Hata ile işlenen günah, dini yaşantıda bilerek ve isteyerek yanlış seçme, kötü bir yola düşme, kısaca haramı seçmeyi gösteren bir fiil biçimidir. Bu tür günah Allah'a karşı işlendiği kadar, kullara karşı da işlenen haksız bir davranış olan zinayı gösterir.⁷⁸

قَالُوا يَا أَبَانَا اسْتَغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا إِنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ

‘‘Dediler ki: "Ey babamız, bizim için Allah'a istiğfar eyle. Biz gerçekten büyük günah işlemiştik."⁷⁹

Bu ayette hata' kelimesi büyük günah manasında kullanılmıştır.

f- Cürm: Asıl maddesi ve manası itibariyle, meyveyi ağacından koparmak, dalından kesmek gibi mânalara gelen kelime, istiare yoluyla hoş karşılanmayan her türlü fiil için kullanılmıştır. Bu itibarla iyi sayılabilecek hiç bir fiile ıtlak olunmaz.⁸⁰

Kur'an-ı Kerim'de ‘‘ecrame’’ kelimesi başkasını günah işlemeye sevk etmek, cezayı gerektirici bir suç işlettirmek, itaatsiz olmaya teşvik etmek, başkaldırmak gibi manalara gelirken, ecrame fiilinin ism-i faili olan ‘‘mücrim’’ kelimesi de mezkûr davranış ve fiilleri yapan kimse için kullanılmıştır. Bu kelime çoğunlukla ulûhiyet ve nübüvvetlik makamına karşı işlenen bir günah olmakla beraber, başkasını günaha sokmak, onları günah işlemeye tahrik etmek, nübüvvete tasallut, hakkı bulamayıp batıldan kurtulamamanın sonucu olan küfre düşme, yalan söyleme, şirke düşme ve

⁷⁷ Ebu Bekr Muhammed İbn-i Aziz Es-Sicistani, *Garibu'l-Kur'an*, Nuzhetu'l-Kulub Matbaası Mustafa Muhammed Ali, Mısır, 1383/1963, s. 85

⁷⁸ Solmaz, a.g.e., s. 155

⁷⁹ Kur'an-ı Kerim, 12/97

⁸⁰ el-İsfehani, a.g.e, s. 91; ez-Zencani, a.g.e., s. 718

münafıklıkta ısrar ve Allah’a karşı büyüklenmeyi ihtiva eden bir günah işleme türüdür.⁸¹

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ

‘‘Eğer seni yalanladılarsa, de ki: Rabbiniz geniş rahmet sahibidir. Bununla beraber O'nun azabı da suçlu toplumdan geri çevrilmez.’’⁸²

Bu ayetteki mücrimin kelimesi suçlu anlamında kullanılmıştır. Ayrıca kelime şu manalarda da kullanılmaktadır:

Yoksulu doyurmak,⁸³ zevk ve dünya yaşantısına aşırı düşkünlük,⁸⁴ başkalarını, şeytanı Allah’ın yerine koymaya zorlamak,⁸⁵ Bu anlamda ‘‘zaleme’’ fiiliyle eş anlamlıdır.⁸⁶

g- Dalalet: Günahı ifade eder mahiyette kullanılan kelimelerden birisi olan Dalale ve müştakkatı, genel plânda şu manalara gelir; bilerek veya bilmeyerek, az veya çok doğru yoldan ayrılmak ‘‘Dalal’’,⁸⁷ sapıklığa gitmek, doğru yoldan sapıp, eğri yola ‘‘ıvec’’ tabi olmak, helak olmak,⁸⁸ yok olmak; hidayete ermemek suretiyle Allah’ın nimetinin engellenmesine sebebiyet vermek.⁸⁹

⁸¹ Solmaz, a.g.e., s. 156

⁸² Kur’an-ı Kerim, 6/147

⁸³ Kur’an-ı Kerim, 74/44

⁸⁴ Kur’an-ı Kerim, 11/116

⁸⁵ Kur’an-ı Kerim, 11/116; 30/55

⁸⁶ Solmaz, a.g.e., s. 156

⁸⁷ el-İsfehani, a.g.e., s. 297

⁸⁸ Toshihiko İzutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Ankara 1975 S. 32

⁸⁹ İbn. Kayyım, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ebi Bekr el-Cevziyye, *İğasetu el-Leḥfan min ma-Sayidi's-şeytan*, thk. Muhammed Seyyid Geylani, Matba'at-u Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır, 1381/1961, II, s. 134, 171

Ayrıca kaybolmak, dikkat edilmemek, örtülü olmak, gizli olmak, hazır olmamak manalarına da gelir.⁹⁰

Bir terim olarak ise, doğru yolu kaybetmiş, Allah ve Rasulünün yolundan ayrılmış, çıkışı olmayan ve sonu helak eden yollara başvurmuş günahkar kimseler için kullanıldığı zaman şaşkınlık ve yanlışlık anlamına gelmektedir.⁹¹ Bu mananın Kur'an'daki karşılığına şu ayeti örnek verebiliriz;

إِذْ قَالُوا لِيُوسُفُ وَأَخُوهُ أَحَبُّ إِلَيْنَا مِمَّا وَحْنُ عَصَبَةٍ إِنَّ أَبَانَا لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“Hani demişlerdi ki: Yusuf ve kardeşi (Bünyamin) babamıza bizden daha sevgili, biz ise güçlü ve tutkun bir grubuz. Doğrusu, babamız belli ki, çok açık bir yanlışlık içindedir.”⁹²

Rağıp el-İsfahani, *el-Müfredat fi Ğaribi'l-Kur'an* adlı eserinde dalaleti iki kısım olarak ifade etmiştir:

- a) “Nazari sapma: Allah’ı, O’nun vahyettiğini ve nübüvveti bilmeden sapmadır.
- b) Ameli sapma: İbadetlerden ibaret sayılan şer’i hükümlerden sapmadır.”⁹³

h- Zulüm: Dilde bir şeyin tahsis edilen yerden başka bir yere eksik veya fazla olarak ya da zaman ve mekanından farklı bir yere konması; yolda sağa sola sapmak, zulmetmek ve haddi aşmak anlamlarına gelmektedir.⁹⁴ Zulmün dini ve ahlaki yönü, haddi aşmak, kötü yapmak, zalimce muamelede bulunmak, hakkı çiğnemek, sınırı

⁹⁰ C. Johannes Evans, *Die Idee Der Sünde Im Koran*, Tübingen, 1939, s. 10

⁹¹ Solmaz, a.g.e., s. 156

⁹² Kur'an-ı Kerim, 12/8

⁹³ el-İsfahani, a.g.e., s. 440, 441

⁹⁴ Ebul-Fadl Cemaluddin Muhammed İbn Mukerrem İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, ts. c. XV C, s.373; el-İsfahani, a.g.e., s. 471

aşmak, adaletsiz olmaktır. Adaletsiz olmak hem küçük günahlar hem de büyük günahlar için kullanılmıştır. Bu manada Hz. Adem'e zalim denildiği gibi, iblise de zalim denilmiştir.⁹⁵

Söz konusu fiil üç şeye taalluk ederek gerçekleşir:⁹⁶

1- Allah'ı ilgilendiren zulüm. Bunun en büyüğü küfür, şirk ve itikadı nifaktır.⁹⁷ Bu manaya örnek şu ayet-i kerimedir:

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُّوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ

‘‘ Sonra onların arkasından Musa'yı mucizelerimizle Firavun'a ve topluluğuna gönderdik. Tuttular o mucizeleri inkâr ettiler. Ettiler de bak, o bozguncuların akıbetleri nasıl oldu!’’⁹⁸

2- Başka insanları ilgilendiren zulüm. Haksızlık, hak yeme gibi... Bu manayı ihtiva eden ayet ise şudur:

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قَتَلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيَّهِ سُلْطَانًا فَلَا يَسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا

‘‘Haklı bir sebep olmadıkça, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı canı öldürmeyin. Kim haksız yere öldürülürse, biz onun velisine bir yetki verdik. O da öldürmede aşırı gitmesin. Çünkü ona (dinin kendisine verdiği yetki ile) yardım olunmuştur.’’⁹⁹

⁹⁵ el-İsfahani, a.g.e., s. 471

⁹⁶ Evans, a.g.e., s. 8

⁹⁷ el-Alusi, ‘‘Ruhu'l-ma'ani’’, VII, s. 207, 208

⁹⁸ Kur'an-ı Kerim, 7/103

⁹⁹ Kur'an-ı Kerim, 17/33

3- Kişinin kendi nefisine yaptığı zulüm. Bu manaya örnek olarak da şu ayeti verebiliriz:

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُذِنُ اللّٰهُ
ذَٰلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ

‘‘Sonra biz o kitabı kullarımızdan süzüp seçtiklerimize miras bıraktık. Onlardan da nefislerine zulmeden var, orta yolu tutan var, Allah'ın izniyle hayırlarda ileri geçenler var. İşte bu büyük lütuftur.’’¹⁰⁰

Zulümden her üç şekilde de ortaya çıkan sonuç zalimin kendisine döner.¹⁰¹ Çünkü birden çok ayette Allah, kullarına zulmetmediğini, kişilerin kendi kendilerine zulmettiklerini ve onların Allah'a zulmedemeyeceklerini şöyle beyan ediyor: ‘‘Verdiğimiz güzel nimetlerden yiyiniz (dedik): Hakikatte onlar bize değil sadece kendilerine kötülük ediyorlardı.’’¹⁰² ‘‘Biz onlara zulmetmedik, fakat onlar kendileri zalim kimselerdi.’’¹⁰³

Görüldüğü gibi kelime, günahın her nevi için kullanılsa da, çoğu kere Allah'a yöneltilmiş günahlar için vaz olunur. İmansızlık ve küfür ilk sırayı alır.¹⁰⁴

1- **İsyan:** Sözlükte sopa ve kılıçla vurmak, yavrunun anneyi takip etmemesi¹⁰⁵ gibi manalara gelen bu kelime, ıstılahta itaat etmemek suretiyle taatten çıkmak,

¹⁰⁰ Kur'an-ı Kerim, 35/32

¹⁰¹ el-İsfahani, a.g.e., s. 471

¹⁰² Kur'an-ı Kerim, 2/57; 7/160

¹⁰³ Kur'an-ı Kerim, 43/76

¹⁰⁴ Kılıç, a.g.e., s. 51

¹⁰⁵ el-İsfahani, a.g.e., s. 504

emredileni yapmayı bırakmak, bir şeyden kaçınmak, itaate karşı çıkıp boyun eğmekten imtina etmek gibi manalarda kullanılmıştır.¹⁰⁶

إِلَّا بِلَاغٍ مِّنَ اللَّهِ وَرِسَالَتِهِ وَمَن يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا أَبَدًا

"Benim yapabileceğim, sadece Allah'tan size duyuru yapmak ve O'nun elçilik görevlerini yerine getirmektir. Artık kim Allah'a ve onun elçisine baş kaldırırsa, ona içinde ebedi kalacakları cehennem ateşi vardır."¹⁰⁷

يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا

"Babacığım! Şeytana tapma, çünkü şeytan Rahman (olan Allah)'a başkaldırandır."¹⁰⁸

Ayetlerde Allah ve Rasulüne itaat etmemekle Onların emirlerine karşı çıkan kimsenin cehenneme girme cezasını hak etmesi ve Allah'a başkaldıran şeytana tabi olarak onun yolundan gitmesi, ona tapma anlamına geldiğinden, Hz. İbrahim'den şeytana uymaması talep edilmiştir.¹⁰⁹

j- Sa'e (seyyie): Zaleme ve Dalle ile beraber günahla alakalı kelimelerin 5/3'ünü teşkil eden sa'e, kötü, fena, mekruh, zararlı, muhalif olmak gibi mânalara gelir.¹¹⁰ Ayrıca memnun olmamak veya nefret dolu kanaate sahip olmak anlamlarına da gelebilen kelimenin rubai formu olan esa'e başkasına zarar vermek, kötüye sebep olmak anlamlarına gelirken ehsanenin zıddıdır.¹¹¹

¹⁰⁶ Solmaz, a.g.e., s. 159

¹⁰⁷ Kur'an-ı Kerim, 72/23

¹⁰⁸ Kur'an-ı Kerim, 19/44

¹⁰⁹ Solmaz, a.g.e., s. 159

¹¹⁰ el-İsfehani, a.g.e., s. 252; ez-Zencani, a.g.e., s. 18

¹¹¹ Kılıç, a.g.e., s. 52

Kelimenin Kur'an-ı Kerim'de en fazla kullanılan formu seyyi'e, genel anlamıyla, kötü, şer, fena, menfur; seyyi'e (ç. seyyi'ât), kötü fiil, itaatsizlik fiili, kusur, tecziyesi gereken bir günah manalarına gelmektedir.¹¹² Kur'an'daki yer ve mevkiine göre ise, ukubet, ceza (13/6; 16/34; 27/46; 40/9; 45/33), küfür (2/81), şirk (10/103; 29/4), küçük günahlar gibi anlamlara gelir. Ancak şu hususu hemen belirtelim ki, seyyi'e genel kullanışıyla, bu sonuncu anlamı¹¹³ gösterir.

Çoğunlukla cemiyete yönelik, azınlıkla da Allah'a karşı olan günahları ifade eden kelimenin aşağıdaki günahlar için zikredildiği söylenebilir: Çıplaklık,¹¹⁴ eziyet ve tard,¹¹⁵ zina,¹¹⁶ gayr-i meşru şehvet,¹¹⁷ cana kıyma -su' e'l-azab-,¹¹⁸ yalancılık,¹¹⁹ haksızlık ve zulüm,¹²⁰ üvey ana ile evlenmek -nikah-ı makt-,¹²¹ Allah'ın yolundan men -mekr seyyi'-,¹²² Allah'a karşı küfür,¹²³ Allah'a yönelik kötü hareket,¹²⁴ v.b.

k- Tuğyan: Dilde kök manası itibariyle haddi aşmak, tesbit edilmiş olan sınıra tecavüz etmek, azmak, zulüm, küfür ve günahda aşırı gitmek, müsrifleşmek,

¹¹² el-İsfehani, a.g.e., s. 253

¹¹³ Kılıç, a.g.e., s. 53

¹¹⁴ Kur'an-ı Kerim, 7/19, 22, 26; 20/119

¹¹⁵ Kur'an-ı Kerim, 11/64; 26/156

¹¹⁶ Kur'an-ı Kerim, 17/32

¹¹⁷ Kur'an-ı Kerim, 12/24

¹¹⁸ Kur'an-ı Kerim, 2/169; 7/141

¹¹⁹ Kur'an-ı Kerim, 29/4

¹²⁰ Kur'an-ı Kerim, 45/21

¹²¹ Kur'an-ı Kerim, 4/22

¹²² Kur'an-ı Kerim, 35/43

¹²³ Kur'an-ı Kerim, 35/8; 45/21

¹²⁴ Kur'an-ı Kerim, 7/165

mutad ölçüyü isyan ederek geçmek,¹²⁵ gibi manalara gelmektedir. Kelime dini ve ahlaki bakımdan daha izafi bir mana ifade ederek, karşı gelerek isyan etmede en uç noktaya ulaşmak, zulüm ve günah işlemede ileri gitmek gibi anlamları içermektedir. İzafiliğini, suyun kabarması neticesi taşması ve aşırı kabarmasındaki sınırını aşması anlamına gelen örfi kullanımından almaktadır.¹²⁶ Bu kullanıma örnek olarak şu ayet-i kerimeyi verebiliriz;

وَأَمَّا الْعُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهَقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا

*"Oğlana gelince, onun ana-babası mümin kimselerdi. Çocuğun onları azgınlık ve inkâra sürüklemesinden korktuk."*¹²⁷

Tuğyanın en çok kullanıldığı manalar ise şunlardır: Açıkça küfür ve sapıklığa delalet etmesi,¹²⁸ insanın bir yaratık olduğunu unutup haddi aştığını ifade etmek için (mesela ‘‘istağne’’ kendini tamamen serbest görmek, Allah’a muhtaç görmemek.) Allah’ın koyduğu sınırları fütursuzca aşmak. Allah’ın ve peygamberlerinin köle alınmaması.¹²⁹ Ayrıca en büyük günahkar firavun için ‘‘Tağa’’¹³⁰ ifadesi kullanılmıştır.

l- Fısk: Kur’ani kullanışta geniş çaplı izafi mana değişikliğine uğrayan kelimelerden birisi de feseka kelimesidir. Çıkmak anlamına gelen bu kelime, isyan etmek ve Allah’ın emrini çiğnemek manasında kullanılmaktadır. Küfürden daha

¹²⁵ Ebu'l-Kemal Ahmed Asım Efendi, *el-Ukyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit(Kamus Tercemesi)*, İstanbul 1305, c. 4, s. 1079; İbn Manzur, a.g.e., c. 15, s. 7-8; el-İsfahani, a.g.e., s. 454

¹²⁶ Solmaz, a.g.e., s. 160

¹²⁷ Kur’an-ı Kerim, 18/80

¹²⁸ Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari el-Kurtubi, *el-Cami’u li ahkami’l-Kur’an Vezeratü’s-Sakafetü*, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, Kahire 1387/1968, c. I, s. 209

¹²⁹ Kur’an-ı Kerim, 2/15; 5/68

¹³⁰ Kur’an-ı Kerim, 20/24; 43/45; 79/17; 89/11

genel bir anlamdadır.¹³¹ İslam'dan önce Kur'ani anlamda kullanılmayan bu kelime, cahiliye devrinde taze meyvenin kabuğundan çıkmasını ifade için kullanılmaktayken, Kur'an'ın ahlaki ve akidevi şemasında Allah'ın emrini terketmek, isyan edip doğru yoldan dışarı çıkmak, zina veya bir edepsizlik yapmak, itaatsizlikte bulunmak,¹³² gibi manaları bize takdim eder.

Fısk kelimesi küfür kelimesinden daha geniş bir anlam ifade eder. Çünkü az ve çok günahı işleyen kimseye fasık denilebilir. Şer'i kanunları kabul edip, onu ikrar eden, sonra da onun hükümlerinin tümünü veya bir kısmını ihlal edip bozan kimseye fasık denir. Kafirle fasık denmesinin sebebi, aklın kendisini ilzam etmesi ve fıtratın gerektirdiği hükmü ihlal etmiş olmasıdır.¹³³

Şimdi de fıskın ifade şekillerinden birkaçına Kur'an'dan örnekler verelim.

وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ
أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا

‘‘Yine o vakti hatırla ki biz, meleklerle: "Âdem'e secde edin!" demiştik. İblis hariç olmak üzere onlar hemen secde ettiler. İblis cinlerdendi, Rabbinin emrinden dışarı çıktı. Şimdi siz beni bırakıp da İblis'i ve soyunu dostlar mı ediniyorsunuz? Halbuki onlar sizin düşmanınızdır. Zalimler için bu ne kötü bir değişimdir.’’¹³⁴

وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

‘‘Âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, yapmakta oldukları fenalıklar yüzünden onlara azap dokunacaktır.’’¹³⁵

¹³¹ Metin Özdemir, “Anlam Kaymasına Uğrayan Kur’ani Bir Kavram” CÜİFD, Sivas 1998, II. Sayı, s. 499-500

¹³² Mahmud ibn. Ahmed ez-Zencani, *Tehzibu’s-Sıhah*, thk. Abdusselam Muhammed Harun ve Ahmed Abdulğafur, Daru’l-Me’arif, Mısır 1372/1952, c. II, s. 595

¹³³ Solmaz, a.g.e., s. 161

¹³⁴ Kur’an-ı Kerim, 18/50

¹³⁵ Kur’an-ı Kerim, 6/49

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ

‘‘Ey iman edenler! Eğer fasıkın biri size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa sataşırsınız da sonra yaptığınızdan pişman olursunuz.’’¹³⁶

Az veya çok günah işlemeye isim olarak ıtlak edilen kelime,¹³⁷ İslam kelam tarihinde önemli tartışmalara odaklık etmiştir. Akaid tarihinde daha ziyade ağır günahlardan birini işlemiş olana fasık ismi ıtlak olunduğundan, fasıkın ahiretteki durumunun ne olacağı problemi ortaya çıkmıştır.¹³⁸ Bu konuyu ilerleyen bölümlerde derinlemesine ele alacağımız için burada bahsetmiyoruz.

m- Fahişe: Fehuşe maddesinden iştikak etmiş olan fahişe ile beraber iki form daha görülür: fevahiş ve fahşa'. Esas anlamı bir şeyin haddi aşması iken,¹³⁹ Kur'an'da ahlaki bir alana dahil olarak en çirkin fiil ve sözlere isim olarak verilmiştir.¹⁴⁰ Hatta çoğunlukla bir tür özel günahı (cinsi hayatla ilgili) delaletle hasrolunmuştur. Bilhassa nesil ile ilgili kaideleri çiğnemek,¹⁴¹ zina,¹⁴² babanın hanımıyla evlenme -nikahu'l-makt-,¹⁴³ livata,¹⁴⁴ gibi eylemler için kullanılmıştır.

Kelime yerine göre manalar da alabilmektedir. Meselâ bakara (2/169)' da şû' kelimesi ile beraber zikrolunurken, İbn Abbas aralarındaki fark hususunda şunları

¹³⁶ Kur'an-ı Kerim, 49/6

¹³⁷ el-İsfehani, a.g.e. s. 304

¹³⁸ Kılıç, a.g.e., s. 58

¹³⁹ ez-Zencani,, a.g.e., c. I, s. 406

¹⁴⁰ Mecduddin Muhammed İbn Ya'kub El-Firüzabadi, *Besair-u Zevi't-Temyiz fi Letaiifi'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdulalim et-Tahavi, Kahire, 1393/1973, c. IV, s. 176

¹⁴¹ Evans, a.g.e., s. 33

¹⁴² Kur'an-ı Kerim, 4/19

¹⁴³ Kur'an-ı Kerim, 4/22

¹⁴⁴ Kur'an-ı Kerim, 7/80; 27/54; 29/28

söylemektedir: Hakkında bir ceza (Hadd) olmayan su', hakkında bir ceza olan ise fahşa' dır.¹⁴⁵

Eş-Şevkani'ye göre fahşa kelimesi mutlak anlamda her türlü masiyete şamildir.¹⁴⁶ Bazı müfessirler ise, fahşa ile ilgili Şevkani'nin bu görüşüne ilaveten, sosyetelerin metres tutmak suretiyle yapmış oldukları gizli fuhuş, şeklinde bir açıklamada bulunmuşlardır.¹⁴⁷

Bu kelime, başkalarına karşı zina iftirası atmak suretiyle zinanın cemiyette yayılmasına çalışmak manasına gelirken, fiillerin ne derece çirkinliğini göstermesi bakımından fahişe olarak isimlendirilmiştir. Buna örnek olarak;

إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“İnananlar arasında kötü söz ve davranışın yayılmasını arzulayan kimseler için dünyada da, ahirette de acı veren bir azab vardır. (Her şeyi) Allah bilir; siz bilmezsiniz.”¹⁴⁸ ayet-i kerimesini verebiliriz.

n- Fücür: Hemen tamamı Mekki surelerde geçen kelimenin günahla ilgili formları facir,¹⁴⁹ fuccar,¹⁵⁰ ve fecere (facir'in çoğulu) olup,¹⁵¹ Şems (91/8)' deki masdar formu hariç, tamamı Allah'ın uluhiyetine muhalif olmayı gösterir.¹⁵²

¹⁴⁵ Ebu'l-Fadl Şihabuddin El-Alusi, *Ruhu'l-Me'ani fi Tefsiri'l-Kur'anu'l-Azimi ve's-Sebi'l-Mesani*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, ts. c. II, s. 39

¹⁴⁶ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkani, *Fethu'l-Kadir*, Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi, 2. bas., Mısır, 1383/1964, c. II, s. 177

¹⁴⁷ Solmaz, a.g.e., s. 163

¹⁴⁸ Kur' an-ı Kerim, 24/19

¹⁴⁹ Kur' an-ı Kerim, 71/27

¹⁵⁰ Kur' an-ı Kerim, 38/28; 82/14; 83/7

¹⁵¹ Kur' an-ı Kerim, 80/42; 91/8

¹⁵² Kılıç, a.g.e., s. 63

Bu kelime sözlükte yarmak, meyil etmek, zina yapmak, günah işlemek, yalanlamak, hak ve doğrudan ayrılmak, hayır amellerden sapmak ve fışk gibi manalara gelmektedir.¹⁵³ İştikak itibariyle kesmek, parçalamak, açmak, meyletmek, içtinab etmek, kötü yapmak, irtikabta bulunmak, Hakka aykırı davranmak, günah işlemek, Hakkı terk gibi manalara gelen kelime Şems (91/8) ayetinde insanın günah işleme eğiliminin tabiiliğini gösterirken, “Haktan yüz çevirmek, Hak yolunu yarıp nizamından çıkarak fışk-u isyana düşmek anlamlarını ihtiva eder. Mutaaffifin (83/79)’ de ise cehennemın özel bir hapishanesi olan Siccin’deki kafirleri teşhir etmektedir.”¹⁵⁴

Fücur ifadesinin Kur’an’daki kullanılış şekline şu ayetleri örnek verebiliriz;

إِنَّكَ إِن تَذَرُهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فَاجِرًا كَفَّارًا

*"Zira sen onları bırakırsan kullarını yoldan çıkarırlar ve sadece ahlâksız ve kâfir çocuklar doğururlar."*¹⁵⁵

أَمْ نَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ نَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ

*“Yoksa, iman edip de salih amel işleyenleri biz, o yeryüzündeki bozguncular gibi yapar mıyız? Yoksa o takva sahiplerini azgın günahkarlar gibi yapar mıyız?”*¹⁵⁶

o- Fesad: Kelime fesede şekliyle kötü olmak, bozulmak, güvenilir olmamak, hatalı, gayr-i adil olmak¹⁵⁷ manalarına gelir. Bir bozulmayı ve kötüye doğru bir mahiyet değiştirmeyi ifade eder. Şu halde düzeldi, uygun oldu gibi manaları kapsayan Salaha'nın zıddıdır. Kelimenin rubai mezidi olan efsede ise, bütün bu kök fiilleri yapmak, yani bozmak, yıkmak, ıslah etmemek gibi manaları gösterir. Bir

¹⁵³ İbn Manzur, a.g.e., c. V., s. 46-47.; el-İsfahani, a.g.e., s. 561-562

¹⁵⁴ Kılıç, a.g.e., s. 63

¹⁵⁵ Kur’an-ı Kerim, 71/27

¹⁵⁶ Kur’an-ı Kerim, 38/28

¹⁵⁷ Evans, a.g.e., s. 20

bozulmayı ve kötüye doğru bir mahiyet değiştirmeyi ifade eder. Şu halde düzeldi, uygun oldu gibi manaları kapsayan Sa1aha'nın zıddıdır. Kelimenin rubai mezidi olan efsede ise, bütün bu kök fiilleri yapmak, yani bozmak, yıkmak, ıslah etmemek gibi manaları gösterir. Kelimenin taşıdığı günah fikri çoğunlukla, cemiyete baskı yapmak, sulta ya da kabalığı ifade eden bir tavırla ilgilidir. Genel bir ifadeyle fesede ve efsede'nin taşıdığı günah fikri insanlığın bozulmasına ve bir kaosa sürüklenmesine yol açan baskı, terör ve yıldırma ile ilgilidir.¹⁵⁸

El-isfahani ise, bu kelimenin manalarını dört farklı form olarak tasnif etmiştir. Bunlar;

“a. Haddi aşma kalben vaki olursa, buna adavet denilir,

b. Haddi aşma, normal ölçüleri arkada bırakma ve yürümede olursa buna adv denilir.

c. Şayet fiil beşeri muamelelerde adaleti bozma ve ihlâl için olursa buna udvan denilir.

d. Ve nihayet karışıklık ve ihlâl mekân bakımından olursa buna da adva denilir.”¹⁵⁹

Kur'an'da ise bu kelime, Allah'a insanlara ve kanunlara karşı işlenen her türlü suçu ifade için kullanılmaktadır. Beni İsrail'in peygamberlerini öldürmesi (2/61), iman etmemek (10/74), ceza gününü tekzib etmek (83/12), Allah'a şirk koşturmak (50/25) gibi günahlar için kullanılır.¹⁶⁰

p- İsrâf: Üç form altında gelmiştir: esrefe, israf ve musrifun. Kök itibariyle haddi aşmak, belli ölçüyü geçmek, ölçüsüz yapmak gibi manalara gelen kelime, Kur'an'da şu altı vecihte gelmiştir:

¹⁵⁸ Kılıç, a.g.e., s. 63

¹⁵⁹ el-İsfahani, a.g.e., s. 326

¹⁶⁰ Kılıç, a.g.e., s. 64

- a-** Haram¹⁶¹
- b-** Vacip olan şeylere muhalefet,
- c-** Uygun olmayan yere harcamak¹⁶²
- d-** Haddi aşmak ki, bu asli manasıdır.¹⁶³
- e-** Şirk¹⁶⁴
- f-** Günahta ifrat¹⁶⁵

Kur'an'daki kullanılışıyla israf, bilhassa infaktaki aşırılık için meşhur olmuşsa da, genel olarak yaptığı her şeyde insanın haddi aşmasına ıtlak olunur.¹⁶⁶ Bu bakımdan israf ile tebzir arasında umum husus farkı bulunmaktadır. Yani israf umumi, tebzir ise hususidir; sadece mal ve harcama hususundaki ifrata tebzir denilirken, bunlar da dahil, diğer tür ifrat ve haddi aşmaya da israf denilir. Bu sebeple, tohumu kendisine tahsis edilen yerden başka bir yere akıtmaları sebebiyle Lut kavmi de¹⁶⁷ musrifun olarak vasıflandırılmıştır¹⁶⁸

Çalışmamızın bu bölümünde, günah kavramının Kur'an'da nasıl yer bulduğunu, hangi terimlerle ifade edildiğini teferruatlı olarak izaha çalıştık. Şimdi ise, yine günah kavramının, Kur'an'ın açıklayıcısı mesabesinde olan sünnetteki yerini, nasıl ve hangi ölçüde kullanıldığını, Peygamber (s.a.v)'in hadislerini ve sahabe-i kiramın yaşam biçimlerini irdeleyerek açıklamaya gayret göstereceğiz.

¹⁶¹ Kur'an-ı Kerim, 4/6

¹⁶² Kur'an-ı Kerim, 25/67

¹⁶³ Kur'an-ı Kerim, 7/31

¹⁶⁴ Kur'an-ı Kerim, 40/43

¹⁶⁵ Kur'an-ı Kerim, 39/53; el-Firuzabadi, a.g.e., c. II., s. 105

¹⁶⁶ el-İsfahani, a.g.e., s. 320

¹⁶⁷ el-Firuzabadi, a.e. a.y

¹⁶⁸ Kılıç, a.g.e., s. 65

B. 2- Sünnet'te Günah Kavramı

Yaratıcı, insanlığı bu alemde bir imtihandan geçirmek maksadıyla yaratmış, ve pratikte yapması veya yapmaması gerekenleri teorik olarak Kur'an'da bildirmiş, muhatabına Kitap vasıtasıyla seslenmiş ve bu seslenişini peygamberleri eliyle yapmıştır. İşin pratik kısmı, Yaratıcının nasları doğrultusunda bir hayat yaşamak, ses sahibinin sesine kulak vermek, O'nun istediği doğrultuda bir hayat nizamına sahip olmak, yani O'nun sözünden çıkmayıp O'na itaat etmektir.

Bir kişiden, güç yetiremeyeceği, üstesinden gelemeyeceği, karmaşık ve içinden çıkılması zor olacak kadar anlaşılmaz bir eylemde bulunmasını istemenin mantık dışı ve anlamsız olduğu bir gerçektir. Kainatın sahibi olarak Allah'ın da muhatabına seslenişinde anlaşılmaz olmasını düşünmek elbette mantıksız olurdu. Bu nedenle Allah (c.c) ferдин doğru eylemlerde bulunabilmesi, seslenişine olumlu cevap verebilmesi maksadıyla kelimasını, insanlığa göndermiş olduğu peygamberleri eliyle açıklamış, izah etmiştir. Yani peygamberlik müessesesi bir bakıma teorik plandaki imanın pratik hayata yansıtılabilmesi için bir aynadır.

Her peygamber, gönderildiği topluluğa Yaratıcı'nın emirlerini iletmiş, bu emirleri de yaşayış tarzları, hayat düsturları, kendi fiili eylemleri ile açıklamış, izah etmiştir. İşte peygamberlerin üstlenmiş oldukları bu görev ve bu görev doğrultusundaki yaşayış biçimleri, literatürdeki yerini sünnet olarak almıştır. Kısacası her peygamber, gönderilmiş olduğu topluluk için, yaşantısıyla örnek alınması gereken bir modeldir. Bu modelin fiili eylemleri ise sünnettir.

Sünnet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Allah'ın emirlerine uygun olarak hareket etmek maksadıyla seçip yaşadığı hayat, gittiği yol demektir. Bir anlamda sünnet, son ilahi kitap olan Kur'an'ın, son peygamber, alemlere rahmet, büyük ahlak sahibi, mü'minlere düşkün ve onların sıkıntıya düşmesi kendisine çok ağır gelen bir Allah elçisi olarak, Hz. Peygamber tarafından evrensel planda ortaya konmuş peygamberi

yorumdur.¹⁶⁹ Bu manadaki sünnet, Hz. Peygamber'in, son ilahi kitap olan Kur'an'dan anladıkları manaların fiiliyata dökülmesi anlamına gelmektedir.¹⁷⁰

Çalışmamızın bu bölümünde ise, ifade ettiğimiz gibi Kur'an-ı Kerimin pratikteki yansıması olan sünnette günah kavramının nasıl yer bulduğunu, ne şekilde ifadelerde bulunulduğunu Hadis-i Şerifler ışığında incelemeye çalışacağız.

B. 3- Günah Kavramının Hadislerde İfade Şekilleri

Peygamber (s.a.v.)'in muhatap aldığı topluluğa hitap etmesi şeklindeki sözlü fiillerine "*Kavli Sünnet*", bizzat yaşayarak fiili eylemlerde bulunmasına ise "*Fiili Sünnet*" denilmektedir. İşte Peygamber (s.a.v.), gerek sözleriyle-hadisleriyle ve gerekse söylediklerini bizzat hayata yansıtmasıyla, zaten bu dünyada imtihanda olan insanlığa en güzel örnek olmuş ve ferdin hataya düşmemesi, Allah'tan uzaklaşmaması yani günah işlememesi için ferde açıkça telkinlerde bulunmuştur.

Bu nedenle kişinin hem dünya da hor görülmek, yadırganmak, dışlanmak, psikolojik baskı hissettirmek gibi, hem de ahirette cezaya çarptırılmak gibi aleyhine sonuçları olan günah kavramı, peygamberi hayatın ifadesi olan sünnette genişçe yer bulmuştur.

Alemlere rahmet olarak gönderilen ve tek derdinin bütün insanlığın kurtuluşu ermesi, dünya ve ahirette zarara uğramaması olan Peygamber (s.a.v.) hadis-i şeriflerinde günah kavramına, ya dolaylı olarak ve yahut da direkt günahın karşılığı olan ve günahı işaret eden ifadelerle, teferruatlı olarak yer vermiştir.

Çalışmamızın bu bölümünde, bütünüyle insanlığın kurtuluşu amacına yönelik bu olumlu telkinlerden müteşekkil hadis-i şeriflerden örnekler vererek, Peygamber (s.a.v.)'in günah olgusunu nasıl işlediğini, konumuzun bütünlüğünü bozmamak için

¹⁶⁹ İsmail Lütfi Çakan, *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı*, İlmi Neşriyat, İstanbul, ts., s. 117

¹⁷⁰ İbrahim Bayraktar, *Hz. Peygamber ve Evrensel Hayatı*, Şelale Yay., 1995, s. 13; Beşir İslamoğlu, *Sünnet Bilinci*, Denge Yay., İst. 1997, s. 13.

de çok gereksiz teferruata da girmeyerek, incelemeye çalışacağız. Verecek olduğumuz bu örneklerle de, Peygamber (s.a.v.)’in, tezimizin ana konusu olan “Ebu-l-Muin en-Nesefiye Göre Büyük Günah İşleyenlerin Dünya ve Ahiretteki Durumları” meselesinde ifade edilen büyük günahların (kebair) hangileri olduğunu açıkladığı hadis-i şerifi vererek başlamayı uygun gördük.

Ubeyd ibnu Umeyr (r.a.)’ın babasından anlattığı ve bir adamın büyük günahlardan sorması üzerine ifade ettiği bir hadisi- şerifte Peygamber (s.a.v.) şöyle buyuruyor:

اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ وَمَا هُنَّ؟ الشُّرْكُ بِاللَّهِ وَالسَّحَرُ وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَكْلُ الرِّبَا وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الزَّحْفِ وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ

“İnsanı mahveden yedi gûnahtan kaçının:” Ey Allah’ın elçisi, bu yedi gûnah nedir? Diye sorduklarında, Peygamberimiz: “Allah’a ortak koşmak, efsun (sihir, büyü) yapmak, Allah’ın öldürülmesini haram kıldığı bir kimseyi haksız yere öldürmek, yetim malı yemek, riba (faiz) yemek, düşmana hücum anında savaştan kaçmak, namuslu, kendi halinde mümin kadınlara zina iftirası yapmaktır” buyurdular.¹⁷¹

Büyük günahların bilinmesi ve sayılarının tesbiti konusu kelam alimlerince önem kazanmıştır. Zira büyük günah işleyenin imani durumunun ne olduğu, küfre düşüp düşmediği ve hangi suçların büyük günah olduğu konuları tartışmalara yol açmıştır. Büyük günahların dokuz, on, oniki olduğu hadislerle dayandırılırken, bazıları tarafından bu sayı yetmişe, hatta 476 ya kadar çıkarılmıştır.¹⁷²

Büyük günahlarla alakalı olarak İbn Abbas (r.a.)’a *“Büyük günahlar yedi midir? diye sorulmuş; O’da “Onlar yetmişe daha yakındır” diye cevap vermiştir. Başka bir rivayette de: “Yedi yüze yakındır, ancak tövbe ve istiğfar ile büyük günah*

¹⁷¹ Buhari, Tıp, 48; Müslim, İman, 38

¹⁷² Gölcük-Toprak, a.g.e., s. 127

*diye bir şey kalmadığı gibi ısrar ile de küçük günah büyük günaha dönüşür”, diye cevap vermiştir.” İbn Abbas (r.a.)’a göre Allah’ın yasak ettiği her şey büyük günahtır.*¹⁷³

Ebu Hureyre’nin (r.a) anlattığına göre Rasulullah (sav) şöyle buyurmuştur: *“Beş vakit namaz ve cuma namazı diğer cuma namazına, bir Ramazan diğer Ramazan’a keffarettirler. Arada büyük günah (kebair) işlenmedikçe aralarındaki (küçük) günahları affettirirler.”*¹⁷⁴ Yine bir başka hadis-i şerifte ise: *“Benim şefaati, ümmetimden kebair (büyük günah) işleyenler içindir.”* buyurmuştur.¹⁷⁵

Yine büyük günahlarla alakalı bir başka rivayette şöyle buyurmaktadır: *“Bir kimsenin anne ve babasına sövmesi, büyük günahlardandır.” Ey Allah’ın elçisi, hiç insan anne ve babasına söver mi? dediler. Peygamberimiz (s.a.v)’de, “Evet, bir adamın babasına söver, o da onun babasına söver, Adamın anasına söver, o da onun anasına söver”*¹⁷⁶

Tezimizin, “Günah Kavramına Genel Bir Bakış” başlığı altındaki bölümünde de değindiğimiz gibi günah, insanın maddi ve manevi hayatını karartan, ferdi ve toplumsal manada psikolojik baskı oluşturan ve onu günden güne eriten bir zehir gibidir. Bu tehlikeli zehrin panzehiri ise pişmanlık yani tevbedir. Tam da bununla alakalı olarak Peygamber (s.a.v.) bir hadis-i şerifinde, mutaffifin suresinin,

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“Hayır, onların işleyip kazandıkları şeyler kalplerinin üzerine pas tutmuştur.” ayetindeki “رَانَ” ibaresini tefsir ederken; *“Şüphe yok ki mü’min bir günah işlediği zaman kalbinde siyah bir nokta oluşur. Eğer mü’min pişman olur,*

¹⁷³ Mecmeu’z-Zevaid, 1/103

¹⁷⁴ Müslim » Taharet/14 » Hadis no: 233 » 1/209. Tirmizî » Salat/160 » Hadis no: 214 » 1/418

¹⁷⁵ Sünen-i Ebi Davud, 2/537; Sünen-i Tirmizi, hadis nu. 2435-2436

¹⁷⁶ Buhârî, Edep, 4; Müslim, İman, 38

*tevbe ve istiğfar ederse siyah nokta silinir. Mümin günaha dönerse o leke de artar. Sonra arta arta (bir kılıf gibi) kalbini kaplar ki, ayette geçen ”رَكَانَ” ifadesi budur.*¹⁷⁷ buyurmuştur.

Hadis-i şerif, her ne kadar küçük de olsa işlenen her günahın olumsuz yönüne işaret ederek kalbi manada ferdin zehirlendiğini, eğer önlem alınmadığı takdir de bu zehrin bütün vücudu kaplayıp en sonunda da ferdi olan bu etkilenişin toplumsal sorunlara da neden olacağını vurgulamak açısından son derece manidardır. Nitekim ilk başta sadece ferde zararı dokunuyor gibi gözükse de günah, daha sonraları bu kişiyi kontrolden çıkaracak ve topluma zararlı bir birey haline getirecektir. Bu fertte benliğinde Yaratıcı’ya karşı suç işlemeyi normalleştirdiğinden, topluma karşı olan sorumluluklarını tabii olarak görmezden gelecek ve işlemiş olduğu suçlarla toplumu da rahatsız etmeye başlayacaktır.

Yine işlenen gûnahtan biran önce vazgeçilmesini, günahın birikerek daha büyük sıkıntılara sebebiyet vermemesini vurgulamak açısından Peygamber (s.a.v) başka bir hadisinde şöyle buyurmuştur:

إِتَّقِ اللَّهَ حَيْثُمَا كُنْتَ وَأَتَّبِعِ السَّبِيلَ الْحَسَنَةَ تَمَحُّهَا وَخَالِقِ النَّاسَ بِخُلُقٍ حَسَنٍ

“Nerede olursan ol Allah’a karşı gelmekten sakın; yaptığın kötülüğün arkasından bir iyilik yap ki, bu onu yok etsin. İnsanlara karşı güzel ahlakın gereğine göre davran.”¹⁷⁸ Burada günah kavramının karşılığı olarak ”السَّبِيلَ” kelimesi kullanılmıştır.

Büyük günahlardan olan ve günahın Kur’an’daki en kapsamlı karşılıklarından bir tanesini ifade eden şirk meselesi de hadis-i şerifler de genişçe yer bulmuştur. Peygamber (s.a.v.) bile, kendisine, ilahlaştırmacasına saygı gösterilmemesine dikkat çekmiş ve şöyle buyurmuştur:

¹⁷⁷ Tirmizi, *Kitabu Tefsiri’l-Kur’an*, s. 75; İbn Mace, *Zühd*, 29; *Müsned-i Ahmed b. Hanbel*, 2/279

¹⁷⁸ Tirmizi, *Birr*, 55

“Hıristiyanların Meryem oğlu İsa’yı övdükleri gibi beni övmeyin, şüphesiz ki ben, Allah’ın kuluyum. Bana, “Allah’ın kulu ve elçisi” deyiniz (yeter).”¹⁷⁹

Sünnette ifade edilen “günah” kavramları genellikle “tevbe” ile birlikte kullanılmıştır. Ancak tevbe etmek suretiyle günahların bağışlanacağı vurgulanmış ve günah işleyen mü’minler sürekli tevbeye yönlendirilmişlerdir. Şu hadis-i şerifte yine günah-tevbe ilişkisine örnek teşkil eden hadisler arasındadır.

عن النبي صلى الله عليه وسلم قال "إن الله عز وجل ببسط يده بالليل، ليتوب مسيء النهار ويبسط يده بالنهار، ليتوب مسيء الليل. حتى تطلع الشمس من مغربها"

“Allah Teâla gündüz günah işleyenin tövbesini kabul etmek için geceleyin elini açar. Geceleyin günah işleyenin tövbesini kabul etmek için de gündüzün elini açar. Güneş battığı yerden doğuncaya kadar böyle devam edip gider.”¹⁸⁰

Hadis-i şeriflerde günahın karşılığı olarak kullanılan bir diğer kelime, “zulüm” de kullanılmıştır. Buna örnek olarak da şu hadis-i şerifi verebiliriz:

وعن أبي إدريس الخولاني عن أبي ذرٍّ رضي الله عنه قال: قال رسولُ الله (ص) فيمَا يَرُوى عَنْ رَبِّهِ عَزَّ وَجَلَّ أَنَّهُ قَالَ: يَا عِبَادِي إِنِّي حَرَمْتُ الظُّلْمَ عَلَى نَفْسِي، وَجَعَلْتُهُ بَيْنَكُمْ مُحَرَّمًا، فَلَا تَظَالُمُوا.

“Ebu İdris el-Havlani, Ebu Zerr (r.a)’den anlatıyor: "Rasulullah (s.a.v.), aziz ve celil olan Rabbinden naklen anlattığına göre, “Rabb Teala şöyle buyurmuştur: "Ey kullarım! Ben nefsimi zulmü haram ettim, onu sizin aranızda da haram kıldım. Öyleyse birbirinize zulmetmeyin.”¹⁸¹

Görüldüğü gibi burada ifade edilen “zulüm” kelimesi “haram” kelimesiyle yan yana zikredilmiştir. Bu da göstermektedir ki zulüm ifadesi, sünnette de günahın

¹⁷⁹ Buhari, Enbiya, 48

¹⁸⁰ Müslim, Tevbe, 5/31(III, 2113)

¹⁸¹ Müslim, Birr, 15, hds. no: (2577), (IV / 1994)

karşılığı olarak kullanılmıştır. Ayrıca Allah (c.c.)'ın zulmetmeyi kendine bile haram kıldığını ifade buyurması, bu günahın ne derece ağır ve büyük olduğunun bir göstergesidir.

وعن أنس رضي الله عنه: قال رسول الله (ص): انصُرْ أَخَاكَ ظَالِمًا أَوْ مَظْلُومًا. قِيلَ: أَنْصُرُهُ إِذَا كَانَ مَظْلُومًا، فَكَيْفَ أَنْصُرُهُ ظَالِمًا؟ قَالَ: تَحْجُزْهُ عَنِ الظُّلْمِ، فَإِنَّ ذَلِكَ نَصْرُهَا

H.z. Enes (radiyallâhu anh) anlatıyor: "Rasulullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Kardeşine zalim de olsa mazlum da olsa yardım et." "Mazlumsa yardım ederim, zalime nasıl yardım ederim?" diye sorulmuştu. "Onu zulümden alıkoyarsın, bu da ona yardımdır" buyurdu.¹⁸²

Bu hadis-i şerifte ifade edilen zalime yardımdan anlaşıldığı üzere, zulmeden kişi aslında men edilmiş, yanlış bir hareket yaptığından yardıma muhtaç bir konumdadır. Yani o bu zulmüyle günah işlemiş, ve karşılığında da ceza görecektir. Ona yapılacak yardım ise onu bu günahından vazgeçirmek suretiyle ceza almasını önlemektir. Bu da gösteriyor ki hadis-i şerifte zulüm ifadesi günah kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır.

عن ابن مسعود رضي الله عنه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إِنَّ الصِّدْقَ يَهْدِي إِلَى الْبِرِّ، وَإِنَّ الْبِرَّ يَهْدِي إِلَى الْجَنَّةِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَصْدُقُ، وَيَتَحَرَّى الصِّدْقَ حَتَّى يَكُتَبَ عِنْدَ اللَّهِ صِدْقًا، وَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ، وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ، وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَكْذِبُ وَيَتَحَرَّى الْكَذِبَ حَتَّى يَكُتَبَ عِنْدَ اللَّهِ كَذَابًا.

İbnu Mes'ud (r.a.) anlatıyor: "Rasulullah (s.a.v.) buyurdular ki: "Sıdk insanı birr'e (Allah'ı razı edecek iyiliğe) götürür, birr de cennete götürür. Kişi, doğru söyler ve doğruyu arar da sonunda Allah'ın indinde sıddik (doğru sözlü) diye kaydedilir. Yalan da kişiyi haddi aşmaya götürür. Haddi aşmak da ateşe götürür. Kişi yalan söyler ve yalanı araştırır da sonunda Allah'ın indinde yalancı diye kaydedilir."¹⁸³

¹⁸² Buhari, Mezalim 4, (III, 98)

¹⁸³ Buhari, Edeb,78/ 69, (VII, 95); Müslim, Birr,45/ 102, 103, (III, 2012); Muvatta, Kelam: 16, (2, 989); Ebu Dâvud, Edeb,40/ 88, (V,264)

Bu hadis-i şerifte de, Kur'an'da günah kavramının karşılığında kullanılan kelimeler bölümünde ele aldığımız "fücur" kelimesi "haddi aşmak" manasında yine günahın karşılığı olarak kullanılmıştır.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم "قال الله تبارك وتعالى: أنا أغنى الشركاء عن الشرك. من عمل عملاً أشرك فيه معي غيري، تركته وشركه".

Peygamber (s.a.v.) şöyle dedi: "Allah Teâlâ buyurdu ki: "Ben, ortakların ortaklıktan en uzak olanıyım. Kim işlediği amelde benden başkasını bana ortak koşarsa, o kişiyi de ortak koştüğünü da reddederim",¹⁸⁴

Yine bu hadis-i şerifte büyük günahlar arasında yer alan ve daha önce de bahsettiğimiz şirk, günah kavramı karşılığında kullanılmış ve Allah'a şirk koşan kişinin Allah tarafından reddedilecek kadar büyük bir günah işlediği vurgulanmıştır.

إن المؤمن يرى ذنوبه كأنه قاعد تحت جبل يخاف أن يقع عليه، وإن الفاجر يرى ذنوبه كذباب مر على أنفه،

"Mü'min, günahını, üzerine yuvarlanmasından korktuğu bir dağ zanneder. Günaha dadanmış kişi, günahını burnunun ucuna konmuş, ona bir şey söylediğinde uçacak bir sinek gibi görür.",¹⁸⁵

Bu hadis-i şerifte ise günahın karşılığı olarak kullanılan kelimeler arasındaki "fücur" ve "zenb" ifadeleri aynı anda kullanılmıştır ki, zenb "günah"ın karşılığını, facir ise "günaha dadanmış, günahıta ısrarcı kişinin" karşılığını ifade etmektedir.

Hadis-i şeriflerde bazen direkt terim olarak değil de dolaylı olarak günah kavramından bahsedildiğinden söz etmiştik. Ebu Hureyre (r.a.)'ın rivayet ettiği şu hadis-i şerifi de buna örnek olarak verebiliriz:

¹⁸⁴ Müslim, Zühd 5 (III, 2289)

¹⁸⁵ Buhari, Daavat, 4 (VII, 145, 146).

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : « أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ اللَّهَ طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا ، وَإِنَّ اللَّهَ أَمَرَ الْمُؤْمِنِينَ بِمَا أَمَرَ بِهِ الْمُرْسَلِينَ ، فَقَالَ تَعَالَى : { يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا } وَقَالَ تَعَالَى : { يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنَ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ } ثُمَّ ذَكَرَ الرَّجُلَ يُطِيلُ السَّفَرَ أَشْعَثَ أَغْبَرَ يَمُدُّ يَدَيْهِ إِلَى السَّمَاءِ : يَا رَبَّ يَا رَبَّ ، وَمَطْعَمُهُ **حَرَامٌ** ، وَمَشْرَبُهُ **حَرَامٌ** ، وَمَلْبَسُهُ **حَرَامٌ** ، وَغِذْيَ **بِالْحَرَامِ** ، فَأَنَّى يُسْتَجَابُ لِذَلِكَ ،

‘‘Ebû Hüreyre radiyallahu anh’’den rivayet edildiğine göre Resûlullah (sav) şöyle buyurdu: “Allah Teâlâ temizdir; sadece temiz olanları kabul eder. Allah Teâlâ peygamberlerine neyi emrettiyse mü’minlere de onu emretmiştir. Cenâb-ı Hak Peygamberlere: ‘Ey peygamberler! Temiz ve helâl olan şeylerden yiyin, iyi ve faydalı işler yapın!’ buyurmuştur. Mü’minlere de: ‘Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların temiz olanlarından yiyin’ buyurmuştur. ” Resûl-i Ekrem daha sonra şunları söyledi: “Bir kimse Allah yolunda uzun seferler yapar. Saçı başı dağınık, toza toprağa bulanmış vaziyette ellerini gökyüzüne açarak: Yâ Rabbi! Yâ Rabbi! diye dua eder. Halbuki onun yediği haram, içtiği haram, gıdası haramdır. Böyle birinin duası nasıl kabul edilir!’’,¹⁸⁶

İşte burada terim olarak günahı ifade eden bir kelime kullanılmasa da günaha sebebiyet veren yani bizzat kendisi günah bir fiil olan haramdan bahsedilmiş ve böyle bir kötü eylemde bulunanın, günahkar bir konuma düştüğü için, duasının Allah (c.c) tarafından kabul edilmeyeceği vurgulanmaktadır.

كُلُّ ابْنِ آدَمَ **خَطَاءٌ** وَخَيْرُ الْخَطَائِينَ التَّوَّابُونَ

“Ademoğlunun hepsi günah işler. Günah işleyenlerin en hayırlısı ise tövbe edenlerdir.”¹⁸⁷

Yine tevbeyle alakalı olan bu hadis-i şerifte de günah kavramının karşılığı olarak “hata” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁸⁶ Müslim, Zekat 19, I/603, H.No: 65

¹⁸⁷ İbn Mace, Zühhd, 30

عن أبي هريرة رضي الله عنه قال: [قال رسول الله من كانت عنده مظلمة لأخيه من عرضيه أو شيء منه فليتحلله منه اليوم من قبل أن يكون دينار و درهم، إن كان له عمل صالح أخذ منه بقدر مظلمته، وإن لم تكن له حسنات أخذ من سيئات صاحبه فحمل عليه]

“Ebu Hüreyre (r.a) den rivayet edildiğine göre, Rasulullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kimin üzerinde din kardeşinin ırzı, namusu veya malıyla ilgili bir zulüm varsa altın ve gümüşün bulunmayacağı kıyamet günü gelmeden önce o kimseyle helalleşsin. Yoksa kendisinin salih amelleri varsa, yaptığı zulüm miktarınca sevaplarından alınır, (hak sahibine verilir.) Şayet iyilikleri yoksa, kendisine zulüm yaptığı kardeşinin günahlarından alınarak onun üzerine yükletilir.”¹⁸⁸

Bu hadisi şerifte ise günah kavramının karşılığı olarak “seyyie” ve “zulüm” ifadeleri kullanılmıştır. Bundan başka olarak da “zenb” ve “hata” ifadelerinin aynı anda kullanıldığına örnek olarak ise şu hadis-i şerifi verebiliriz:

وعن أنس رضي الله عنه قال: قال رسول الله ص : يقول الله تعالى: يَا ابْنَ آدَمَ، إِنَّكَ مَا دَعَوْتَنِي وَرَجَوْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ عَلَى مَا كَانَ مِنْكَ وَلَا أَبَالِي، يَا ابْنَ آدَمَ لَوْ بَلَغَتْ ذُنُوبُكَ عَنَانَ السَّمَاءِ ثُمَّ اسْتَغْفَرْتَنِي غَفَرْتُ لَكَ يَا ابْنَ آدَمَ إِنَّكَ لَوْ أَتَيْتَنِي بِقَرَابِ الْأَرْضِ خَطِيئًا ثُمَّ لَقَيْتَنِي لَا تَشْرُكَ بِي شَيْئًا لَا تَنُوكَ بِقَرَابِهَا مَغْفِرَةً.

“Hz. Enes (radiyallahu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâlâ Hazretleri diyor ki: "Ey âdemoğlu! Sen bana dua edip, (affımı) ümid ettikçe ben senden her ne sâdır olsa, aldığım, ben seni affederim. Ey âdemoğlu! Senin günahın semanın bulutları kadar bile olsa, sonra bana dönüp istiğfar etsen, çok oluşuna bakmam, seni affederim. Ey âdemoğlu! Bana arz dolusu hata ile gelsen, sonunda hiç bir şirk koşmaksızın bana kavuşursan, seni arz dolusu mağfiretimle karşılarım.”¹⁸⁹

¹⁸⁸ Buhari, Mezalim 10, Rikak 48, Tirmizi, Kıyamet 2, (2421).

¹⁸⁹ Tirmizi, Sünen, Daavat, 49, V, 548

ثلاث من كن فيه وجد حلاوة الإيمان: أن يكون الله ورسوله أحب إليه مما سواهما، وأن يحب المرء لا يحبه إلا الله، وأن يكره أن يعود في الكفر كما يكره أن يقذف في النار.

“Şu üç özellik kimde bulunursa imanın zevkini tadar: Allah ve Rasulünü, herkesten ve her şeyden fazla sevmek, sevdiği kişiyi sırf Allah için sevmek, nasıl ateşe atılmak istemezse, küfre dönüşü de o kadar istememek.”¹⁹⁰

Bu hadis-i şerifte de yine günahın karşılığında kullanılan kelimelerden ‘‘küfür’’ ibaresi yer almıştır.

وعن أنس رضي الله عنه قال: دخل رسول الله ص على شاب وهو في الموت، فقال: كيف تجدك؟ فقال: أرجو الله تعالى يارسول الله وأخاف ذنوبي. فقال ص: ما اجتمعوا في قلب عبد في مثل هذا الموطن إلا أعطاه الله ما يرجو، وآمنه مما يخاف.

Hız. Enes (radiyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) ölmek üzere olan bir gencin yanına girmişti. Hemen sordu: "Kendini nasıl buluyorsun?" "Ey Allah'ın Resûlü, Allah'tan ümidim var, ancak günahlarımdan korkuyorum" diye cevap verdi. Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) da şu açıklamayı yaptı: "Bu durumda olan bir kulun kalbinde (ümit ve korku) birleşti mi Allah o kulun ümid ettiği şeyi mutlak verir ve korktuğu şeyden de onu emin kılar.”¹⁹¹

Bu hadis-i şerifte de günahın karşılığı olarak ‘‘zenb’’ kelimesi kullanılmıştır.

Günah kavramının sünnette nasıl yer aldığına, hadis-i şeriflerden örnekler vererek değinmeye çalıştık. Hiç şüphesiz ki, günah kavramını içeren hadisler bunlarla sınırlı değildir. Daha birçok hadis-i şerifte günah kavramına değinilmiştir. Fakat biz bu kadarının konumuzun anlaşılmasına yeterli olduğunu düşünüyor ve bununla kifayet buluyoruz.

¹⁹⁰ Buhari, İman, 8

¹⁹¹ Tirmizi, Sünen, Cenaiz, 8, III, 311; İbn Mace, Sünen, Zühd, 37, II, 1429

Çalışmamızın bu bölümünde günah kavramını, Kur'an ve Sünnet perspektifinden ele almaya çalıştık. Şimdi ise bu kavramın, Kelam İlmin'de nasıl yer bulunduğunu ve özellikle de Kelami ekoller arasında nasıl tartışıldığını, ne gibi görüşler ileri sürüldüğünü ve ne gibi ihtilaflara yol açtığını, bu söz konusu Mezheplerin özelliklerinden de bahsetmek suretiyle kısaca tanıtarak incelemeye çalışacağız.

İKİNCİ BÖLÜM

KELAM İLMİ AÇISINDAN GÜNAH KAVRAMI

A- KELAM İLMİNİN DOĞUŞUNDA GÜNAH KAVRAMININ ETKİSİ

“Kelam ilmi, Allah Teala hazretlerinin zat ve sıfatlarından, nübüvvet ve risalete ait meselelerden, mebd’ ve me’ad itibariyle mükevvenatın (yaratıkların) hallerinden İslam kanunu üzere bahseden bir ilimdir.”¹⁹²

Kelam ilminin temel gayesi, bütün dini ilimlerde olduğu gibi insanı dünya ve ahiret saadetine ulaştırmaktır. Bunun yanı sıra ise, insanı imanda taklitten kurtarıp, tahkik ve yakin (kesin bilgi) derecesine yükseltmek, doğru yolu arayanlara itikadi meseleleri delilleriyle öğretmek onları irşad etmek ve batılda ısrar edenleri de kuvvetli delillerle susturmak, inanç esaslarını, batıl görüş taraftarlarının ileriye sürecekleri şüphelerle sarsıntıya uğramaktan korumaktır.¹⁹³

Tanımı ve gayesi bu kadar kapsamlı bir ilim olan Kelam’ın ortaya çıkışını sadece bir nedene bağlamak elbette yanlış olur. Tabi ki bu ilmin doğuşunu hazırlayan ana nedenlerin başında, teferruatına birazdan girecek olduğumuz, büyük günah işleyenlerin durumları meselesi yatar. Her ne kadar Kelam ilminin kurucusu olarak Mu’tezile mezhebi gösterilmiş olsa da, tarihi olayların seyri takip edildiği ve incelendiği zaman bu ilmin doğuşunun daha eskilere dayandığı görülecektir.

Şehristani’nin cümlelerinden, Vasıl b. Ata (ö. 748) tarafından Mu’tezililiğin kuruluşundan önce Kelam’ın varolduğunu ve “Kelam ilminin görkeminin” Harun Reşid’in saltanatı (786-809) esnasında başladığını çıkarabiliriz. Mutezile öncesi Kelam’ın varlığı, Mutezile öncesi Mürçi’e mezhebi tarafından ortaya atılan İslam’da büyük günah işleyen kişilerin durumuyla ilgili problemi tartışan kimselere işaret

¹⁹² Ömer Nasuhi Bilmen, *Muvazzah İlm-i Kelam*, İstanbul 1972., s. 5.

¹⁹³ Gölcük-Toprak, a.g.e., s. 24.

etmek için İbn. Sa'd (ö. 845) tarafından “*mütekellimun*” teriminin kullanılışından ve yine İbn Kuteybe (ö. 828-889) tarafından Mu'tezile öncesinde Geylan'ın cüzi irade hakkında tartışmasıyla ilgili olarak “*yetekellem*” teriminin kullanılışından da çıkarılabilir.¹⁹⁴

Aslında daha geniş perspektiften bakılacak olursa Kelam ilminin doğuşu bir nevi peygamberlik müessesesinin başlaması, yani Hz. Adem'in Peygamberliğine kadar uzanır. Çünkü bütün peygamberlerin ümmetlerinde onlara, inanma noktasında açıkça karşı gelenler olduğu gibi, onlara inananlardan dinlerini daha iyi ikame ettirmek için çalışırken, hata ederek inançlarından uzaklaşanlar da olmuştur. Bu kimseler peygamberlerine sadece hayatta iken karşı çıkmakla yetinmemişler, O'na karşı hayatta iken sürdürdükleri inkarcı tavırlarını, ölümünden sonra da, getirdiği dinin bozulmasını sağlamak amacıyla daha da şiddetlendirerek devam ettirmişlerdir.¹⁹⁵ Bu nedenle her peygamber döneminde yaşanan olaylar ve tartışılan konular aslında Kelam ilminin doğuşuna zemin hazırlamıştır.

Fakat biz çalışmamızın bu bölümünde, günah kavramının Kelam ilminin doğuşuna yapmış olduğu etkileri inceleyeceğimiz için, tarihin geçmiş dönemlerine olan yolculuğumuzu o kadar da eskilere dayandırmayacağız.

Kelam ilminin doğuşunu hazırlayan sebepleri iç ve dış sebepler olmak üzere iki kısımda incelemek mümkündür. İç sebepler olarak; vahyin kesilmesi ve nübüvvet nurundan uzaklaşılması, Müslümanlar arasındaki siyasi ve dini ihtilaflar, nasslardan, dini metinlerden dini hükümler çıkarma zarureti, İslam'ın insanlara tanıdığı fikir ve vicdan hürriyeti ve nasslardaki kapalı manaların farklı şekillerde anlaşılmasını; Dış sebepler olarak da, yabancı din ve kültürlerin tesiri ve Felsefi cereyanların tesirini sayabiliriz.¹⁹⁶

¹⁹⁴ H. Austryn Wolfson, *Kelam Felsefeleri*, çev. Kasım Turhan, Kitabevi yay., İstanbul 2001, s. 4.

¹⁹⁵ Solmaz, a.g.e., s. 8.

¹⁹⁶ Gölcük-Toprak, a.g.e., s. 35-41

Peygamber (s.a.v.)'in vefatının hemen ardından, daha defin işlemleri bile yapılmamışken Müslümanlar arasında, hilafet meselesinden kaynaklanan ilk ihtilaflar zuhur etmiş ve bu ihtilaflar Hulefa-i Raşidin döneminde periyodik olarak devam etmiş ve en nihayetinde Hz. Ali (r.a.)'ın hilafeti döneminde ise en üst seviyesine ulaşmıştır. Ta ki bu ihtilaflar Müslümanlar arasında kan dökülmesine kadar uzanmış ve Cemel ve Sıffin savaşlarında iki Müslüman grup birbirine girmiştir.

Hz. Ali (r.a.) halife seçildikten sonra başta Hz. Aişe (r.a) olmak üzere Hz. Osman (r.a.)'ın yakınları, Hz. Ali (r.a.)'den Hz. Osman (r.a.)'ın kanını akıtanlardan hesap sormasını istediler. Ve bu sahabilerin Hz. Ali (r.a.)'e destek vermemeleri de onlardan hesap sormasını zorlaştıran sebeplerden sayılmıştır.¹⁹⁷

En nihayetinde meydana gelen bu karışıklık neticesinde, Hz. Ali (r.a.) ile Hz. Osman (r.a.)'ın intikamını talep edenlerin arasında Cemel ve Sıffin savaşları çıkmıştır.¹⁹⁸ Bu savaşlarda çarpışanlar arasında, Abdullah b. Ömer (ö. 73-74/692-693), Sa'd b. Ebi Vakkas (ö. 55/673), Hassan b. Sabit (ö.60/680), Usame b. Zeyd (ö. 54/673) ve başka muttaki sahabiler de bulunuyordu. Diğer savaşan grupların aksine bunlar, bu savaşlarda ölenler hakkında bir hüküm vermekten kaçınmışlar ve amellerinin hükmünü Allah'a havale etmişlerdi. Bu nedenle de Mürçi'e ismi verilen mezhebin kurucuları olarak tanınmışlardır.¹⁹⁹

Sıffin savaşı ise Hz. Ali (r.a.) ile Muaviye arasında meydana gelmiştir. Bu savaşta Hz. Ali (r.a.)'ın ordusu galip gelmeye başlamışken, yenilmek üzere olan Muaviye'nin ordu komutanı Amr b. As (ö. 61/680), yenilgiden kurtulmak için askerlerine Kur'an sayfalarını mızraklarının ucuna takma emri vermiştir. Mızrakların

¹⁹⁷ Solmaz, a.g.e., s. 15.

¹⁹⁸ Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Taberi, *Tarihu't-Taberi Tarihu'r-Rusuli ve'l-Müluk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl el-İbrahim, 2. bas., Daru'l-Maarif, Kahire, ts. 1/2942-44; Ebu'l-Hasan Ali b. El-Hüseyin b. Ali el-Mesudi, *Murucu'z-Zehebi ve Meadini'l-Cevher*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulmecid, Mektebetü'n-Nahda, Beyrut 1407/1987, c. I, s. 360.

¹⁹⁹ Solmaz, a.g.e., s. 16.

ucunda Kur'an sayfalarını gören Hz. Ali'nin askerleri Kur'anın hakemliğinin kabul edilmesi için Hz. Ali(r.a.)'ı zorlarlar. Halbuki Muaviye'nin bu hakemlikten amacı yenilmek üzere olan ordusunu yenilgiden kurtarmak ve rakip ordunun kendilerine karşı silah kullanmasını engellemektir. Neticede bu teklif işe yarar ve bunun üzerine Hz. Ali (r.a.)'ın ordusundaki Muaviye taraftarları savaşın derhal durdurulmasını isterler. Ve ısrarlara karşı koyamayan Hz. Ali (r.a.) savaşı durdurur. Problemin çözümü için taraflarca tayin edilecek iki hakemin varacakları çözüme göre hareket edilmek üzere anlaşmaya varılır. Ancak önce Hz. Ali (r.a.)'ı savaşı durdurmaya zorlayanlar, bu sefer de O'nu hakem tayin etme olayını kabul etti diye suçlarlar ve bu karara karşı çıkarlar. Bu kimselerin halifeye karşı çıkmalarındaki maksatları, halkın o anda içinde bulunduğu sosyal istikrarsızlık ve siyasi huzursuzluklardan aynı şekilde rahatsız olduklarını hissettirerek bu problemlere bir çözüm aramaktır. Zira Müslümanlar arasında akıtılan kanlar bütün Ashabı son derece üzmüştü. Taraflar niçin savaştıklarının bile farkında değillerdi, bir fitne almış başını gidiyordu. Akan bu kanın durdurulması ve bozulan dengelerin düzeltilmesi gerekiyordu. Ama bu o an için gerçekleşmedi.²⁰⁰

İşte bu çıkan savaşlar sonucunda binlerce Müslüman'ın kanı akmış ve bu savaşlarda ölenlerin durumları Sahabe arasında tartışılır olmuştur. Tartışılan konu ise bu savaşlarda ölenlerin durumlarının ne olacağı meselesidir.

Daha sonraları ise bu tartışma yerini büyük günah işleyenlerin durumlarının ne olacağı meselesine bırakmıştır. Her bir grup bu meseleyi kendine göre yorumlamış ve çeşitli fikirler ileri sürmüşlerdir. Kimileri onların durumlarını Allah'a havale ederken, kimileri de bu kişileri tekfir etmişler ve cehennemliktir demişler, bazıları da ne mü'min ne de kafir olduklarını, ikisinin arasında bir konumda yer aldıklarını savunmuşlardır. Netice olarak da ortaya bir çok değişik fırka/mezhep çıkmıştır. İşte Kelam ilmi de ortaya çıkan bu mezheplerin tartıştıkları günah meselesi ışığında şekillenmiş ve daha sonraları ise sistemleşerek ve çeşitli etkileşimlerle gelişerek bugünkü Kelam İlmi halini almıştır.

²⁰⁰ Solmaz, a.g.e., s. 18.

Şimdi çalışmamıza, Cemel ve Sıffin savaşları neticesinde hangi mezheplerin ortaya çıktığını, ortaya çıkan bu mezheplerin temelinde ne gibi görüşlerin olduğunu ve İman-Amel ilişkisi açısından günah kavramının bu mezheplerdeki genel görünümünü inceleyerek devam etmek istiyoruz.

B- İMAN-AMEL İLİŞKİSİ AÇISINDAN GÜNAH KAVRAMININ ÖNEMLİ KELAM EKOLLERİNDEKİ GENEL GÖRÜNÜMÜ

İnsanlık tarihi incelendiği zaman görülecektir ki, her devir ve asırda iyilik ve kötülük, doğru ve yanlış, hak ve batıl olagelmiş, bu zıt iki kavramın da, savunucuları eliyle mücadelesi her zaman varlığını hissettirmiştir. Bu iki kavramsal mücadelede, iyiliği savunan, doğruluk için mücadele eden, hak olgusunun gerçek değerine ulaşmasını isteyen ve bu olgunun teşekkülü için gayret sarf edenlerin yanı sıra, bu hak savunucularının karşısında onları eleştiren, karşı çıkan, ayaklanan ve doğruluk mücadelesinin önüne set oluşturanlar da olmuştur. Bütün mükevvenatın yaratıcısı, bu hak-batıl mücadelesindeki hak savunuculuğu görevini kendi sözcülerine (peygamberlerine) tevdi etmiş ve her topluma hakkı anlatacak peygamberler göndermiştir. Bu peygamberler de Allah (c.c)’ın dinini, kelamını insanlığa tebliğ etmişler ve hakkın öncüsü, sözcüsü, savunucusu olmuşlardır.

Dediğimiz gibi, her daim doğrunun karşısında yanlışın da mücadelesini verenlerin olduğundan hareketle, peygamberlerin dini, dünyevi, ahlaki ve imani doktrinlerine karşı çıkanların olduğu realitesini görmemek mümkün değildir. Tarihi olaylara bakıldığında ise bu karşı çıkışın sadece sözlü tepkilerle kalmadığı ve yeri geldiğinde şiddet ve terörü de bünyesinde barındırdığı görülecektir.

Daha öncede bahsettiğimiz gibi Kelam ilminin doğuşuna zemin hazırlayan olayların ana sebebi işte bu mevcut doğru-yanlış, iyi-kötü mücadelesinde yatmaktadır. Nitekim her peygamber döneminde olduğu gibi Hz. Muhammed (s.a.v.) zamanında da O’nun doktrinlerine karşı çıkanlar olmuş, fakat asıl karışıklık onun vefatından hemen sonra zuhur etmeye başlamıştır. Ana neden olarak hilafet meselesiyle başlamış olan bu karışıklık ve fitne günden güne artmış ve Hz. Ali (r.a.)

döneminde en zirve noktasına ulaşmış, en nihayetinde de bu karmaşa iki Müslüman grup arasında savaşların çıkmasına neden olacak kadar had safhaya ulaşmıştır.

Hız. Ali (r.a.) döneminde yaşanan cemel ve sıffin savaşlarında ölenlerin durumları, insanlar arasında tartışılmaya başlanmış, bu konuda çeşitli gruplaşmalar olmuş ve her grup kendine göre fikir yürütmeye başlamıştır. İşte bu konudaki tartışmalar çeşitli fırkaların zuhuruna neden olmuş, daha sonraları ise bu fırkalar savunucuları tarafından sistemleştirilmiş ve netice olarak da kelam ilminin doğuşuna neden olmuşlardır. Aslında, tarifinden de anlaşılacağı gibi Kelam, Allah (c.c.)'ın zat ve sıfatlarından, nübüvvet ve risalete ait meselelerden, ayrıca mükevvenatın (yaratıkların) hallerinden İslam kanunu üzere bahseden bir ilim olduğuna göre,²⁰¹ anlamsal bir olgu olarak onun mevcudiyeti Peygamberlik ve doğal olarak da insanlık tarihinin başlangıcına kadar dayanır. Tartışılan meseleler ışığında yeni yeni fırkaların-mezheplerin çıkmasının neticesinde ise bu anlamsal var oluş yerini, kavramsal ve sistematik bir ilim tanımına bırakmış ve bu ilme ‘‘Kelam İlmi’’ denmiştir.

Müslümanlar arasında çıkan savaşlarda ölenlerin durumlarının ne olacağı tartışması daha sonraları yerini, günah işleyenlerin durumlarının ne olacağı meselesine bırakmış ve bu konunun tartışıldığı platformlarda mesele iman-amel münasebetinin irdelenmesine kadar ulaşmıştır.

İşte biz çalışmamızın bu bölümünde, iman-amel ilişkisi açısından günah kavramının kelam ekolleri arasındaki genel görünümünü inceleyecek ve bu kelam ekollerinin doğuşları ve fikirleri hakkında öz bilgiler vermeye çalışacağız. Fakat konumuzun bütünlüğünü sağlaması açısından araştırmamıza öncelikle iman ve amel kavramlarının lügat ve ıstılah manalarını inceleyerek ve sonra da iman-amel münasebeti hakkında genel bir bilgi vererek başlamak istiyoruz.

²⁰¹ Bilmen, a.g.e., s. 5.

B. 1- İman Kelimesinin Lügat Anlamı

“ ایمان ” kelimesi eman ve emniyet, güven anlamlarına gelir. “Emm” masdarından türetilmiş olup korkunun zıddıdır. İman, ” افعال ” veznededir. Aslında “Emn”den “Eman”dır. “Amene” fiilinin masdarıdır. Arapça dil kuralına göre masdar yapmak için kelimenin başına hemze gelince “ İman ایمان ” olmuştur. Yine Arapçaya özgü bir kural gereği esreli hemzeden sonra gelen ikinci hemze “Ya” harfine çevrildiğinden, böylece bu kelime “ İman ایمان ” haline gelmiştir. İman kelimesindeki hemze, **Ta’diye (geçişli)** anlamında kullanıldığı zaman, iman: “eman vermek, emin kılmak” manalarına gelir ki, Allah’ın güzel isimlerinden olan “el-mü’min” bu manada “eman veren, emin kılan” anlamlarına gelir. Bu hemze **Sayruret (geçişsiz)** anlamına kullanıldığı zaman ise İman kelimesi: “emin olmak, kalbi güven, itimat içinde tutmak, sükuna kavuşturmak” manalarını ifade eder. Türkçede bu durumu “inanmak” kelimesiyle açıklarız. Bu anlamda inanan kişiye “mü’min” denir ki, emin olan, güven halinde kalbi sükuna kavuşan anlamındadır.”²⁰²

İman bir şeyi tasdik etmek demektir. “Emn, emanet ve eman” kelimeleri masdar olup, nefsin mutmain olması ve korkunun kalkıp güven içinde olması manalarına gelmektedir. Eman bazen insanın güvence içinde bulunduğu hale isim yapılırken, bazen de insanın iman ettiği şeye isim yapılmaktadır.²⁰³

İman doğrulamak, doğru kabul etmek, inanmak, tasdik etmek, onamak, onaylamak manalarına gelmektedir. O halde “tasdik” bir haberi, bir hükmü iz’an ile kesin olarak kabul etmek, verilen haberi ve haber sahibini yalanlamaktan emin kılmaktır. İman kelimesinin ifade ettiği sözlük manası özetlendiğinde “kalbin güven içinde olması, sükun bulması, huzura kavuşması, kalpte huzur ve emniyet sağlaması,

²⁰² Gölcük-Toprak, a.g.e., s. 105.

²⁰³ el-İsfahani, a.g.e., s. 30.

doğrulamak, sahibini yalandan emin kılmak, itirafta bulunmak ve seve seve kabul etmek ve tasdik etmek’’ gibi manalara geldiği görülecektir.²⁰⁴

B. 2- İman Kelimesinin İstilah Anlamı

Doğrulamak, doğru kabul etmek, inanmak, tasdik etmek, onamak, onaylamak manalarına gelen iman ıstılahta ise; Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Allah katından getirdiği kesin olarak bilinen ve Zaruret-i Diniyye’den olduğuna inanılan haberlerin tümüne, düğüm atmışçasına sağlam ve hiçbir tereddüte mahal vermeyecek şekilde tasdik etmek ve inanmaktır.²⁰⁵

Cibril hadisi diye bilinen meşhur hadiste imanın tarifi şöyle yapılmıştır: *Abdullah b. Ömer (r.a.)’den: Allah Rasulü (s.a.v.) şöyle buyurdu: İman; Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe inanman, kadere iyisiyle kötüsüyle iman etmendir.*’’²⁰⁶

Ebu Hureyre (r.a.)’den: Allah Rasulü (s.a.v) bir gün insanların yanına çıktı. Bir adam ona gelip şöyle dedi: Ey Allah’ın Rasulü! İman nedir? Cevap verdi: “İman Allah’a, meleklerine, kitabına, O’na kavuşmaya, peygamberlerine inanman, ayrıca öldükten sonra tekrar dirilmeye iman etmendir.”’’ buyurdular’’²⁰⁷.

Hadis-i şeriflerden de anlaşıldığı gibi iman, Allah’a ve O’nun gönderdiği, yarattığı her şeye şeksiz şüphesiz, topyekün inanmak, kabul etmek ve O’nun buyruklarının bütün hepsini kalbi manada içselleştirmektir. İman hakikatte bir kalp ve vicdan işidir ki, bu manada iman Allah (c.c.)’in gönderdiği dini, bütün kalbiyle ve benliğiyle kabul etmek ve yaşamaktır.

²⁰⁴ Solmaz, a.g.e., s. 87.

²⁰⁵ Sa’duddn Mesud İbn Ömer et-Taftazani, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu’l-Akaid*, Hazırlayan Süleyman Uludağ, İstanbul 1997, s. 126.

²⁰⁶ Büyük Hadis Külliyyatı, *Tarifu’l-İman ve’l-İslam*, hadis no. 36.

²⁰⁷ Solmaz, a.g.e., A.y.

İman öz manasıyla İslam akidesinin kendisidir. Bu yönüyle İman, Muhammed (s.a.v.)’in, Peygamber olarak bildirdiği dini, akla, tecrübeye ve felsefeye uygun olup olmadığına bakmadan tasdik etmek yani kabul edip, beğenip, inanmaktır.

Ayrıca dini anlamda iman iki kısma ayrılmıştır ki, bunlar, “İcmali İman” ve “Tafsili İman”dır.

B. 3- İmanın Çeşitleri

B. 3.1- İcmali İman:

İnanılacak şeylere toptan ve kısaca iman etmek demektir. İmanın en kısa ve mücmeli, “Allah’tan başka ilah yoktur. Muhammed (s.a.v.) O’nun kulu ve rasulüdür” sözlerinden oluşan kelime-i tevhidi veya kelime-i şehadeti kalben tasdik edip söylemektir. İnsan Allah’tan başka ilah olmadığına ve Hz. Muhammed (s.a.v.)’in O’nun Rasulü olduğuna inanırsa mü’min ve müslüman olur. İcmali imanla Allah’a ve Hz. Muhammed (s.a.v.)’e inanan insan, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in getirmiş olduğu diğer iman esaslarını da toptan kabul etmiş demektir.²⁰⁸

B. 3.2- Tafsili İman:

İnanılacak şeylerin her birine açık ve geniş bir şekilde, ayrıntılı olarak inanmaya tafsili iman denir ki bunun da üç mertebesi vardır. **Birinci derece:** Tafsili iman ilk mertebesinde Allah’a, Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Allah’ın kulu ve Rasulü olduğuna ve ahirete iman yer alır. Burada icmali imana nisbetle, ahirete iman ilave edilmiştir. **İkinci derece:** İkinci derecede, Allah’a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, ahiret gününe, ölümden sonra dirilişe, cennet ve cehenneme, sevap ve ikaba, kaza ve kadere iman vardır. Bu tarz iman daha geniş ve tafsilatlıdır. **Üçüncü derece:** Tafsili iman üçüncü derecesi şöyle ifade edilir ve iman en mükemmeli de budur: Kitap ve sünnet ile Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Allah katından tebliğ ettiği kesin olarak sabit olan haber ve hükümlerin hepsine ayrı ayrı, her birine

²⁰⁸ Gölcük-Toprak, a.g.e., s. 112.

Allah ve Rasulü'nün muratları üzere imandır. Bu tarz iman ediş, diğerlerine göre en geniş ve tafsilatlı olanıdır.²⁰⁹

Amel ise, işte, tafsili bir imanla, kalben, tereddütsüz iman edilen ilahi doktrinleri fiili hayata yansıtmak, bütün benliğiyle hissetmek, her yönüyle içselleştirmek ve hayatının her anında yaşamak ve yaşatmaktır.

B. 4- İman-Amel Münasebeti

İman, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Allah katından getirdiği kesin olarak bilinen ve Zaruret-i Diniyye'den olduğuna inanılan haberlerin tümüne, düğüm atmışçasına sağlam ve hiçbir tereddüte mahal vermeyecek şekilde tasdik etmek ve inanmak; Amel ise bu inanılan nassları eksiksiz ve kusursuz bir şekilde hayata yansıtmak, yaşamak ve yaşatmak olduğuna göre, imanla amel arasında bir münasebetin olmadığını düşünmek son derece yersiz olur.

İman ile amel birbiriyle bağlantılı, birbirini tamamlayan, iki olgu olarak kendini göstermektedir. İmansız bir hayat yaşamıyor gibi yaşamaktır. İman, ameli de beraberinde getirir. Çünkü iman sonrasında ibadetlerin yapılması, var olan imanın bir nişanı belirtisidir. Kur'an-ı Kerim'de Allah (c.c) iman ile amel kavramlarını yan yana kullanır ve sürekli iman edip salih amel işleyenlerden, yani güzel işler, fiiller yapanlardan bahseder. İman sonrasında amel edenlerin, amellerinin boşa gitmeyeceği, bilakis zayi bile edilmeyeceği refaha kavuşup ebedi hayatta Allah (c.c)'ın sevgisini ve rızasını kazanacaklarını belirtir.²¹⁰ Buradan da anlaşılıyor ki, Allah'ın hoşnutluğunu kazanmaya vesile olan amel kavramı aslında imanın tamamlayıcısı olması yönüyle büyük önem taşır.

Fakat iman-amel münasebeti kelami ekoller arasında değişik şekillerde yorumlanmış ve birçok ihtilaflar ortaya çıkmıştır. Bu ihtilafların ana nedeni ise,

²⁰⁹ A.e., A.y.

²¹⁰ <http://www.mumsema.com/iman-ve-onemi/88496-iman-amel-munasebeti.html>

amelin imandan bir cüz (parça) olup olmadığı meselesidir. Kimi kelam ekolleri amelın imandan bir cüz olduğunu savunmuşlar ve buna bağılı olarak da amel etmeyen kişilerin imanının da olmayacağı sonucuna varmışlardır. Ve netice itibariyle de ibadetleri terk edenleri tekfir etmişlerdir. Bunların karşısında da kimi ekoller amelın imandan bir cüz olmadığı ancak imanın tamamlayıcısı olduğundan hareketle ibadetleri terk edenlerin kafir değil, sadece günahkar mü'min olduklarını savunmuşlardır.

Biz şimdi çalışmamıza, kelami ekollerin iman-amel münasebeti açısından görüşlerini ve bununla bağlantılı olarak da günah kavramının kelam ekollerindeki yansımasını ana hatlarıyla inceleyerek devam ediyoruz.

B. 5- Günah Kavramının Kelam Ekollerindeki Yansıması

Daha önce kelam ilminin doğuşuna zemin hazırlayan faktörlerden söz ettiğimiz gibi, Peygamber (s.a.v.)'in vefatının hemen ardından O'nun yerine kimin geçeceği meselesi tartışılmış ve hilafet meselesine dayalı birçok problem ve anlaşmazlık zuhur etmiştir. Bu tartışmaların günden güne değişik boyutlara ulaşması ve tartışılan her meselede grupların değişik yorumlar ortaya atmaları ve bu yorumlarını kendilerine göre nasslara dayandırmaları neticesinde ortaya itikadi fırkalar veya Kelami mezhepler çıkmıştır. İtikadi mezheplerden bahseden Mîlel ve Nihal kitapları Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisine yer vererek konuya girerler. Gerçekte çeşitli tarzda nakledilen hadis şu mealde dir. *“Benim ümmetim 73 fırkaya ayrılacak. Bunların biri hariç hepsi cehenneme girecektir. Kurtulacak fırka (Fırka-i Naciye) benim ve ashabımın yolunu takip eden fırkadır.”*²¹¹ Bu hadis-i şerifin önemli yönü, daha sonra ortaya çıkan gerçeği ifade etmiş olmasıdır. Hakikatte İslam toplumu birtakım fırkalara ayrılmış, İbn Hazm'ın da değişikiyle İslam mişleti beş

²¹¹ Ebu Mansur Abdulkahir b.Tahir b.Muhammed et-Temime el-Bağdadi, *el-Fark Beyne'l-Firak*, M. Abdulhamit Yay., Kahire 1969, s. 4.

fırkaya bölünmüştür. Bunlar, Ehl-i Sünnet, Mutezile, Mürcie, Şia ve Havaric (Hariviler)'dir.²¹²

Şimdi bu itikadi mezhepleri ve günah kavramıyla ilgili görüşlerini ortaya çıkış sıralamasına göre incelemeye çalışalım.

B. 5.1- Hariciler'e (Havaric) Göre Günah Meselesi

Kelami mezhepler arasında ilk ortaya çıkan Hariciler olmuştur. Hz. Osman (r.a.)'ın şehit edilmesi, Hz. Ali (r.a.)'ın hilafeti ve Cemel vakası gibi olaylar sonunda İslam toplumu çalkalanmaya başlamıştır. Öte yandan Muaviye, Hz. Ali (r.a.)'ın karşısında halifeliğini ilan etmiş, Hz. Ali (r.a.)'ın halifeliğini tanımamış ve Müslümanlar iki halife tarafından idare edilir olmuştur. Bu durum Hz. Ali (r.a.) ile Muaviye'yi H. 18 tarihinde Sıffin'de karşı karşıya getirmiş, Sıffin muharebesi esnasında ise Muaviye, Allah'ın kitabının hakem olmasını istemiştir. Bunun üzerine Hz. Ali taraftarları arasında ihtilaf patlak verdi ve bir kısmı hakemliği kabul etmek isterken, bir kısmı da bunun bir savaş hilesi olduğunu düşünerek karşı çıktı. Neticede Hz. Ali (r.a.) Tahkim'i kabul etti. Hz. Ali temsilcisi olarak Hz. Ebu Musa el-Eşari'yi, Muaviye ise Amr b. El-As'ı seçti. Hz. Ali'nin askerleri arasında bulunan Temim kabilesinden bir grup, "hüküm Allah'ındır" diyerek hakem olayını hatalı bulmuş daha sonra Hüküm Allah'ındır sözü onların şiarı olmuştur. Bunlar Hz. Ali (r.a.)'nin tahkimi kabulden dolayı hata işlediğini, küfre gittiğini dolayısıyla bunu ikrar etmesini istediler. Eğer bu şartı kabul ederse kendisine döneceklerini ve Muaviye'ye karşı savaşa devam edeceklerini bildirdiler. Hz. Ali bu şartı kabul etmedi. Böylece Havaric'in ortaya çıkması için zemin hazırlanmış oldu. İşte Hz. Ali (r.a.)'den ayrılan bu grup, Havaric'in ilk çekirdeğini oluşturmuştur.²¹³

Havaric isminin Haricilere verilmesinin iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi, Hz. Ali ve arkadaşlarının üzerine yürüdükleri, ona karşı isyan ettikleri için bu ismi

²¹² Gölcük, a.g.e., s. 27.

²¹³ Muhammed Abdulkerim eş-Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut 1975, c. 1., s. 114

almışlardır. İkincisi ise, bizzat kendileri isimlerini Allah yolunda hakikati aramaya çıktıkları gerekçesiyle, bu “çıkış”tan dolayı Havaric ismini Kur’an’a dayandırmışlardır.²¹⁴ Nitekim Allah (c.c) 4/100. ayette “*Kim Allah ve Rasulüne itaatle hicret ederek evinden çıkar da sonra kendisine ölüm yetişirse, onun ecri gerçekten Allah’a düşmüştür.*”²¹⁵ buyurmaktadır.

Hariciler ayrıca şu ayete dayanarak kendilerini, nefislerini Allah yolunda satanlar anlamına “Şurat” olarak tanımlamışlardır. Bu söz konusu ayette Allah (c.c) “*İnsanlardan bir kısmı da vardır ki, Allah’ın rızasını isteyerek nefisini Allah’a ibadet yolunda sarfeder (satar).*”²¹⁶ buyurmaktadır.²¹⁷

Hariciler birçok konuda olduğu gibi günah konusunda da sistemleri çerçevesinde görüşler ortaya koymuşlardır. Onlar iman ile ameli birbirinden ayırmamış, bu görüşlerini ise fikri ve fiili planda hiç çekinmeden uygulamışlardır. O yüzden mezheplerden bahseden kitaplar Haricileri anlatırken, onların inançları uğruna savaşmaktan bile kaçınmadıklarını ve yine ibadetlere çok sıkıca bağlı olduklarını haber vermektedirler.²¹⁸ Bu dış görünüşleri her ne kadar iyi izlenim verse de kendileri gibi olmayan tüm Müslümanları kafir sayarak kılıçtan geçirmekten geri durmamışlardır. (isti’raz). Karşılaştıkları insanları inanç yönünden sorguya çekmişler ve eğer aldıkları cevap kendi sistemleri ve düşünceleriyle uyuşmamışsa onları kafir sayarak kılıçtan geçirmekten ve mallarını helal saymaktan çekinmemişlerdir.²¹⁹

²¹⁴ Gölcük, a.g.e., s. 29

²¹⁵ Kur’an-ı Kerim, 4/100

²¹⁶ Kur’an-ı Kerim, 2/100

²¹⁷ Gölcük, a.g.e., s. 29.

²¹⁸ Gölcük-Toprak, a.g.e., s. 119.

²¹⁹ Ebu’l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebi Bişr İshak b. Salim el-Eş’ari, *Makalatı’l-İslamiyyin ve İhtilafı’l-Musallin*, (İlk Dönem İslam Mezhepleri, trc. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın), İstanbul, 2005, s. 102-103.

Haricilere göre iman sadece kalp ile tasdik, dil ile ikrar demek değildir. Onlara göre imanın içerisinde namaz, oruç, adalet, doğruluk gibi akla gelen tüm dini emirler de girer. Onlara göre ameller yani namaz, oruç, doğruluk, adalet gibi dini emirler imandan bir cüzdür, ondan ayrılmazlar. İman sadece itikattan (tasdikten) ibaret değildir. İman kalple tasdik, dil ile ikrar olmakla birlikte günahlardan kaçınmak da imandandır. Buna göre her büyük günah sahibi küfür işlemektedir. Harici anlayışa göre bir kimse Allah'ın birliğine ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) O'nun Rasulü olduğuna inansa fakat farzlardan birini işlemese büyük günaha girmiş olur. Bu hal o kişinin küfrüne delalettir.²²⁰

Hariciler günahların hepsini kötü görmüş ve mü'min olduğu halde günah işleyenin imanını sorgulamışlardır. Günahların büyük ve küçük ayrımını da eden Hariciler, kebire ve sağıreyi tanımlamak ya da bu kavramların içerisinde hangi söz ve fiillerin girdiğini tespit etmekten ziyade, büyük ve küçük günah işleyenlerin başına ne geleceği meselesiyle ilgilenmişlerdir. Hariciler, büyük günah işleyeni tekfir etmekte hemfikir olmuşlardır. Çünkü onlara göre büyük günah ile küfür eşittir.²²¹

Onlara göre Allah imanla küfür arasında başka bir merteye yaratmamıştır. Bu yüzden onlar, bir insan ya mü'mindir ya da kafirdir şeklindeki görüşlerinde ısrarcı olmuşlardır. eğer bir mü'min iman ettiği halde günah işliyorsa müşrik olur, demişlerdir. Hariciler amelsiz bir imanın olmayacağını düşünmüşlerdir. Örneğin onlar, "imanı inkar edenin bütün işi boşa çıkar",²²² şeklindeki ayeti, büyük günah işleyenin kafir olmasına delil olarak görmüşlerdir. Haricilere göre inanç bakımından insanlar iki türdür: Mü'min ve kafir. Bunun da delili olarak, "Sizi yaratan O'dur, ama bazıları kafir, bazıları mü'mindir."²²³ ayetini göstermişlerdir.²²⁴

²²⁰ Gölcük, a.g.e., s. 31.

²²¹ İzutsu, a.g.e., s. 51-52.

²²² Kur'an-ı Kerim, 5/5

²²³ Kur'an-ı Kerim, 64/2

²²⁴ İzutsu, a.g.e., s. 57.

Hariciler günahların ‘‘büyük ve küçük’’ ayrımından haberdar olmuşlar ama tanım noktasında bu ayrıma katılmamışlardır. Onlara göre her günah büyüktür. Ancak hariciler bu tavırlarını ne akıl ne de nakil yoluyla ıspatlamaya çalışmışlardır. İlk dönem Haricileri bu tavırlarında katı olsalar da sonraki dönem Haricileri bu katı tutumlarını biraz daha ılımlı hale getirmişlerdir. Zaten Mürcie de bu ılımlı tavrım hakim olduğu bir ortamda oluşmuştur.²²⁵

Haricilerin görüşlerinden birisi de şudur: büyük olan her günah küfür, her küfür şirk ve her şirk de şeytana ibadettir.²²⁶ Sonuç olarak Haricilerin geneli, küçük ya da büyük olsun her günahın kişiye imanını kaybettireceğini düşünmüşlerdir. Bu yüzden günah işleyen kişinin biran önce tevbe etmesi gerekir. Günahların tevbesiz affı caiz değildir. Bu açıdan tevbe etmeyen kişini de tevbeye çağırılması gerekir.²²⁷

B. 5.2- Mürci'e'ye Göre Günah Meselesi

‘‘Mürcie fırkası Şia ve Havaricin ortaya çıktığı devirde siyasi hadiseler karşısında tarafsız bir tutum takip edenlerin fırkasıdır. Mürcie’nin oluşmasına birinci dereceden o günkü gruplaşmalar ikinci dereceden hilafet meselesi tesir etmiştir. Mürcie mensupları Şia ve Havaricin görüşlerine katılmadıkları gibi hilafet konusunda da tarafsız kalmaya gayret etmişlerdir.’’²²⁸

Mürcie ismi ‘‘irca’’ kelimesinden gelmektedir. İrca genelde çözümü kesin olarak bilinmeyen konularda fikir beyan etmemektir.²²⁹ Bu anlamdan hareketle, siyasi ve itikadi bir fırkanın adı olarak Mürcie, Hz. Osman ve Hz. Ali başta olmak üzere bütün büyük günah işleyenlerin durumlarını Allah’a bırakarak, onların

²²⁵ İzutsu, a.g.e., s. 58-59

²²⁶ el-Eş’ari, a.g.e., s. 113.

²²⁷ el-Maturidi, a.g.e., s. 421-423.

²²⁸ Gölcük, a.g.e., s. 51.

²²⁹ Sönmez Kutlu, ‘‘Mürcie Mezhebi’’, TDVİA, c. XXXII., s. 113

cennetlik veya cehennemlik oldukları konusunda hiçbir fikir ortaya koymayan kimseler ve topluluklara verilen bir isimdir.²³⁰

Mürcie mezhebinin imanı üç grup halinde tanımlamıştır: Cehm b. Safvan (1287745-46) ve taraftarlarının oluşturduğu birinci gruba göre iman, kalple gerçekleşen marifettir veya tasdiktir. Küfür ise bunun tersi olan Allah'ı bilmemektir. Bu anlamda imanın ve küfrün yeri kalp olmaktadır. İkinci gruba göre ise iman, dil ile ikrar kalp ile tasdiktir. "iman" kelimesinin sözlükteki anlamı olan "tasdik" manasıyla doğru orantılı olan bu anlamda kalp ve dil ile gerçekleşmeyen bir imanın tam olmayacağı, bunun da dolayısıyla küfrü doğuracağı vurgulanmıştır. İmana bu anlamı Bişr b. Gıyas el-Merisi (218/833) ve taraftarları vermiştir. Bu tanım Mürcie'nin çoğunluk görüşü olduğu gibi Ebu Hanife tarafından da benimsenmiştir. Üçüncü görüşte ise, iman sadece dilde ikrardan ibarettir. Küfürde Allah'ı dil ile inkar etmektir. Bu tanımları Mürcie içerisinde Muhammed b. Kerram(255/869) ve taraftarları benimsemişlerdir.²³¹

Mürcie, bir kimseyi, Allah'ı ve Rasulünü tanıdıktan sonra farzları terk etse ve büyük günahlardan birini işlese de mü'min kabul etmektedir. Mürcie'nin iman ve mü'min anlayışı, imama itikadı iman esaslarından sayan Şia'ya reddiyedir. Zira iman, kalple itikattır. Allah'ı ve Rasulünü tanımaktır. Bunun içine imamı tanımak girmemektedir. Kişi amelde noksan olsa da kalbiyle Allah'ı ve Rasulünü tanıdıka mü'mindir, kafir değildir.²³²

İman tanımlarından hareketle Mürcie, küfürle birlikte taatin iman açısından insana bir faydasının olmadığı gibi, imanla beraber masiyetin de (günahların) imana zarar vermeyeceği görüşünü benimsemişlerdir.²³³ Mürcie'nin bu yaklaşımı,

²³⁰ Sönmez Kutlu, 'Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam düşüncesine Katkıları', GÜÇİFD, Çorum 2002, c. I, s. 171.

²³¹ Kutlu, a.g.m., s. 191-192

²³² Gölcük, a.g.e., s. 54.

²³³ eş-Şehristani, a.g.e., s. 141

isimlendirilmeleri konusunda en meşhur cümle, hatta slogan olmuştur ve hasımları tarafından da onların en çok bu cümleleri eleştirilmiştir. Bu eleştirilere rağmen Mürcie bu cümleyi öyle sebepsiz yere söylememiştir. Onlario bu cümleyi söylemeye iten en önemli sebep, Haricilerin katı tutumları olmuştur. Mürcie iman ve küfür noktasında Haricilere muhalefet eden ilk fırka olmuştur.²³⁴ Haricilere karşı çıkan Mürcie, büyük günah konusunda da Haricilerden farklı düşünmüş ve büyük günahın tanımı ve unsurları hakkında onlara muhalefet etmişlerdir.

Aslında mürcie büyük günah (kebire) kavramının tanımı üzerinde pek durmamıştır. Onlardan sadece Bişr el-Merisi (218/833), Mürcie'nin bu konudaki genel konumuna aykırı olarak büyük günahı şu şekilde tanımlamıştır: “Allah’a isyan edilen her şey büyük günahdır.”²³⁵ Yine Mürcie’den bazıları da “günah iki çeşittir: Bir kısmı büyük günahlar bir kısmı da küçük günahlardır”²³⁶ diyerek günahları kategorize etmişlerdir. Ancak iman tanımlarından hareketle de söyleyebiliriz ki, bu ayırımıda şu küçük günahdır veya şu büyük günahdır şeklinde ayrı bir tasnife gitmemişler, büyük günahın kapsamını genişletmemişlerdir. Büyük günahlar konusunda, tanımından ziyade Mürcie’nin asıl üzerinde durduğu nokta, büyük günah işleyenin ahkamı olmuştur.

B. 5.3- Cebriyye’ye Göre Günah Meselesi

“Cebriyye’nin kurucusu Cehm b. Safvan’dır. (128/746) bundan dolayı bu mezhebe Cehmiyye’de denir. Kaderiye ile birlikte Mu’tezile’ye öncülük eden diğer bir itikadi cereyan olarak kabul edilir. Cehm b. Safvan, Ca’d b. Dirhem’e talebelik etmiş, ondan Kur’an’ın mahluk olduğu ve Allah’ın sıfatlarının bulunmadığı gibi batıl görüşleri almıştır. Cehm, insanın hiçbir gücünün olmadığını, fiillerinde mecbur olduğunu, iradesinin bulunmadığını, fiillerini Allah’ın yarattığını, fiillerin insana mecaz olarak izafe edildiğini ileri sürmüştür. O’na göre insanın yaptığından

²³⁴ Kutlu, a.g.m., s. 187.

²³⁵ el-Eş’ari, a.g.e., s. 145.

²³⁶ el-Eş’ari, a.g.e., s. 145-146.

başkasını yapmaya gücü yoktur. Allah insanın amellerini takdir etmiştir ve Allah kulda fiilleri diğer yaratıklarda yarattığı gibi yaratmıştır. Allah bir kimse için iyi bir fiil takdir ederse, onun için sevap takdir etmiş demektir. Bir kimse için de masiyet takdir ederse o kimse için azap takdir etmiştir. Kısacası insan hür olmayıp, mecburdur.”²³⁷

Eş’ari, Makalatında bir yerde ‘‘Cehm’e göre iman, sadece Allah’ı bilmektir, küfür ise onu bilmemektir.’’ derken, başka bir yerde ‘‘Cehmiyye imanı, Allah’ı, O’nun Rasulünü ve peygamberin Allah tarafından getirdiği şeyleri marifet olarak anlamaktadır. Cehmiyye dil ile ikrarı, kalp ile huzuyu, Allah’a ve Rasulullah’a muhabbet ve tazimi, Allah ve Rasulünden korkmayı, organlarla ameli imandan saymadılar. Yüne onlar, küfür bunları bilmemektir. (Buna göre) bir insan Allah’ı bildiği halde lisanı ile O’nun inkar etse kafir olmaz.’’ demektedir.²³⁸ Cehm’e göre mümin olabilmek için Allah’ı bilmek yeterlidir. Buna göre İslam’ın emrettiği şeyleri yerine getirmeye gerek yoktur. Cehm’e göre İman sadece Allah’ı, Rasullerini ve O’nun katından gelenleri kabul etmektir, lisanla ikrara, kalple boyun eğmeye, Allah ve Rasulünü sevmeye, amel etmeye gerek yoktur. Buna göre bir insan Allah’ı bildikten sonra lisan ile inkar etse kafir olmaz.²³⁹ Cehmiyye hakkında ifade edilen bu görüşlerden hareketle, Cehmiyye’ye göre büyük günah işleyenlerin de Allah’ı bildikten sonra dinden çıkmayacağını, onların günah kavramına, insanın imani ve ameli noktada bütünüyle Allah’ın iradesine bağlı olduğu noktasından baktıklarını söyleyebiliriz. Çünkü onlar insanın fiilleri konusunda mecbur olduğunu, kendi iradesinin olmadığını savunmuşlardır.

²³⁷ Gölcük, a.g.e., s. 57.

²³⁸ el-Eş’ari, a.g.e., s. 132; Ali Aslan, *Özgürlük Ya da Kadercilik*, Kayıhan Yay., İstanbul 2006, s. 137.

²³⁹ Aslan, a.g.e., s. 139.

B. 5.4- Mu'tezile'ye Göre Günah Meselesi

Mu'tezile'nin hiç şüphesiz, Kelam ekolleri arasında Ehl-i Sünnetten sonra en çok şöhret kazanan, isim yapan ve kendinden söz ettiren bir mezhep olduğu tartışılmaz. O kendine özgü, orijinal fikirleri olan, kendisine birçok taraftar toplamayı başaran bir mezhep olmanın yanında aynı zamanda bid'at ehli olarak görme boyutuna ulaşacak kadar ciddi eleştirilere de muhatap olmuş bir mezheptir.

Bu mezhebin doğuşuna zemin hazırlayan sebep olarak şu meşhur hikaye anlatılır: "Hasan el-Basri'nin meclisine bir adam gelerek şöyle dedi: 'Ey dinin imamı! Günümüzde, büyük günah işleyenleri tekfir eden bir topluluk türedi. Bunlara göre kefire (büyük günah) küfürdür ve insanı dinden çıkarır. Bunlar Havaric bakiyesidir. Başka bir cemaat de kebair ehlini ümitlendirmekte, kebirenin imana bir zararının olmayacağını söylemektedir. Bunlara göre de amel imanın rüknü değildir. Bunlar ümmetin Mürcie'sidir. Sen itikat açısından bu hususta bize nasıl bir yol önerirsin ve bu meseleyi nasıl çözersin?' Bunun üzerine Hasan el-Basri biraz düşündü, cevap vermeden önce Vasıl b. Ata şöyle dedi: 'Bana göre kefire işleyen ne mutlak mü'min ne de mutlak kafirdir. Bu durumda o el-menziletü beyne'l-menziyeteyndedir. Ne mü'mindir ne de kafir. Bunları söyledikten sonra kalkıp meclisin revaklarına doğru yöneldi ve burada Hasan el-Basri'nin cemaatinin sorduğu sorulara cevap veriyor ve görüşlerini tekrarlıyordu ki, Hasan el-Basri: 'Vasıl bizden ayrıldı (itizal etti) dedi. Böylece o ve arkadaşları Mu'tezile olarak adlandırıldılar.'"²⁴⁰

Bu rivayetten de anlaşılacağı gibi Mu'tezile'nin ortaya çıkmasına sebep olan en büyük faktör büyük günah işleyenlerin durumları meselesi olmuştur. Yine Mu'tezile'nin kurucusu kabul edilen Vasıl b. Ata'nın Kelami görüşlerinin de ana merkezinde büyük günah işleyen kişilerin konumu meselesi yer almaktadır.²⁴¹

²⁴⁰ Ali Sami en-Neşşar, *İslamda Felsefi Düşüncenin Doğuşu*, Çev. Osman Tunç, İnsan Yay., İstanbul 1999, c. II, s. 158-159.

²⁴¹ en-Neşşar, a.g.e., c. II, s. 180.

Mu'tezile büyük günah işleyenlerin durumlarını ele alırken, ne Hariciler kadar sert ve tekfir edici yaklaşımlarda bulunmuş ve ne de Mürcie gibi işin sonucunu sadece Allah'a havale etmiştir. Onlar bu konuda daha mutedil denilebilecek bir yaklaşım sergilemişlerdir. Onlar büyük günah işleyenlerin durumları hakkındaki görüşlerini yine kendilerine has bir ifade olan el-menziletü beyne'l-menzileteyn tanımıyla açıklamışlardır.

Mu'tezilenin, tevhid, adalet, el-va'd ve'l-void (mükafat ve ceza), el-menziletü beyne'l-menzileteyn ve emr-i bi'l-ma'ruf ve'n-nehyi ani'l-münker olmak üzere görüşlerini savunduğu beş temel esas vardır (usul-i hamse).²⁴² Bunlardan konumuzla alakalı olan ve büyük günah işleyenlerin durumlarını ifade eden ise 'el-menziletü beyne'l-menzileteyn' ifadesidir.

El-menziletü beyne'l-menzileteyn, iki makam arasında bir makam anlayışı olarak Mu'tezile'ye özgüdür. Mu'tezile bununla isimle ve hükümler yönünden büyük günah sahibinin durumu hakkında kanaat ızhar eder. Onlara göre büyük günah işleyen kişi kafir olmadığı gibi mü'minde değildir. O ancak fasıktır. Dolayısıyla büyük günah işleyenin hükmü kafirin hükmü olmadığı gibi mü'minin hükmü de değildir. Kebire işleyen üçüncü bir hükme sahiptir ki, bu hüküm, mü'minle kafirin hükmü arasındadır. Böylece büyük günah sahibi fasık olarak isimlendirilir.²⁴³

Bununla bağlantılı olarak da Mu'tezile, büyük günah işleyen kişilerin ahiretteki konumlarının ne olacağı meselesini ise, bahsetmiş olduğumuz itikadi temel esaslarından olan el-va'd ve'l-void adlı bölümde ortaya koymaktadır.

“Va'd; dünya amelleri güzel olanların mükafatlandırılması, Va'id ise; dünyada amelleri kötü olanların cezalandırılmasıdır. Va'd cennetin, Va'id ise cehennemin karşılığı olarak ifade edilmektedir. Va'd ve Va'id anlayışı, adalet anlayışının bir sonucudur. İnsan dünya hayatı boyunca daima güzel ameller peşinde koşmalı, iyi fiillerin sahibi olmalıdır. Böyle bir yaşayışın sonunda Allah muhakkak

²⁴² Gölcük, a.g.e., s. 62

²⁴³ Gölcük, a.g.e., s. 66.

güzel amel sahibi kişiyi mükafatlandırarak, aksi olan insanı da mutlaka cezalandıracaktır. Hatta mu'tezileye göre büyük günah sahibi tevbe etmeden ölürse ebedi olarak cehennemde azap görür. Onlara göre Kur'an'da belirtilen kötü amel sahiplerinin mutlaka cezalandırılacağı ortadadır. O halde insan ahiretin va'd ve va'idini düşünerek dünyada ona göre hareket etmeli, amellerinin mutlaka va'd ve va'ide göre değerlendirileceğini bilmelidir. Netice olarak insan Kur'an hükümlerine göre amel etmeli, iyi ameller işleyip kötülerden kaçınmalıdır.²⁴⁴

Dolayısıyla Mu'tezile mezhebi kebire sahibi insanları havaric ve mürçieden farklı olarak üçüncü bir isimle isimlendirmişlerdir. Onlar günah işleyenlerin ne mü'min ne de kafir olduklarını, onların aslında fasık ismiyle isimlendirildiklerini söylemişler, bunun sonucu olarak da bu kişilerin eğer tevbe etmeden ölürlerse, cennet ile cehennem arasında bir yerde bu günahlarının cezasını ebediyen çeceklerdir.

Şunu da son cümle olarak ifade etmek gerekir ki Mu'tezile, kelami görüşlerini günah kavramı üzerine bina etmiştir.

B. 5.5- Ehl-i Sünnet'e Göre Günah Meselesi

İtikadi Kelam Ekolleri arasında en meşhuru, en çok isim yapmış ve kendisine en çok taraftarı toplamış ve Müslüman toplumunun hemen hemen hepsi denecek kadar büyük bir kesimi tarafından kabul görmüş olanı sünnet ve cemaat ehli olarak isimlendirilen Ehl-i Sünnet mezhebidir.

“Sünnet; Hz. Peygamber (s.a.v.)’in fiil, söz ve davranışlarını içine alan bütün hareket tarzlarına ıtlak olunur. Cemaat; Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bütün hareket tarzlarını benimseyen topluluktur. Bu topluluk en başta Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sahabesidir ve daha sonra onların hareket tarzlarını, inançlarını benimseyenlerdir. Buna göre Sünnet ve Cemaat Ehli deymi bütün Müslümanları içine alan bir genişlik

²⁴⁴ Gölcük, a.g.e., s. 65

arz eder. Zaten başlangıçta Müslümanlar bir tek topluluktan ibaretti. Sünnet ve Cemaat Ehlinin oluşumu bir zorunluluk sonucu olmuştur. Eğer bir takım sebeplerle, Şia, Havaric ve Mu'tezile gibi fırkalar türememiş olsaydı, Sünnet ve Cemaat ehli adıyla bir topluluğun oluşmasına belki ihtiyaç olmayabilirdi. Ama zaruretlar ve ihtiyaçlar bu tür bir topluluğun oluşmasını gerektirmiş, Müslümanlar, Sünnet ve Cemaat Ehli adı altında bir araya gelerek sağlam, sarsılmaz, kopmaz bir kitle meydana getirerek İslam'ı bu güne kadar yaşamışlar topluluğun 9/10 dan fazlasını teşkil ederek Hz. Peygamber (s.a.v.)'in izinden yürümüşler ve yürümeye devam etmektedirler.”²⁴⁵

Ehl-i sünnet oluşum açısından Şia, Havaric ve Mürcie'den sonra teşekkül ettiğinden günah kavramını değerlendirirken bu ekollerin fikirlerini incelemiş ve değerlendirmelerini bu şekilde yapmışlardır.

Taftazani, adı zikredilen eserinde, Ehl-i Sünnet'in günah meselesi hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmektedir. “Ehl-i Sünnet'e göre, iman hakikati kalbin tasdikidir. O halde iman vasfını taşıyan bir insan, bu vasfa zıt olan bir şeyi (inkar) kendinde bulun durmadığı sürece mü'min olmaktan çıkmaz. Sırf şehvetin, nefsanî arzuların, kıskançlığın vb. galebe çalması ve şevkiyle günaha teşebbüs eden ve kebire işleyen kimsenin bu hali Allah'ı tasdike aykırı olmamaktadır. Onlara göre özellikle bu nevi davranışlar ceza görme korkusu, affedilme ümidi ve günahdan tevbe etme azmi ile beraber yapılırsa, kalpteki tasdike muhalif hiçbir durum oluşturmazlar. Ehl-i Sünnet bu gibi günahların ancak ‘‘haramı helal sayma veya haram ve helali hafife alma’’ suretiyle işlendiği takdirde küfür olacağını ileri sürmüştür. Çünkü bu gibi şeyler tekzib (yalanlama) alametidir. Şari, yani Allah ve Rasulü, bazı günahları tekzib alameti kılmıştır. Bu konuda tartışma yoktur. Bunun böyle oluşu da şer'i delillerle malum olmuştur.”²⁴⁶

²⁴⁵ Gölcük, a.g.e., s. 84.

²⁴⁶ et-Taftazani, a.g.e., s.263.

Ehl-i Sünnet günahkarı değerlendirirken dayanak olarak aldığı ayet ve hadislerle bakarak, asi ve günahkar olan şahıslara mü'min isminin verilmekte olduğunu ve bu yüzden onlara bu ismin verilmesi gerektiğini ifade etmektedirler. Örneğin: *‘‘Ey iman edenler, adam öldürme hadiselerinde üzerinize kısas farz kılındı.’’*²⁴⁷ *‘‘Ey iman edenler, Allah’a Nasuh tevbesiyle (ve samimi bir şekilde) tevbe ediniz.’’*²⁴⁸ ve *‘‘Eğer mü'minlerden iki grup birbirini öldürürlerse aralarını bulunuz.’’*²⁴⁹ ayetlerini örnek olarak verebiliriz.²⁵⁰

Ehl-i Sünnet'in büyük günah meselesi konusundaki konumlarını şu görüş en iyi şekilde özetlemektedir aslında. Zira Ehl-i Sünnet'e göre büyük günah işleyen kimse eğer Allah'a ve Rasulüne isyan mesabesinde bir eylemde bulunmadığı müddetçe, dinden çıkmaz. O kişi asla tekfir edilemez. Günahı işleyen kimse kafir değil yine mü'mindir. Ancak hata fiilde bulunmuş günahkar mümindir. Bu kişi ahirette işlediği günahı kadarıyla cehennemde azap görür, cezasını çektikten sonra da tekrar cennete döndürülecektir. Günah işleyen bu kişiyi Allah (c.c) dilerse affıyla merhametiyle affeder, dilerse de gazabıyla cezalandırır. Hiçbir günahkar mümin ebediyen cehennemde kalmayacaktır.

Çalışmamızın bu kısmına kadar günah kavramının genel görünümü yanında, günah kavramının Kur'an'da ve Sünnet'te ifade şekilleri üzerinde durduk ve daha sonra yine günah kavramının Kelam İlmindeki yeri ve çeşitli Kelam Ekolleri arasındaki yansımalarını, ele alınış biçimlerini incelemeye çalıştık. Şimdi ise asıl konumuzu oluşturan ve Kelam İlminin, İmam Maturidi'den sonra en büyük alimi olarak kabul edilen büyük mütekellim ‘‘Ebu'l-Muin en-Nesefi'ye Göre Büyük Günah İşleyenlerin Dünya ve Ahiretteki Durumları’’ konusunu tahlil etmeye ve bu doğrultuda çalışmamızı sonuca ulaştırmaya çalışacağız.

²⁴⁷ Kur'an-ı Kerim, 2/178.

²⁴⁸ Kur'an-ı Kerim, 66/8

²⁴⁹ Kur'an-ı Kerim, 49/9

²⁵⁰ et-Taftazani, a.g.e., s. 263-264.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EBU'L-MUİN EN-NESEFİ'YE GÖRE BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENLERİN DÜNYA VE AHİRETTEKİ DURUMU

‘‘Ebu’l-Muin en-Nesefi’ye Göre Büyük Günah İşleyenlerin Dünya ve Ahiretteki Durumları’’ konusunu tahlil etmeden önce, konumuzun daha anlaşılır olması ve bütünlüğünün korunması açısından çalışmamızın bu bölümüne öncelikle, Nesefi’nin, bu konudaki görüşlerini en açık bir biçimde ele aldığı ve bizimde büyük ölçüde istifade ettiğimiz, Kelam ilminin de baş yapıtlarından olan ‘‘Tabsiratu’l-Edille’’ isimli eseri hakkında genel bir bilgi vererek ve akabinde de büyük günah ve büyük günahkar kavramları hakkında kısa tahlillerde bulunarak başlamayı uygun gördük.

A- TABSİRATU’L-EDİLLE HAKKINDA BİLGİ

Eb’ul-Muin en-Nesefi Kelam ilmine çok büyük katkıları olmuş, eserleri kelamın mihenk taşlarından sayılabilecek önemli bir ilim adamı ve mütekekkim olarak tarihteki yerini almıştır. Nesefi eserlerinde genellikle semantik metodu kullanmıştır. Üslubu ve ifadeleri son derece açık ve anlaşılır bir yapıdadır. Bu özelliğini en güzel yansıtan eseri ise hiç kuşkusuz Tabsiratu’l-Edille’sidir.

En-Nesefi herhangi bir konuya başladığında, önce planını zikreder ve bu planı titizlikle takip eder. Açıklamalarında İmam Matüridi’ye sadık kalır. Birçok yerde ondan iktibaslar da bulunur; hatta aynı ifadeleri de kullandığı olur. En-Nesefi’nin Tabsiratu’l-Edille’si ele aldığı konular bakımından, İmam Maturidi’nin ‘‘Kitabü’t-Tevhid’’inden daha fazla doyurucu bilgiler ihtiva etmektedir. En-Nesefi bu eserinde, muhaliflerinin fikirlerini de objektif bir şekilde yansıtır. Bu yönüyle Tabsıra, Kelam tarihi bakımından, belki de başka hiçbir yerde bulunamayacak bilgiler ihtiva etmektedir. En-Nesefi, Tabsiratu’l-Edille’sinde, muhaliflerinin görüşlerini zikrederken, bazen onların isimlerini zikretmez. Böyle anlarda, kendi görüşü ile polemiğe girdiği fırka veya şahısların görüşlerini ayırt etmek bir hayli zordur.

Bundan dolayı, en-Nesefi dikkatli okunmadığı ve ele aldığı konu iyi takip edilmediği durumlarda, yanılgıya düşme tehlikesi vardır. İmam Maturidi'nin Kitabü't-Tevhid'inin zor ve karmaşık uslubu, ancak en-Nesefi'nin Tabsıratü'l-Edille'si ile açıklığa kavuşabilir. Çünkü iki eser birbirini tamamlar mahiyettedir. Bu nedenle Tabsıra, Maturidi kelamının temel kaynaklarından birisi, belki de en önemlisidir.²⁵¹

İstanbul kütüphanelerinde Tabsıratü'l-Edille'nin on sekiz tane yazması tespit edilmiştir. İstanbul'un içinde ve dışında başkalarının da bulunması ve ortaya çıkması mümkündür. Ancak, bazı nüshaların asıl sayfalarında bir kısmı bazen baştan ve sondan, bazen yalnız baştan ve bazen de yalnız sondan, bir kısmı da sadece ortadan kayıplar ve eksikler vuku bulmuş ve bunlar son zamanlarda, tam nüshalardan faydalanılarak tamamlanmışlardır.²⁵²

Tabsıratü'l-Edille'nin tespit edilen yazmaları şunlardır:

1. Tabsıratü'l-Edille, Carullah Kütüphanesi 1128 no'da kayıtlı, 329 sayfa, 23 satır, 13.5x22.5 ebadında olup, 571 hicrî (1175M.) yılında yazılmıştır. Baş tarafında kitabın hattı ile fihristi bulunmaktadır.

2. Tabsıratü'l-Edille, III. Ahmed, 1866 no'da kayıtlı olup, (25b-245a) yaprakları arasında olan 27 satırlı 13.5x24 ebatlı, 653 hicri (1255M.) tarihinde, Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr ve Necm el-Mai (el-Maği) lakabı ile bilinen bir kimse tarafından yazılmıştır.

3. Tabsıratü'l-Edille, Laleli Kütüphanesi 2162 no'da kayıtlı, 360 yaprak, 23 satır, 13x20.5 ebatlı yazma olup, 654 H. (1256 M.) tarihinde yazılmıştır. Bazı satırlar arasında açıklamalar vardır. Baş tarafında sonradan fihrist yapılmıştır.

²⁵¹ Yazıcıoğlu, a.g.e., s. 24.

²⁵² Atay, a.g.e., c. I, s. 62.

4. *Tabsıratü'l-Edille*, Fatih Kütüphanesi 2907 no'da kayıtlı 234 yaprak olup, 658 H. (1259 M.) yılında Latif lakablı Muhammed b. Ali b. Mesud tarafından Semerkand'da yazılmıştır. 26 satır, 16.5x22.5 ebadındadır. Hattı eski ve harekelidir. Baş tarafında iki yeni yaprakta kitabın fihristi ve bazı bibliyoğrafya bilgileri bulunmaktadır.

5. *Tabsıratü'l-Edille*, III. Ahmed 1849 no' da kayıtlı, Muhammed b. Salur(?) b. Alim Haccac b. Ahmed Hasan Erkumi Şems tarafından Buhara'da Fahreddin Müceyri Medresesinde 663 tarihinde yazılmıştır. 270 sayfa 10.5x13 ebadında 23 satırdır. Birinci sayfada konular yazılıdır. Bu Tabsıra'nın ikinci cildidir.

6. *Tabsıratü'l-Edille*, Damad İbrahim Paşa Kütüphanesinde 778 no'da kayıtlı olup, 304 sayfadan ibaret ve 776 H. (1364 M.) yılında Alim b. Muhammed tarafından yazılmıştır. 25 satırlı, 14.5x20 ebadındadır.

7. *Tabsıratü'l-Edille*, Serez Kütüphanesinde 1395 no'da kayıtlı olup, Arap neshi ile sonu eksik olarak 247 sayfa 19 satırlı 15x11.5 ebadındadır. Bu nüsha sonundan eksiktir.

8. *Tabsıratü'l-Edille*, Selim Ağa kütüphanesinde 586 no'da kayıtlı olup, Arap neshi ile yazılmış, sonu 52 varak eksiktir. 252 sayfa olup 23 satır, 12x19 ebadında ünvanlar büyük harftedir.

9. *Tabsıratü'l-Edille*, Kılıç Ali Paşa Kütüphanesi 506/2(m) 305 sayfa olup, 189. sayfaya kadar Arap neshi, geri kalanı 1166 hicride yazılmıştır. 23 satırlı olup eski yazı 12x17 ve yenisi 11x17.5 ebadındadır.

10. *Tabsıratü'l-Edille*, Raşit efendi Kütüphanesinde 496 no'da kayıtlı, 276 sayfa halinde bulunmaktadır. İstinsah tarihi yoktur. Yenidir.

11. *Tabsıratü'l-Edille*, Yeni Cami Hadice Sultan Kütüphanesi 733 no'da kayıtlı 375 sayfa 1114 H.(1702 M.) tarihinde yazılmıştır. 25 satırlı, 7.5x 17 ebadında Abdullah b. Abdurrahman Urlavi tarafından yazılmıştır.

12. *Tabsiratü'l-Edille*, Nuru Osmaniye Kütüphanesi 2097 no'da kayıtlı 224 sayfa 39 satırlı olup, Mısır'da Abdullah Kadı Veliyüddin tarafından 1121 H. (1907 M.) de yazılmıştır.

13. *Tabsiratü'l-Edille*, Beyazıt Kütüphanesi 3063 no'da kayıtlı, 1126 H. (1714 M.) yılında Ahmed b. Süleyman Dimeşki tarafından yazılmış ve karşılaştırılması yapılmıştır. 25 satırdır. 22x17 ebadında 325 varaktır. Başında fihristi vardır.

14. *Tabsiratü'l-Edille*, Üniversite Kütüphanesi 258 A'da bulunan, 465 sayfa 17 satır 8.5x14.5 eski hat ve 11.5x14 yeni hat ebadında olan bir nüshadır.

15. *Tabsiratü'l-Edille*, Atıf Efendi Kütüphanesi 1215 no'da kayıtlı 249 sayfa 37 satır 11x23 ebadında 1138 H. (1725 M.)'de Mısır'da Muhammed Ahmed Hüda tarafından yazdırılmıştır. Yenidir. Başında fihrist vardır.

16. *Tabsiratü'l-Edille*, Selim Ağa Kütüphanesi 585 no'da kayıtlı, 1138 H. (1725 M.) 324 sayfa 25 satır 8.5x17 ebadında italik yazılı bir nüshadır. Baş tarafından kitabın konuları sayfa bildirilmeden yazılmıştır.

17. *Tabsiratü'l-Edille*, Fatih Kütüphanesi 2908 no'da kayıtlı, 611 sayfa, 21 satır, 9.5x16 ebadında 1145 H. (1732 M.) yılında yazılmış olup harfleri büyük ve okunaklıdır. Sultan Mahmut tarafından vakfedilmiştir.

18. *Tabsiratü'l-Edille*, Aşir Efendi kütüphanesi 180 no'da kayıtlı, 339 sayfa, 25 satır, 8.5x14 ebadında bir nüshadır. İnce yeni hat iledir. 1176 H. (1762 M.) yılında Sinan Paşa Medresesinde Müderris Konyalı Osman Efendi tarafından yazılmıştır.²⁵³

Ebu'l-Muin en-Nesefi'nin Tabsiratu'l-Edille'si hiç kuşkusuz gerek muhteviyatı ve gerekse üslubu ve anlatım tarzı açısından daha fazla üzerinde durulması gereken çok değerli yapıya haiz önemli bir eserdir. Ancak biz konumuzun

²⁵³ Atay, Hüseyin, a.g.e., s. 71

anlaşılır olmasına katkısından dolayı bu kadarlık açıklamayla iktifa ediyoruz. Şimdi ise bu önemli eserden de istifade ederek konumuz olan büyük günah ve büyük günahkar kavramlarının izahına geçmek istiyoruz.

B- BÜYÜK GÜNAH (KEBİRE) VE BÜYÜK GÜNAHKAR (MÜRTEKİB-İ KEBİRE)

İslam inancında peygamberler dışında bütün insanlar günah işlerler. Günah, Yüce Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı söz ve davranışların din açısından suç sayılmasıdır. Yüce Allah'ın hem emrettiğini yapmamak, hem de yasakladığını yapmak, aynı şekilde günahdır. Çalışmamızın başından beri üzerinde hassasiyetle durduğumuz günah kavramının, büyük (kebire) ve küçük (sağire) olmak üzere iki çeşidi vardır. Bizim asıl konumuz olması hasebiyle burada büyük günah (kebire) kavramı üzerinde duracağız.

Dini terim olarak “el-Kebire” denilen büyük günah; şeriatın hakkında tehdit edici bir nass, bir vaid, ceza tahsis ettiği suç şeklinde tarif edilmiştir. Ayrıca, kulun üzerinde ısrar ettiği her günah kebirdir, istiğfar ettiği günah da sağiredir, diyenler de olmuştur. Kebire; kabirde ve mahşerde azabı gerektiren, yükselmeye engel, fitrata aykırı olan şeylerdir. Haram olduğu nass ile sabit olan veya Allah'ın işleyeni ateş azabıyla tehdit ettiği, yahut işleyene had cezası gereken, ya da işleyeni kafir adını alan günahlar kebirdir, diyenler olduğu gibi, Allah'ın yasak ettiği her şey büyük günahdır, diyenler de vardır.²⁵⁴

Büyük günah kavramını, Buhara'nın Hanefi ulemasından olan ve önemli kelim alimleri arasında yerini almış Nureddin es-Sabuni, “el-Bidaye fi Usuli'd-Din” adlı eserinde ele almış ve bazılarının “Kişiyi Allah'a asi kılan her günah büyüktür” sözünü hatırlatarak bu sözün Allah Teala'nın Kur'an-ı Kerim'inde beyan buyurduğu hakikate muhalif düştüğünü belirtmiş ve bu hususta isabetli görüş olarak şu izahatta bulunmuştur:

²⁵⁴ Gölcük-Toprak, a.g.e., s. 126-127.

“Küçük ve büyük günah kendi başlarına tarif edilemeyen iki izafi isimdir. Tıpkı sevaplarda olduğu gibi. Her ma’siyet, kendinden büyük günaha nisbet edildiği takdirde küçük, kendinden küçük günaha nisbet edilirse büyüktür. Mutlak kebir ise küfürdür. Çünkü ondan büyük günah yoktur. Diğer günahlar ona nisbetle küçüktür. Nitekim şu ayet-i kerimeden kastedilen de budur: ‘Eğer men olduğunuz büyük günahlardan sakınırsanız öbür günahlarınızı örteriz.’”²⁵⁵ Demek ister ki, küfürden kaçınırsanız onun haricindeki günahlarınızı affederiz. Bu ayette küfür yerine kullanılan ‘‘kebair’’in cemi’ sığasıyla zikredilmesi, vahyolunan kişilerin cemi’ sığasıyla anılmasına denk gelmesi içindir. Böylece kebair fertlerinin her biri nehyolunan fertlerden birine ait olmuş olur. Bu, Arap dilini kullananların, ‘‘topluluk binitlerine bindiler, urbalarını giydiler’’ mealindeki sözlerine benzer. Şunu da belirtelim ki ‘‘kebaira ma tünhevne anhu’’ şeklinde bahis mevzuu olan ayet-i kerime ‘‘kebiru ma tünhevne anhu’’ tarzında müfret olarak da okunmuştur. Bu kıraate göre müşkil kendiliğinden ortadan kalkmış olur.”²⁵⁶

Büyük günahlar, yanlış ve bozuk inançlar, imandan ve dinden çıkma, bireysel ve toplumsal huzursuzluğa, bozgunculuğa, sapmaya, anomiye ve bozulmaya sebep olan, hakkında tehdit edici ayet veya hadis bulunan, işleyenin dünyada ve ahirette ceza görmesine yol açan dini, bireysel ve toplumsal büyük suçlar ve davranışlardır. Büyük günahlar, itikat, iman, ibadetler ya da günlük hayatın akışıyla ilgili hususlarda yapılması haram, terkedilmesi farz olup, mü'minin bilmesi gereken temel esaslardandır. "Büyük Günahlar" önemli ölçüde 54 Farz olarak sayılan durumlardan terk edilmesi istenenleri yapmak ya da yapılması istenenleri terk etmek suretiyle ortaya çıkar.²⁵⁷

Üzerinde bir çok görüş serdedilen büyük günahın sayısı hakkında da alimler arasında çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Büyük günahların dokuz, on, oniki olduğu

²⁵⁵ Kur'an-ı Kerim, 4/31.

²⁵⁶ Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekr Nureddin es-Sabuni, ‘‘el-Bidaye fî Usulî’ d-Din’’, trc. Bekir Topaloğlu, DİBY, Ank. 2005, s. 167.

²⁵⁷ Bkz. Vecdi Akyüz, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*

hadislere dayandırılarak zikredilirken, bazıları tarafından bu sayı yetmişe, hatta 476 ya kadar çıkarılmıştır. Buhari ve Müslim’de nakledilen ve en çok kabul gören hadis-i şerif’e göre şiddetle sakınılması gerektiği belirtilen büyük günahlar şunlardır:

- 1- Allah'a ortak koşmak
- 2- Efsun (sihir, büyü) yapmak
- 3- Allah’ın öldürülmesini haram kıldığı bir kimseyi haksız yere öldürmek
- 4- Yetim malı yemek
- 5- Riba (faiz) yemek
- 6- Düşmana hücum anında savaştan kaçmak
- 7- Namuslu, kendi halinde mümin kadınlara zina iftirası yapmaktır²⁵⁸

Bu zikredilen büyük günahlara ayrıca sihirbazlık yapmak, Müslüman ana-babaya asi olmak, emredilenleri yapmamak ve yasakları yapmak suretiyle aileye karşı istikameti terk etmek, hırsızlık yapmak ve içki içmek de ilave edilmiştir.²⁵⁹

Büyük günahkar (mürtekib-i kebire) ise işte bu ifade etmiş olduğumuz büyük günahları işleyen kişilere verilen isimdir. Kişi kendini felakete sürükleyecek ve helakine sebebiyet verecek olan bu büyük günahlardan birini, birkaçını veya tamamını işlerse büyük günahkar (mürtekib-i kebire) olmuş olur ki, bu kişilerin hal-i hazırdaki durumlarının ve akibetlerinin ne olacağı konusu kelam alimleri tarafından hararetle tartışılmış ve bu konu kelam ilminin üzerinde hassasiyetle durduğu konular arasında yerini almıştır. Hatta çalışmamızda daha öncede bahsi geçtiği gibi büyük günah işleyenlerin durumlarının tartışılması büyük ölçüde kelam ilminin doğuşuna zemin hazırlamış ve hatta neden olmuştur diyebiliriz. Nitekim, İslam’ın Hz.

²⁵⁸ Bkz. Buhari, Tıp, 48; Müslim, İman, 38

²⁵⁹ Bkz. Gölcük-Toprak, a.g.e.

Peygamber (s.a.v.) sonrası ilk dönemlerinde insanlar bu konuda büyük ihtilaflara düşmüş, fırkalara (mezheplere) ayrılmış ve her bir fırka büyük günah işleyenlerin durumlarını kendine göre deliller getirerek yorumlamış, sonuç olarak da ortaya bir çok mezhep ve görüş çıkması neticesinde kelim ilmi teşekkül etmeye başlamıştır.

Şimdi çalışmamızın bu kısmında, işte bu bahsetmiş olduğumuz, büyük günah işleyenlerin durumlarının ve akibetlerinin ne olacağı konusunu, Ebu'l-Muin en-Nesefi'ye göre ve söz konusu fırkaların görüşlerinden de istifade ederek açıklamaya çalışacağız. Bu konuyu ise iki başlık altında ele almayı uygun gördük. Bunlardan birincisi, büyük günah işleyenlerin (mürtekib-i kebire) dünyada ne ile isimlendirilecekleri, hangi kavramsal kategoride zikredilecekleri, ikincisi ise, bu kişilerin ahiretteki hükümlerinin yani akibetlerinin ne olacağı, ne ile cezalandırılacakları ve bu cezalandırmanın ne kadar süreceği meselesidir.

C- BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENLERİN DÜNYADAKİ DURUMU

Daha önce de değindiğimiz gibi büyük günah işleyenlerin durumlarının ne olacağı, dünyada ne ile isimlendirilecekleri, ahiretteki hükümlerinin ne olacağı, ne ile cezalandırılacakları, bu cezalandırmanın ne kadar süreceği gibi meseleler ilk dönem Müslümanları arasında tartışılmış, bu konu insanların fırkalara ayrılmasına ve netice olarak da kelim ilminin zuhur etmesine neden olmuştur.

Fırkaların bu konuda büyük ihtilaflara düşmelerinin ana nedeni ise büyük günah meselesine iman-amel münasebeti perspektifinden yaklaşmış olmalarıdır. İman amelden bir cüz müdür? Yoksa değildir? Sorularına aranan cevaplar bu ihtilafların ana kaynağını oluşturmuştur.

İmanın amelden bir cüz (parça) olduğunu varsayarsak ortaya çıkan netice, ameli terk edenin imanının da kaybolacağı, dolayısıyla küfre düşmüş olacağı meselesi ortaya çıkar ki, bazı fırkalar bunun savunucusu olmuşlardır. Bu görüşü savunanların başında mu'tezile, havaric ve selef alimleri gelmektedir. Onlar, iman;

akid, kavî ve amelin, yani kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve organlarla amelin toplamıdır, demişlerdir.²⁶⁰

Amelin imandan bir cüz olmadığını, onların ayrı ayrı ele alınması gerektiğini kabul ettiğimiz zaman ise ameli terk eden kimsenin, bir inkar söz konusu olmadığı müddetçe imanına bir zarar gelmeyeceği neticesine ulaşırsınız ki, bu görüşün savunucuları ise ehl-i sünnet alimleri olmuştur.

Aslına bakılırsa selef alimleri de ameli imandan bir cüz saymalarına rağmen, onların bu görüşü ile amel imandan bir cüz değildir diyen ehl-i sünnet alimlerinin görüşleri arasında bir zıtlık söz konusu değildir. Şöyle ki; Selef alimleri de amel bulunmazsa iman gider dememişlerdir. Böylece ehl-i sünnet alimleri arasında amelin imandan cüz olmadığı konusunda fikir birliği söz konusudur. Ancak mutezile ve bilhassa havaric ameli imandan cüz saymışlar, ameli olmayanın imanının da olmayacağını ileri sürmüşlerdir. Selefe göre amel, mutlak imanın rüknü olmayıp imanın kemalindendir, kemalinin şartıdır. İmanı olduğu halde günah işleyen mü'min asidir, günahkardır. İşlediği günahı helal saymadıkça imanı yine bakidir.²⁶¹

Es-Sabuni, el-Bidaye fi Usuli'd-Din adlı eserinde bu konuyu ele almış ve şu açıklamalarda bulunmuştur:

“Ehl-i Sünnet’e göre küfürden başka büyük günah işleyen kimse (mürtebib-i kebir) ne kafir, ne de münafık olur. Böylesi imandan çıkmaz. Şayet tevbe etmeden ölürse Allah teala, ya bir şefaatinin şefaati sayesinde veya kendi lütfu keremiyle onu affeder, yahut da işlediği suç miktarınca cezalandırdıktan sonra mutlaka cennetine koyar.” Sabuni, doğru olan görüşün bu olduğunu kabul eder. Çünkü “Allah (c.c.) *“Ey iman edenler, samimi bir tevbe ile Allah’a dönün”*”²⁶² buyurarak günah işledikleri halde kişilere iman kelimesiyle hitabetmiştir”, der. Ona göre bütün Müslümanlar,

²⁶⁰ Gölcük-Toprak, a.g.e., s. 126.

²⁶¹ Gölcük-Toprak, a.g.e., s. 126

²⁶² Kur'an-ı Kerim, 66/8

Asr-ı saadetten bugüne kadar, ehl-i kıbleden ölen kimselerin büyük günah işlediklerini bildikleri halde cenaze namazlarını kılmak, onlar için dua ve istiğfar etmek adetini sürdürmüşlerdir. Yine Müslümanların beş vakit namazda anne-babalarına, akraba ve tanıdıklarına hiçbir tefrik yapmadan affı ilahi diledikleri meşhurdur. Halbuki onlar kafir için istiğfar edilemeyeceğini pekala bilmektedirler.”²⁶³

Ebu'l-Muin en-Nesefi'de bu konuya Tabsiratu'l-Edille'sinin '*el-Kelamü fi'l-Esmâ ve'l-Ahkâm ve'l-Va'dü ve'l-Va'idü*' başlıklı bölümünde teferruatlı olarak değinmiş, insanların, ehl-i kıbleden olanların büyük günahları işledikleri zaman ki durumlarında ihtilaf ettiklerini belirttikten sonra konuya şöyle devam etmiştir:

“Ehl-i hakk'a göre, bir kimse büyük günahı helal saymayıp ve hafife almayıp kendisini ondan nehyederse ama şehvetin ve nefsin galip gelmesiyle işlerse o Allah'ın affetmesini ümit ediyor ve azap etmesinden korkuyor. Bunun ismi mü'mindir. Onun imanı olduğu hal üzere kalır. Onun imanı zail ve noksan olmaz. Bunlardan birini işleyenler imandan çıkmaz.”²⁶⁴

En-Nesefi eserinde karşı görüşte olanların ifadelerine de yer vermiş ve objektif yaklaşımlarda bulunmuştur. Zaten Nesefi'nin eserlerinde bu özellik çok dikkat çekicidir. O hasımlarının (karşıt görüşte olanların) görüşlerini eserlerinde zikrediyor ve onların öne sürdükleri delilleri yine akli delillerle kıyaslıyor, alınması gerekenleri alıyor, kabul etmediği fikirleri de çürütüyor.

İşte büyük günah işleyenlerin hangi ismi alacakları konusundaki hasımlarının görüşlerine yer veren Nesefi, bu görüşleri şu şekilde sıralıyor:

“Mürçi'e'nin bazı Müslümanlardan bir kimseye büyük günahlardan bir şey üzerine azap edilmeyeceğine hükmetti. Nasıl ki küfürle beraber iyilikler fayda

²⁶³ es-Sabuni, a.g.e., s. 162.

²⁶⁴ Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed en-Nesefi, '*Tabsiratu'l-Edille fi Usuli'd-Din*', thk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün (tenkitli neşir), DİBY, Ankara 2003, c. II, s. 368.

vermezse imanla birlikte de günah zarar vermez. Bu söz, tefsir sahibi Mukatil bin Süleyman' dan nakledildi.”

Mutezile'ye göre, onun (günah işleyenin) ismi fasıktır. Ona mü'min ve kafir denmez. Onun için iman ile küfür arasında bir yer vardır. (el-Menzile beyne'l-Menzileteyn)

Haricilerin çoğunluğunun sözü: Bir kimse Allah'a asi olursa muhakkak küfretmiştir ve kafir olur. Onun hükmü işlediği büyük günah veya küçük günah olsun cehennemde ebedi kalır diyorlar. Müşrik diyenler de var.

Sonra haricilerden şu şekilde hükmedenler var. Kendisinde küçük veya büyük günah olsun, o günahı isyan bulunursa onun hükmü kafir hükmündedir. Bunu da şu ayete bağlıyorlar. *“Kim Allah'a ve Rasulüne asi olur ve haddi aşarsa Allah onu cehenneme ebedi girdirir.”*²⁶⁵ Günahların hepsi isyan ismini almakta birdir. Çünkü Allah kendisine asi geleni ebedi cehenneme girdireceğini haber verdi. Onlar bu görüşleriyle insanları iki kısma ayırdılar. Birincisi sağ ashabı ki onlar müminlerdir. İkincisi sol ashabı ki, onlar da kafirlerdir. Onlara göre asi olanlar da sol ashabındandır.

Ayrıca büyük günahla küçük günahın arasını ayıranlar da var. Ve onlar da günah sahibine küfürle hükmediyorlar.

Hasan-ı Basri'den, büyük günah sahiplerinin münafık olduğunu söylediği nakledildi. Ona göre büyük günah işleyen, söylediği imanına fiiliyle muhalefet etmiştir. Peygamber efendimizin şu sözü buna delalet ediyor. *“Münafıklığın alameti 3'tür. Emanete hıyanetlik eder, konuştuğu zaman yalan konuşur, söz verdiği yerde sözünde durmaz.”* Hasan-ı Basri'ye göre bu üç şeyin gayrısı isyan olmasına denk gelir ve böylece o büyük günah sahibini münafık olarak hükmeder.”²⁶⁶

²⁶⁵ Kur'an-ı Kerim, 47/14; Ayrıca bkz. Kur'an-ı Kerim, 92/15-16; 2/24; 5/44; 84/7; 69/25

²⁶⁶ En-Nesefi, a.g.e., s. 370

Nesefî, büyük günah işleyenler hakkında muarızlarının görüşlerini şöyle toparlayıp kendi tercihini ortaya koyuyor:

“Büyük günah işleyenleri, Hasan-ı Basri ve Mutezile’nin çoğunluğu fasık kabul ederken, Hariciler hem fasık hem de kafir kabul ederler. Böylece ümmet, fasık ismini söylemek üzerine ittifak etti, mü’min, kafir ve münafık ismini söylemek üzerine ise ihtilaf ettiler. Biz de, fasık isminde ittifak ettiklerinden dolayı bunu aldık, ihtilaf ettiklerini terk ettik. Biz de, o mü’min, kafir, münafık değil, fasıktır diyoruz.”²⁶⁷

Görüldüğü gibi burada en-Nesefî hasımlarının görüşlerini sırasıyla ele aldıktan sonra kendi görüşünü bildiriyor ve ümmetin üzerinde ittifak ettiği fasık ismini kabul ettiğini açıklıyor. Aslında bu konunun başında da değindiğimiz gibi bunun temelinde imanın mahiyeti meselesi yatmaktadır. İmanın tasdikiyle alakalı olarak es-Sabuni ise şu açıklamalarda bulunmaktadır:

Ehl-i Sünnet’e göre imanın mahiyeti kalbin tasdikinden ibarettir. İkrar da bu tasdik bir alametini teşkil eder. Kimde kalpteki tasdik alameti olan ikrar mevcut olursa mü’min vafına haiz olur. Ondaki tasdik tekzib ile, ikrar da inkarla yer değiştirmedikçe o kişi kafir diye vasıflandırılmaz. Kafir olmayınca da mü’min sayılır. Çünkü tasdik ile tekzib arasında sadece tereddüt ve duraklama vardır ki bunun küfür olduğunda ihtilaf yoktur.

İlahi emre muhalefet ve nehyolunanı yapmaya gelince, ona muhalefeti helal telakki etmemek ve yasağı hafife almamak şartıyla, bu ne tekzib sayılır ve ne de ilahi emir ve yasağı red manası taşır. Bu hal olsa olsa aşağı arzuların ağır baskısından, taassubundan, kibirden ve tembellikten doğan bir şeydir. Kaldı ki böyle bir halet-i ruhiye ile günah işlemeye azap korkusu, af ümidi ve tevbe azmide umumiyetle eşlik eder. Bütün bunlar imanın meyvesi ve kalpte mevcut olan ilahi

²⁶⁷ en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 369-371

mükafat ve mücazâtı tasdik alametidir. Buna göre ise büyük günah işleyen mü'minin imanı üzerine baki kaldığı sabit olmuş demektir.²⁶⁸

Nesefî imanın tasdik olduğu konusunda şunları ifade ediyor:

“İmanın anlamı tasdik, zıddı ise tekzib (yalanlamaktır). Tasdiki yalanla değiştirmedığı müddetçe mümin olarak kalır. Nasıl ki ayakta olan kimse oturmadığı müddetçe ayaktaysa o kimse ayaktadır. Aynı şekilde tasdik ve tekzib arasında ortası yoktur. Ancak şüphe vardır. İmanla küfür arasında vasıta yoktur. İki menzile arasında menzile ile hükmetmek muhaldir (makul değildir).

Fısk lügatte çıkmaktan ibarettir. Kim Allah (c.c)’ın emirlerinden bir emre uymaktan çıkarsa o fasık olur. Aynı şekilde isyan, fiilen emre muhalefet etmekten ibarettir. Yoksa inkar ve yalanlamaktan, bu emre muhalefet ve Allah (c.c)’ın emrine uymaktan çıkma zaruretinden değildir.”

Nesefî’ye göre bu fasıl hakkında hasımlarıyla arasındaki ihtilafın sebebi, günah işleyen bazı emirlere uymadığındandır. Yoksa inkar hafife alma değil, bilakis tembellik, nefse uyma, şehvetin galip gelmesi ve affı ümittendir. Bu yönüyle emre muhalefet ile tasdik arasında zıtlık yoktur.

Bunun hasıl olması tasdikin yok olması değildir. Bilakis tasdik sabit olarak baki kalır. Çünkü burada hilaf ve tasdikin baki olması devam ettiği müddetçe tekzib yok olur. Bu durumda küfür ve tekzipte hükmetmek olmaz. İman ve tasdikin daimi olması kaimdir. Yahut nifak ve tasdikin sabit olması kalpte yerleşmiştir. Fesadın zahir olması hata iledir. Muhakkak malum olan nifak batın olan fesadla beraber iyiliği izhar etmektir. Bunun delili imanın tasdik olmasıdır. Buda Kuran-ı Kerim’in deliliyle, İslam ehlinin icma etmesiyle, cemaatin zikir meclislerinde toplanmasıyla sabittir. Muhakkak iman peygamberlerin ve Allahın getirdiklerini tasdik etmektir. Çünkü bu işler peygamberler ve Allah ile mebnidir.

²⁶⁸ es-Sabuni, a.g.e., s. 162-163

Bizimle hasmımız arasında hilaf olmaksızın büyük günah işleyen ile işlemeyen arasını ayırmıyorlar. Herkesin katında bu iman sabit oldu. Şununla beraber lugat ehli imanı sadece tasdik olarak biliyorlar. İş böyle olduğu zaman da bir kimse büyük günah sahibini küfür ile, nifak ve imandan çıkmakla hükmederse hata etmiş olur.²⁶⁹

Ehl-i Sünnet'e göre ise bunun delili, Allah (c.c.)'ın, günahın iman ile bulunmasıyla beraber iman ismini baki kılmasıdır.²⁷⁰

Görüldüğü gibi Neseфі ifadelerinde ısrarla büyük günah sahibinin bu günahı sebebiyle küfürle isimlendirilemeyeceğı, onun imandan çıkmış sayılmayacağı üzerinde durmaktadır. Bu görüşlerini de ayetlere dayandırmaktadır. Mesela *‘‘Ey iman edenler Allah’a ve Peygamber’e hainlik etmeyin ki bile bile kendi emanetlerinize hıyanetlik etmiş olursunuz.’’*²⁷¹ ayetini zikrederek, Allah için günah sahibi olmayanlara tevbeı emretmenin muhal olacağından dolayı, burada ki Allah’a ve Peygamber’e hainlik edenlerin günahkar olduklarını ve yine de Allah’ın bu kimselere *‘‘ey iman edenler’’* diye hitap ettiğini işaret ederek, günah işleyenlerin kafir değil yine mümin olduklarını delillendirmektedir.²⁷²

Bu bölümde sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; büyük günah işleyen kimselerin dünya da ne ile isimlendirilecekleri noktasında Ebu’l-Muin en-Neseфі diğer bütün fırkaların görüşlerine değindikten sonra akla en uygun olanın ehl-i sünnet imamlarının görüşleri olduğunu vurgulamaktadır.

Nitekim, büyük günah işleyenlerin ne ile isimlendirilecekleri noktasında Mürci’e mezhebi, iman ile birlikte günahın, şirk ile birlikte de sevabın bir işe yaramayacağını, buna göre de eğer kişi Müslüman olarak ne türlü günah işlerse

²⁶⁹ en-Neseфі, a.g.e., c. II, s. 373.

²⁷⁰ en-Neseфі, a.g.e., c. II, s. 374; Ayrıca bkz. Kur’an-ı Kerim, 4/43; 49/9

²⁷¹ Kur’an-ı Kerim, 8/27

²⁷² en-neseфі, a.g.e., c. II, s. 375.

işlesin yine Müslüman olarak isimlendirileceğini, büyük günah işleyen müslümanın durumunun değişmeyeceğini, iman etmiş oluşunun her türlü günahını önemsiz kılacağını ve öldüğü zaman iman üzere ölmüş olacağını iddia etmişlerdir.

Bu konuda Hariciler ise en uç düşünceye sahiptir. Hariciler büyük günah işleyenin kâfir olduğunu ve öldüğü zaman da kafir olarak ölmüş olacağını öne sürmüşlerdir. Hatta onlar bu konuda daha da ileri giderek büyük günah işleyen kişilerin öldürülmesinin bile caiz olduğunu iddia etmişlerdir.

Büyük günah işleyen kişinin durumu konusu Mutezile mezhebinde önemli bir yer tutar. Mu'tezilenin esaslarından olan el menzile beyne'l-menzileteyn, yani iki konum arasındaki bir konum esası büyük günah işleyeninin durumu hakkındadır. Buna göre büyük günah işleyen kişi Mümin olmaktan çıksa da kâfir de olmaz, iman ile küfür arasındaki bir konumdur. Bu mertebeye fâsik mertebesi denir ve büyük günah işleyen kişiye fâsik denir. Eğer kişi büyük günahı için tövbe etmeden ölürse, sonsuza kadar cehennemlik olur yani ahirette sonu kâfirlerinki gibi olur. Ama eğer işlediği büyük günahı için tövbe ederse mümin olur ve öldüğünde günahkar bir mümin olarak ölür.

Hasan-ı Basri'nin bu konuya yaklaşımı ise diğerlerine nisbetle daha farklıdır. Nitekim o büyük günah işleyen kişinin "münafık" olduğunu savunmuş ve bu görüşünü de Hz. Peygamberin Münafıklığın alametiyle ilgili hadisine dayandırmış ve münafığın özelliklerini büyük günah kavramı ile denk tutmuştur. Fakat Hasan el-Basri'nin bu görüşü çoğunluk tarafından kabul görmemiş ve münafık küfürünü gizleyendir, oysa büyük günah işleyen kişinin küfür sahibi olması şart değildir şeklinde tenkit edilmiştir. Ayrıca Hasan el-Basri'nin daha sonraları bu görüşünden vazgeçtiğine dair rivayetler mevcuttur.²⁷³

Büyük günah işleyenlerin durumları konusundaki en kapsamlı ve akla uygun olan görüş, Ebu'l-Muin en-Nesefi'nin de kabul ettiği ve her platformda savunduğu

²⁷³ es-Sabuni, a.g.e., s. 80; Ali İbn Sultan Muhammed el-Kari, *Şerh-u fıkhu'l-Ekber*, 2. bsk, Mısır, 1375/1955, s. 69.

ehl-i sünnetin görüşüdür. Ehl-i Sünnet'in genel görüşü büyük günah işleyenin, günahı küfür cinsinden olmadığı sürece, günahkar bir Mümin olduğu yönündedir. Ehl-i Sünnet büyük günah işleyen Mümin'i *fâsık* olarak tanımlar fakat Ehl-i Sünnet'e göre fık küfür ile iman arasındaki üçüncü bir merteye değildir. Fıskın üçüncü bir merteye olmadığını, eğer gerçekten üçüncü ve arada bir merteye olsaydı kişide ne iman ne de küfür bulunurdu bu da çelişkili bir durum olurdu, şeklinde tenkit ederler. Bu görüşe göre fasık, kafir veya münafık ile denk değildir; zira kafir Mümin'in zıddıdır, küfür de büyük günahın değil, imanın zıddıdır. Ayrıca münafığın da *küfrünü gizleyen* olduğunu, küfür ile ilgili olduğunu ve büyük günah işleyenin, işlediği günah küfür niteliğinde olmadığı sürece küfre denk olmadığını belirtirler. Ayrıca kişinin hem günahkar hem de Mümin olabileceğini fakat aynı anda hem kafir hem Mümin olamayacağını ortaya koyarlar.

Ehl-i Sünnet'e göre büyük günah işleyen kişi günahkar Mümindir, ona dünyada bir Mümin gibi davranılır; yani örneğin cenaze namazı kılınır, Müslüman mezarlığına gömülür.

İşte Ebu'l-Muin en-Nesefi de büyük günah işleyenlerin dünyada ne ile isimlendirilecekleri konusunda ehl-i sünnetin bu görüşünü kabul etmiş eserlerinde bu görüşlerine yer vererek karşıt görüşte olan fırkalarında öne sürdükleri iddiaları akli deliller ışığında çürütme yoluna gitmiştir.

Çalışmamızın bu kısmına kadar büyük günah işleyenlerin dünyadaki durumlarının ne olacağı, yani ne ile isimlendirilecekleri meselesi üzerinde durduk. Şimdi ise yine fırkalar arasında çok tartışmalara ve ihtilaflara sebep olan, büyük günah işleyenlerin ahiretteki hükümlerinin ne olacağı meselesini, yine Ebu'l-Muin en-Nesefi perspektifinden ele alacağız.

D- BÜYÜK GÜNAH İŞLEYENLERİN AHİRETTEKİ HÜKMÜ

İslam inancında günah yüce Allah'ın emir ve yasaklarına aykırı söz ve davranışların din açısından suç sayılmasıdır. Yüce Allah'ın hem emrettiğini yapmamak hem de yasakladığı şeyleri yapmak aynı şekilde günah olarak tanımlanmıştır. Günahların hepsi eşit olmadığından, inançtan günlük davranışlara doğru uzanan bir çizgide, büyük günahlar ve küçük günahlar diye ikiye ayrılırlar. Büyük günahlara Kebire, küçük günahlara Sagire adı verilir.

Büyük günahların, yanlış ve bozuk inançlar, imandan ve dinden çıkma, bireysel ve toplumsal huzursuzluğa, bozgunculuğa, sapmaya, anomiye ve çürümeye sebep olan, hakkında tehdit edici ayet veya hadis bulunan, işleyenin dünyada ve ahirette ceza görmesine yol açan dini, bireysel ve toplumsal büyük suçlar ve davranışlar olduğundan²⁷⁴ bahsetmiştik. Eğer ortada bir suç varsa hiç kuşkusuz neticesinde de bir yaptırımın, cezai müeyyidenin olması gerekmektedir. Günah da yaratıcıya karşı işlenmiş olan bir suç olduğuna göre, bu işlenen suçlarında karşılığı elbette ki olacaktır. Nitekim Allah (c.c.) bu konuda Kur'an-ı Keriminde şöyle buyurmaktadır. *“Kim zerre ağırlığınca bir hayır işlerse onun mükaifatını görecektir. Kim de zerre ağırlığınca bir kötülük işlerse onun cezasını görecektir.”*²⁷⁵ Ayet-i kerimeden de anlaşılacağı gibi, iyi olsun kötü olsun, doğru olsun yanlış olsun yapılan hiçbir eylem Allah katında karşılıksız kalmayacak, mutlaka olumlu veya olumsuz etkileri eylem sahibine yansıtılacaktır. Yani kısaca söylemek gerekirse işlenen her bir günahın karşılığı cezai müeyyide olarak ahirette günah sahibine geri dönecektir.

Bundan önceki konumuzda büyük günah işleyenlerin dünyadaki durumlarının ne olacağı, ne ile isimlendirilecekleri, ne gibi bir muameleyle karşılaşacakları meselesi üzerinde durmaya çalışmıştık. Kuşkusuz büyük günah işleyenlerin dünyadaki durumları kadar, bu kişilerin ahiretteki hükümlerinin ne olacağı, ceza alıp almayacakları, eğer alacaklarsa ne ile cezalandırılacakları ve bu cezalandırmanın ne

²⁷⁴ bkz., Akyüz, a.g.e.

²⁷⁵ Kur'an-ı Kerim, 99/7-8

kadar süreceği meselesi de kelam ekolleri arasında fazlaca tartışılmış ve bu konuda da birçok farklı görüş ortaya atılmıştır.

İşte biz de çalışmamızın bu kısmında, büyük günah işleyenlerin (mürtekib-i kebire) ahiretteki hükümlerinin ne olacağı meselesini yine Ebu'l-Muin en-Nesefî perspektifinden ele almaya çalışacağız.

Günah meselesinde çok katı görüşleri olan Hariciler, günahların hepsini kötü görmüş ve mümin olduğu halde günah işleyen kimselerin imanını sorgulamışlardır. Günahların büyük ve küçük ayrımını kabul eden Hariciler, kebire ve sağıreyi tanımlamak ya da bu kavramların içerisine hangi söz ve fiillerin girdiğini tespit etmek yerine, büyük ve küçük günah işleyenlerin başına ne geleceği meselesi ile ilgilenmişlerdir. Yani Hariciler, kebireden ziyade mürtekib-i kebire ile ilgilenmişlerdir. Hariciler, büyük günah işleyenleri kafir görmekte hemfikir olmuşlardır. Çünkü onlara göre büyük günah ile küfür eşittir. Bir mümin imanı olduğu halde büyük günah işleyemez.²⁷⁶

Hariciler günah işleyenler hakkında küfürle hükmettiklerinin yanında ayrıca günah işleyenlere karşı uygulamış oldukları şiddette de son derece ileri gitmişler ve hatta günah işleyenlerin öldürülmesinin caiz olduğunu bile söylemişlerdir. İşte günah konusuna böyle hassasiyetle yaklaşan Hariciler büyük günah işleyenlerin küfürle isimlendirileceklerinin yanı sıra onların, şayet tevbe etmeden ölürlerse ebedi olarak cehennemde azaba uğrayacaklarını savunmuşlardır.

Mürcie mezhebinde ise genellikle ameller imana dahil edilmemiştir. Dolayısıyla da mürci'e mezhebinde günah işlemekle imanın kaybolmayacağı savunulmuştur. Ayrıca bu mezhep, küfürle birlikte taatin insana bir faydası olmadığı gibi, imanla birlikte ma'siyetin de imana bir zarar vermeyeceği görüşü benimsenmiştir.²⁷⁷ Büyük günahlar konusunda, tanımından ziyade Mürci'e'nin asıl

²⁷⁶ Toshihiko İzutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, trc. Selahaddin Ayaz, İstanbul 1983, s. 68

²⁷⁷ eş-Şehristani, a.g.e., s. 141.

üzerinde durduğu nokta, büyük günah işleyenlerin ahkamı olmuştur. Bu ahkamı da büyük günah işleyenlerin dünyadaki durumu ile ahiretteki durumunu birbirinden ayırarak ele almışlardır. Şöyle ki; kible ehlinden büyük günah işleyenleri imanlarından dolayı mümin olarak kabul etmişler, ancak büyük günah işledikleri için aynı zamanda fasık saymışlardır. Fıskı da imanın zıttı kabul etmediklerinden ve amelleri imanın bir parçası olarak görmediklerinden dolayı büyük günah işleyenleri fıskı ve fücuru ile birlikte kamil bir mümin saymaktadırlar. Onların durumlarını da Allah'a bırakmışlar, Allah'ın onları dilerse affedeceğini dilerse de cezalandıracağını söylemişlerdir.²⁷⁸ Zaten Mürcie'nin fikri yapısının genelinde, işi Allah'a havale etme olgusu göze çarpmaktadır.

Mutezile ise bu konuya diğer mezheplerden daha farklı bir şekilde yaklaşmış ve büyük günah sahibi kişiye onlar ne mümin ne de kafirdir demişlerdir. Onlara göre büyük günah sahibi kimse fasıktır. Büyük günah işleyenlerin isimlendirilmesi noktasında diğer mezheplerden farklı bir yaklaşım sergileyen mutezile aynı zamanda büyük günah işleyenlerin ahiretteki durumları meselesinde de farklı bir yol çizmiş ve bu kişilerin ne mümin ne kafir olduklarını, iki konum arasında bir yerde olduklarını (el-menzile beyne'l-menzileteyn) ve tevbe etmeden öldükleri taktirde de ebedi olarak cehennemde kalacaklarını savunmuşlardır. Hatta bu konuda daha da ileri giderek Allah'ın bu kişileri affetmesinin ve ona acımasının bile caiz olmadığını iddia etmişlerdir. Çünkü onlara göre büyük günah işleyen kişi inanç olarak mümine benzese de ameli olarak mümine değil, kafiye benzer.²⁷⁹

Ebu'l-Muin en-Nesefi'de, büyük tartışma konusu olmuş bu mesele hakkında, eseri *Tabsiratu'l-Edille*'sinde önemli görüşlere yer vermiş ve bütün teferruatıyla bu konuyu ele almıştır. O, eserinde, ümmetin; ehli kible olarak ölen kişilerin büyük günah işleyip işlemediklerine bakılmaksızın kesinlikle cenaze namazlarının kılınabileceğini ve onlar için istiğfar edilebileceğini, kişinin dini ve dini değerleri tekzip etmediği, yalanlamadığı ve inkar etmediği sürece, büyük günah işlemiş bile

²⁷⁸ Kutlu, a.g.e., s. 188.

²⁷⁹ Avvad b. Abdullah el-Mu'tuk, *el-Mutezile ve Usulü'l-Hamse*, Riyad, 1996, s. 256.

olsa onun imanının varlığının devam edeceğini ifade ettikten sonra²⁸⁰ meseleye şöyle devam ediyor:

“İman için gerekli ‘‘Tasdik’’ denilen en hayırlı şeye sahip olarak gelen, günahları da bulunan fakat bu günahları inkara varmayan, birçok sevapla gelen, günahları ise o dereceye varmayan kişi, sürekli cehennemde kalırsa ve sayısız mükafatlar sayılı hatalara kurban edilirse, bu, Allah’ın geniş rahmetine, bir günaha bir ceza, bir sevaba en az on katından yediyüz katına kadar mükafat vadine hulf (tersi bir muamele) olur. Oysaki, Allah vadinden asla dönmez.”²⁸¹

Nesefi burada büyük günah işleyen kimsenin inkara varmadığı müddetçe küfürle yargılanmasının ve ebedi cehennemde kalmasının, Allah’ın adaletine aykırı bir durum olacağını vurgulayarak, Allah’ın da vaadinden dönmeyeceğini ifade ederek, büyük günah işleyen kimsenin ebedi olarak cehennemde kalmayacağını savunuştur. Hemen akabinde de Allah’ın rahmetini ve müminlere olan vaadini ifade eden birçok ayet-i kerime sıralamıştır.

Yine bu konuda Nesefi şunları ifade etmiştir:

“Vaidinde (tehdit ve cezalandırmasında) hulfetmeyen (sözünden ve kararından dönmeyen) Allah’ın, vadinde (mükafat ve ödüllendirmesinde) geri dönmesi asla düşünülemez. Onlar ise bunu caiz görmezler. Oysa bu, akıllıların icmaıdır (akıl sahiplerinin ortak görüşüdür). Bunun dışında kalan kötü niyetlilerin görüşleri aslı itibariyle çirkindir ve değersizdir. Buna kim değer verir ki? Bunun dışında; kim günah işlerse, bu günahı az veya çok da olsa, günahı ölçüsünde ceza görür. Ama kim de az veya çok sevap işlerse o, on katından yediyüz katına kadar mükafatını görür. Bu Allah’ın vaididir ve Allah vadinden hulfetmez (dönmez).”²⁸²

²⁸⁰ en-Nesefi, a.g.e., c. II, s. 375

²⁸¹ en-Nesefi, a.g.e., c. II, s. 376

²⁸² en-Nesefi, a.g.e., c. II, s. 377

Büyük günah işleyenlerin ahiretteki hükümlerinin ne olacağı meselesini Nureddin es-Sabuni de adı zikredilen eserinde ele almış ve konuya şöyle açıklık getirmiştir:

“Büyük günah işleyen müminin, imanı üzere baki kaldığı sabit olduğuna göre, aynı hal üzere öldüğü takdirde cennet ehlinden olacağı da ortaya çıkmış olur. Çünkü Cenab-ı Hak, *‘Allah mümin erkeklerle mümin kadınlara cennetler vaat etmiştir.’*”²⁸³ buyuruyor. Cennet ehlinden olunca da bu kişilerin cehennemde ebedi kalacağı düşünülemez. Zira hem cennete girmek, hem de cehennemde ebedi kalmak aklın tasavvur edebileceği bir şey değildir. Şu da var ki, cehennemde ebedi kalış kafir için kesilen bir ceza olduğuna ve bu, cezaların en ağırı, küfür de suçların en büyüğü olduğuna göre, cehennemde ebedi kalış küfür suçuna denk bir ceza teşkil etmiş olur. Eğer küfürden daha hafif bir suç, cehennemde ebedi kalış gibi bir ceza verilerek azab edilecek olursa işlenen suçun ötesinde bir ceza verilmiş olur. Bu ise adalete sığmaz.²⁸⁴

Kimi mezhep alimleri büyük günah işleyen kimselerin affedilmesinin Allah’ın va’dinden dönmesi anlamına geleceğini iddia etmişler ve “büyük günah işleyenlere azab edileceğine dair ilahi tehdit haberi mutlak olarak varid olduğuna göre, eğer bazılarının affedilmesi caiz olsaydı ilahi habere yalan karışmış olurdu, bu ise caiz değildir” demişlerdir. Bu iddiayı ileri sürenlerin bu görüşlerine en-Nesefî eserinde, *‘çok çirkin bir düşünce sergiliyorlar ki, bu büyük bir arsızlıktır.’*”²⁸⁵ diyerek büyük tepki gösteriyor. Es-Sabuni ise bu görüşte olanlara şu cevabı veriyor:

“Bazı alimlerimiz, Allah-u Teala’nın azab haberinin bütün asilere şamil olduğunu kabul etmişler ve fakat, *‘önce haber verilen azabtan vazgeçmek bir lütuftur, binaenaleyh bu Yüce Allah hakkında caizdir’*” demişlerdir. Muhakkık alimlerimiz ise Allah Teala’nın ne mükafat ne de ceza haberlerinde hulfetmesini caiz

²⁸³ Kur’an-ı Kerim, 9/72

²⁸⁴ es-Sabuni, a.g.e., s. 163

²⁸⁵ en-Nesefî, a.e., a.y.

görmemişlerdir. Çünkü bu, verilen hükmün değişmesi demektir. Halbu ki Cenab-ı Hak ‘‘Benim nezdinde söz değiştirilemez...’’²⁸⁶ buyurmuştur. Hem de Allah Teala Kur’an-ı Kerim’inde va’idi va’d ile ifade buyurmuş ve onda geri dönme olamayacağını beyan etmiştir. ‘‘Senden azabın çabuk gelmesini isterler. Allah va’dinden asla caymaz.’’²⁸⁷ Şu kadar var ki muhakkık alimlerimiz, affın mümkün olduğuna hükmetmişlerdir. O halde affolunan azabın ilahi tehdidin şümulüne dahil edilmediği anlaşılmıştır. Binaenaleyh Allah Teala’nın affı, filan günahkarın umumi tehditten tahsis ve tefrik edildiğinin beyanı manasına gelir. Tahsis ise istisna yerine geçer. Asilerden bazılarının tehdidin şümulünden istisna edilmesi nasıl bir cayma sayılmazsa, tahsis ve tefrik edilmesi de sayılmaz.²⁸⁸

Yine Neseî, Tabsirasın’da, umumun dışında Va’d’’la (müjdeleme) ve Vaid’’le (tehditle) ilgili ayetleri genele yorumlamak suretiyle, Allah’ın ayetlerinde ve delillerinde bir tenakuz varmış gibi göstermenin, bu olayı mecrasının dışına çıkarmak olacağını ifade ederek bu konudaki mezheplerin görüşlerini şu şekilde sıralamıştır:

‘‘Mutezile ve Hariciler: ‘‘Vaid (tehdit) ifade eden ayetlerin, yasaklamadan dolayı genellemeye daha uygundur’’ derken, Mürcie: ‘‘Va’d (müjdeleme) ifade eden ayetlerin, Allah’ın rahmet, af ve mağfiret sıfatlarını bildirdiğinden dolayı genellemeye daha uygundur’’ der.

Aslında Neseî’ye göre, Vaid (tehdit) konusunda gelen ayetler sürekliliğe mukarin (daha yakın) değildir. Bunun süreklilik ifade etmesi şundan dolayı mümkün değildir. Azabın sürekliliği için, Allah’ın haram kıldığı ya da Allah’ın helal kıldığı şeylere inanmamak, onları kale almamak durumu söz konusudur. Eğer böyle bir şey yoksa haram olan bir şeyin işlenmesinden küfür söz konusu olmaz. Ama onlar günah olan şeyi işlerken, o günahın kişiyi küfre götüreceğine inanarak (bilerek ve iman düşmanlığı yaparak) bu günahı, bile bile işlerlerse o takdirde o günah kişiyi küfre

²⁸⁶ Kur’an-ı Kerim, 50/29

²⁸⁷ Kur’an-ı Kerim, 22/47

²⁸⁸ es-Sabuni, a.g.e. s. 164.

sokar. Bunun için, *‘‘Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde ebedi kalacağı cehennemdir. Allah ona gazap etmiş, lanet etmiş ve onun için büyük bir azap hazırlamıştır.’’*²⁸⁹ ayet-i celilesinin tevili hakkında Nesefî der ki;

Hariciler, bu ayete dayanarak, böylesi büyük günah işleyenlerin küfre gireceklerine ve ebediyyen cehennemde kalacaklarına kail olurlarken, Mutezile de, bu ayete dayanarak, böylesi büyük günah işleyenlerin küfre girmeyeceklerini ama ebediyyen cehennemde kalacaklarına kail olmuşlardır.

Nesefî ise bu ayeti celileye göre; *‘‘Öldüren kimse, öldürdüğü kişiyi imanından dolayı kasten (o kişiyi öldürmenin haram olmayacağına itikad ederek) öldürürse o takdirde küfre girmiş olur. Öldürmenin haram olduğunu inkar etmeksizin, bunun günah olduğunu da bilerek işlerse bu durumda küfür değil büyük günah işlemiş olur ve kısas gerekir. Bu büyük günahı işleyen kişi Müslüman olarak kalır ve mü’minlerle olan İslam kardeşliği devam eder’’, der.*²⁹⁰

Müminin sürekli cehennemde kalması caiz değildir. O günahı kadar (eğer günahlarından tevbe etmemişse veya günahları affedilmemişse) cezasını çeker ve cennete gider. Bununla ilgili çokça kesin güvenilir deliller vardır.

Öncelikle (şunu da bilmek gerekir ki); Enbiyanın ve Meleklerin müminlere istiğfarı sabit olmuştur (bu kesin olarak böyledir). Yine müminler de birbirlerine istiğfar etmekle emrolunmuşlardır. Azabı caiz olmayanlara istiğfar, zulmün terkinin sualıdır. Bu da küfürdür. Yine aynı şekilde azabı gerektirmeyen kimseye de mağfiret muhaldir. Af da böyledir. Bu, kullardan azabı gerektiren kimselere delalet eder.

Buna ek olarak, Allah fazlıyla mağfiret ve af eder. Bunu şunlar tahkik ediyor: Muhakkak Allah *‘‘Ğafiriz-zenbi’’*(günahları affedicidir). Aynı şekilde *‘‘Ğafuran ve Ğaffaran’’* diye de isimlendirilir. Bu isimler kitabındaki naslarla sabittir. Aynı

²⁸⁹ Kur’an-ı Kerim, 4/93

²⁹⁰ en-Nesefî, a.g.e., c. II, s. 378

şekilde Allah ‘‘afuvvun’’(ziyadesiyle affedici)dir. Allah’ı tahakkuk ve tasavvur etmeyen şeyle isimlendirmek muhaldir.

Üstelik icma, İslam’dan çıkan için değil yalancılar hakkındadır. Muhakkak ki bu, helal kabul etmeden günah işleyenlere delalet eder. Kul günah işlediği zaman küfre nisbet edilmez, imandan çıkmaz. Çünkü O, kuldan mağfireti ve affı tahakkuk etmiştir. Eğer bu olmasa Allah için ‘‘Ğafır’’ ismi tahakkuk etmezdi ve ondan mağfiret ve af tasavvur edilmezdi. Mutezilenin bunu küçük günahlar üzerine hamletmesi büyük günahları işleyen kimse için olması da doğru değildir. Çünkü af, işlemiş olduğu şey üzerine azabı caiz olan kimseden vazgeçmektir. Azabı caiz olmayan kimsenin azabının terki ise af ve mağfiret değildir. Sanki bu mübahları işleyenler üzerine azabı terk etmek gibidir.

Mutezile ve harici mezheplerinin usulleri üzere Allah (c.c.) ‘‘Ğafıran, Ğafuran, Rahıman’’ olması tahakkuk etmediğinden dolayı bu manalar üzerine durmayı takrir etmiştir. Çünkü onlar indinde azabı caiz olan kimsenin mağfireti tasavvur edilemez. Mürcie mezhebine göre de aslı üzerine de tasavvur edilemez. Çünkü onlar indinde azabın caiz olması ancak kafir olduğundadır. Onun affı sabit değildir.”²⁹¹

İmam Ebu Mansur el-Maturidi de günah meselesini detaylı olarak ele almış ve akli açıklamalarda bulunmuştur. O’na göre küfrün cezası ebedi cehennemdir. Nasslarda olduğu gibi akıl da bunu gerektirir. Çünkü kafir, ömrü boyunca küfür fiilini işlemiş, sonsuza kadar da yaşasa bu fiilini işlemeye devam edecektir. Ebedi cehennem bu manada sadece kafirler içindir. Büyük günah işleyen kimse ise eğer tevbe etmemiş, dünyevi bir ceza görmemiş, affa mazhar olmamış ve şefaate de nail olmamışsa, günahı kadar bir ceza çektikten sonra cehennemden çıkar ve cennete girer. Nasslarda, örneğin katl, faiz gibi büyük günah işleyenlerin ebedi cehennemde

²⁹¹ en-Nesefi, a.g.e., c. II, s. 379.

kalması, kişinin o fiilleri helal sayarak işlemesinden dolayıdır. Bu da o kişinin imanını yitirip kafir olduğunu göstermektedir.²⁹²

Nesefî eserlerinde çoğunlukla ayet-i kerimleri delil göstererek ve mezheplerin ileri sürdükleri iddialara işaret ederek, onlara sorular yöneltir ve olumlu ve olumsuz cevap verecekleri taktirde büyük hataya düşmüş olduklarını gösterir ve delillerini çürütme yoluna gider. Yani bir nevi onların silahlarıyla yine onları vurur. Bu duruma şunu örnek olarak verebiliriz:

“Gaylani Allah (c.c.) üzerine şunu inkar etti. Allah günah işleyen kimseyi affettiği zaman, o günah üzerine başkasına azap etmesi caiz olmaz. Zira, Allah bu hususu kendi meşietine bağlamıştır şeklindeki hüküm batıldır. Hem Allah affetmiş olduğu kimse üzerine fazilet sahibidir. Her kim bir şahıs üzerine üstün olursa başkası üzerine üstünlüğü gerektirmez. Kendisi de başkası üzerine denklikten mahrum kalmaz.

Harici mezhebi bunu Allah (c.c.)’nın şu ayeti-i kerimesine bağladı: *‘Her kim Allah ve rasulüne asi olursa...’*,²⁹³ Biz de cevap olarak, nebilerin zelleri hususunda dedikleri şeye, isyan olarak isimlendirilir mi? deriz.

Eğer hayır derlerse, o zaman Allah (c.c.)’nın şu ayetini yalanlamış olurlar. *‘Adem (a.s) rabbine asi oldu ve haddi aştı’*,²⁹⁴ Çünkü Allah Davut (a.s) ve diğer nebilerden bazılarını zellelerinden dolayı uyarmıştır. Ve ayrıca şu ayetteki *‘Bununla biz Davut (a.s.)’ı affettik’*,²⁹⁵ Davut (a.s)’ın affını ibtal etmiş oldular. Bu da küfürdür.

²⁹² Adil Bebek, *Maturidi’de Günah Problemi*, İstanbul 1989, s. 103.

²⁹³ Kur’an-ı Kerim, 4/14

²⁹⁴ Kur’an-ı Kerim, 20/121

²⁹⁵ Kur’an-ı Kerim, 38/25

Eğer bu onlardan isyan oldu denilirse, şöyle denilir: Kafir mi oldular? Cehennemde ebedi kalmayı mı hak ettiler? Eğer evet derlerse küfre girmiş olurlar. Eğer hayır derlerse, onlar kendi delillerini iptal etmiş olurlar.”²⁹⁶

Görüldüğü gibi Nesefi, mezheplerin kendi görüşleriyle onları tuzağa düşürmekte ve onların delillerini çürütmektedir. Nesefi hemen bunun akabinde de kendi görüşünü ifade etmekte ve konuyu bu şekilde bağlamaktadır.

“Zikri geçen ayetleri ve konu ile ilgili hususları beyan ettik ve makul olanı zikrettik. Muhakkak ki iman büyük günah işlemekle yok olmaz. İman, yalanlamak ve isyandan başka bir şeyle yok olmaz. İman ile cehennemde ebedilik olmaz. Bu ayet kafirler hakkında delil olmuştur. Bu ayetle, büyük günah işleyenleri, müşrik ve münafık sayanların delilleri iptal ediliyor. Çünkü Allah büyük günah işleyenleri mü'min olarak vasıfladı. Aynı şekilde şirk de Allah'a ortak koşma inancıdır bu şirk ya ibadette (müşrik Araplar gibi), ya da yaratmak hususunda (Mecusiler gibi) ortak koşmadır. Büyük günah sahibi ise böyle inanmaz ve rabbine ibadette hiç kimseyi ortak koşmaz.

Aynı şekilde Nesefi nifakın mahiyetini de beyan eder. Ona göre büyük günah sahibi bunun tarifine dahil olmayıp bilakis münafığın zıddıdır.²⁹⁷

Yine Nesefi, iman edip Salih amel işledikten sonra İslam'dan dönen kimsenin ateşte sonsuza kadar yaşatılacağından hareketle, karşıt görüşte olanlara sorular yöneltir ve şöyle devam eder:

“İman edip Salih amel işledikten sonra İslam'dan dönen kimse ateşte sonsuza kadar yaşatılmayacak mı? İster istemez cevap, elbette şeklinde olacaktır. Aynı şekilde büyük bir günah işledikten sonra tövbe eden ya da kafirken Müslüman olan ve Müslüman olarak ölen kimsenin durumu da böyle olup o ateşte değil, cennette

²⁹⁶ en-Nesefi, a.g.e., c. II, s. 380.

²⁹⁷ a.e. a.y.

sonsuzu kadar yaşatılacaktır. Öyle değil mi? İster istemez cevap, elbette şeklinde olacaktır.

Öyleyse şu denir ki; hem vaat hem de tehdit noktasındaki mutlak formül bağlamında vaat formülünde iman üzere ölmek şartı, tehdit formülünde de küfür ya da itaatsizlikte ısrar üzere ölmek şartı yoktur, öyle değil mi? İster istemez cevap, elbette şeklinde olacaktır. O zaman senin için iki durum söz konusu olabilir. Ya vaat ve tehdit ayetlerinde şart yoktur dersin ve her bir ferdi bu kavrama dahil edersin (Bu durumda, büyük günah işledikten sonra tevbe eden kimseyi ve Müslüman olan kafiri cennete girdirmek ya da dinden dönen ve büyük günah işleyen mü'mini ateşe girdirmek suretiyle Allah, sözlerine muhalefet edeceği için, yalancı çıkmış olur), ya da imanı ve tevbe etmemeyi, ölünceye kadar veya ona bitişik oluncaya kadar devam etmekle kayıtlarsın.

Eğer birincisini söyleyecek olursan, yani şartsız kabul ederek ölmeden önceki durumlarını bu hükme dahil edersen küfre girmiş olursun. Çünkü bu durumda tevbe eden kişiyi kafir, irtidat edeni de mü'min saymış olursun.

Eğer ikincisini söyleyecek olursan, yani şartı getirir ve oldukları hal üzere ölünceye kadar devam edenleri bu hükme dahil edersen, bu durumda da kendi mezhebini terk etmiş ve onunla çelişmiş olursun.

Vaat kapsamı içerisinde umum formülü altına giren herkesin bu hükmün dışında kalacağı yolunda sana verilecek her cevap, tehdit formülü altına giren herkesin bu hükmün dışında bırakılması yolunda bir cevap olacaktır.”²⁹⁸

Görüldüğü gibi Ebu'l-Muin en-Neseî büyük günah işleyenlerin ahiretteki hükmü noktasındaki görüşlerini çok açık ve akli delillere ve nasllara dayandırarak açıklamış ve hasımlarına (karşıt görüşteki mezhep imamlarına) göndermelerde

²⁹⁸ en-Neseî, a.g.e., c. II, s. 390-391

bulunmuştur. O'nun bu konudaki fikirleri tamamıyla ehl-i sünnet çizgisindedir. Bunu ise yine O'nun şu ifadeleri en açık biçimde göstermektedir.

“İman eden kimsenin ateşte sonsuza kadar yaşatılması, tövbe edenin sonsuza kadar cehennemde yaşatılması, hayatı küfür üzere son bulanın cennette sonsuza kadar yaşatılması ve günah (masiyet) işleyen kimsenin cennette ebedi kalması akla aykırıdır. Çünkü o kişi bununla, Allah-u Teala'nın düşmanı olmuş olur ki düşmanın cennette sonsuza kadar yaşatılması imkansızdır. Akli delil, vaat ve tehdit ayetlerinden her bir ayetin inişi esnasında kaim olup, bütün ayetler aklın delil oluşuyla şart özelliği kazanmış olur.”²⁹⁹

Sonuç olarak şunu diyebiliriz ki; büyük günah işleyenlerin ahiretteki hükmü konusundaki en isabetli, en akla yatkın, en nasslara dayalı görüş ehl-i sünnet imamlarının görüşleridir. Her mesele de olduğu gibi günah ve büyük günah meselelerinde de ehl-i sünnet imamları, mümin olan ama bir şekilde hataya düşmüş olanların, nasslar ışığında menfaatlerini gözetir tarzda görüşler ortaya koymuşlar ve karşıt görüşteki mezhep imamlarının da öne sürdükleri görüşleri, akli delillere dayanarak ve nasslarla da bunu pekiştirerek çürütmüşlerdir. Hiç şüphesiz Ebu'l-Muin en-Nesefi de ehl-i sünnetin en önemli isimlerinden biri olması münasebetiyle görüşlerini bu doğrultuda ortaya koymuş ve ehl-i sünnet çizgisinden çıkmadığını, her zaman hak ve hakikatin savunucusu olduğunu, asıl önemlisi de her şeyin en doğrusunu yine Allah'ın bileceğini eserlerinde çok açık bir şekilde yansıtmıştır.

²⁹⁹ en-Nesefi, a.g.e., c. II, s. 392

SONUÇ

Yaratıcı bu kainatı belli bir düzen ve nizam içerisinde, eksiksiz ve kusursuz bir biçimde yaratmış ve bu yarattıklarının içerisinde de en şerefli olarak insanı göstermiş, yarattığı her şeyi de onun emrine ve hizmetine tahsis etmiştir. Hz. Adem'den itibaren de insanlığı bir imtihana tabi tutmak için dünyaya göndermiş ve bu imtihanın olumlu neticesini alabilmesi için ona yol göstermiş, ışık tutmuştur.

Hiç şüphesiz ki insan yaratılışı gereği aciz ve hata yapmaya müsait bir konumdadır. Çünkü insan ruh, beden ve nefisten müteşekkildir. İşte insanda mevcut olan bu nefis ise insanın çamur tarafıdır ve onu daima hataya, yanlış, kötüye sevk etmek için gayret etmektedir. Evet insan aciz ve hata yapmaya müsait bir yapıda yaratılmıştır ve taşımış olduğu nefis onu hep kötüye yöneltmektedir ama Allah bunun yanında insanda, iyiyi ve kötüyü birbirinden ayırt edebilmesi, yanlıştan dönebilmesi, doğruyu bulabilmesi için akıl nimetini de yaratmıştır ve ona hür irade vermiştir.

Elbette ki akıl ve iradeyi insanda yaratması cihetiyle de Allah insanı sorumlu kılmış ve ona yaptığı her eylemden dolayı hesaba çekileceğini bildirmiştir. Dolayısıyla insan hür iradesi ile yaptıklarından sorumludur. Eğer insan bu hür iradesi ile iyi eylemlerde bulunursa karşılığında mükafat (va'd) şayet kötü fillerin sahibi olursa da ceza (va'id) ile muamele görecektir. Kul bu ikisinden birini seçmek durumundadır.

Allah akıl ve irade nimetlerinin yanında ayrıca insanın doğruyu bulabilmesi için peygamberler ve kitaplar göndermiş, onların eliyle insanlığa yol göstermiş ve cezayla muamele karşısında insana hiçbir mazeret bırakmamıştır.

Ferdi hataya düşüren ve onun yaratılış gayesine ters olan her bir eylem günah olarak ifade edilir. Günah ferdi hataya sürükleyen ve yaratıcıya karşı olan sorumluluğunun bilincinde olan kimse için psikolojik bir baskı unsuru olan bir olgudur. Elbette insan eşref-i mahlukat olmanın yanında günah işlemeye de müsait bir halde yaratılmıştır. Akıl ve iradesi olması münasebetiyle hata yapmak insana

mahsustur. Çünkü akıl ve irade, sorumlulukla aynı paraleldedir. Yani akıllı ve iradeli olan kişi sorumludur. Aklı ve iradesi olmayan kişi sorumlu olmayacağı gibi yaptığı şeyler hata olarak da gösterilmez. Mesela bir hayvanın hata işlediğini söylemek akla uygun değildir. İşte bu nedenle insan aklı ve iradesi ölçüsünde yaptıklarından sorumlu tutulmuştur. İnsanın yapması gereken ise aklını ve iradesini doğru yönde kullanarak iyi eylemlerin sahibi olmak, kötü eylemlerden kaçınmaktır.

İnsana has bir olgu olduğunu söylediğimiz günahın elbette büyüğü ve küçüğü vardır. Günahın büyüğü “kebire”, küçüğü ise “sağire” olarak İslami literatürde yerini almıştır. İnsan da kebre olsun sağire olsun bu günahlardan kaçınmakla yükümlüdür.

İşte insanın bu günahlardan kaçınmadığı zamanlarda durumunun ne olacağı meselesi insanlar arasında çokça tartışılmış ve çeşitli görüşler serdedilmiştir. Ortaya büyük ihtilaflar çıkmış ve ayrışmalar neticesinde fırkalaşmalar olmuş ve sonuç olarak da Kelam ilmi doğmuştur.

Zuhur eden mezhepler kelam ilmini sistematik hale getirmek için birçok malzeme bulmuşlar ve bu malzemeleri hararetle tartışmışlardır. Kuşkusuz bu malzemelerin başında da günah ve günah işleyen kişilerin mevcut durumlarının ve akibetlerinin ne olacağı meselesi gelmektedir. Elbette ki kişi hata yaptığı ve günah işlediği nisbetle sorumlu tutulmuştur. Ancak mezhep imamları bu konuyu farklı açılardan ele almış, günah sahiplerine çeşitli isimler vermiş ve bazen de aşırıya giderek bu kişileri küfürle ve ebedi cehennem azabıyla yargılamışlardır. Çalışmamızda bütün yönleriyle ele aldığımız günah ve günah işleyenlerin durumları meselesindeki en akli görüş ise hiç şüphe yok ki ehl-i sünnet alimleri tarafından savunulmuş ve ferdin menfaatine çözümler getirilmiştir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; kişi hür iradesi ile yaptığı iyi veya kötü eylemlerinden dolayı sorumludur ve iyi eylemlerde bulunursa mükafat kötü eylemlerde bulunursa da cezai müeyyideyle karşılaşacaktır. Büyük günah işleyen kişi için tevbe kapısı her zaman açıktır. Kişi günahından dolayı tevbe ederse

sorumluluktan kurtulacak tevbe fırsatını kaçırdığı zaman ise cezalandırılacaktır. Fakat bu cezalandırma günahı nisbetindedir. Yani ebedi olarak cehennemde kalmayacak, cezasını çektikten sonra tekrar cennete girecektir. Çünkü Allah insanı, günahı ve imanı yaratmış ve küfür ve şirke bulaşmadığı müddetçe de imanı baki kılmıştır. Dolayısıyla büyük günah işleyen fert günahkar olmakla birlikte yine de mümindir ve cezasını çektikten sonra ebedi kalmak üzere cennete girdirilecektir.

Gayret Bizden, Tevfik ve Hidayet Allah'tandır.

BİBLİYOGRAFYA

AKYÜZ, Vecdi, *İslam Fıkıhı Ansiklopedisi*

EL-ALUSİ, Ebu'l-Fadl Şihabuddin, *Ruhu'l-Me'ani fi Tefsiri'l-Kur'anı'l-Azimi ve's-Sebi'l-Mesani*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, Beyrut, ts.

ASIM EFENDİ, Ebu'l-Kemal Ahmed, *el-Ukyanusu'l-Basit fi Tercemeti'l-Kamusi'l-Muhit(Kamus Tercemesi)*, Matba'atu'l-Osmaniyye, İstanbul 1305

ASLAN, Ali, *Özgürlük Ya da Kadercilik*, Kayıhan Yay., İstanbul 2006

ATAY, Hüseyin, *Tabsiratu'l-Edille fi Usuli'd-Din eserinin mukaddimesi*, Ankara 2004

ATAY, Hüseyin, ‘‘Kur'an'a Göre Tevbe Ya da Bilinci Yenilemenin İmkanı’’, İslamiyat, I, sayı:3, Ankara 1998

EL-BAĞDADİ, Ebu Mansur Abdulkahir b.Tahir b.Muhammed et-Temime, *el-Fark Beyne'l-Firak*, M. Abdulhamit Yay., Kahire 1969

BALOĞLU, Bülent, ‘‘Doğru Bilgi Tanımına Ulaşma Çabası Ebu'l-Muin en-Nesefti Örneği’’, DEÜİFD, İzmir 2003, c. XVIII

BAYRAKTAR, İbrahim, *Hız. Peygamber ve Evrensel Hayatı*, Şelale Yay., 1995

BEBEK, Adil, *Maturidi'de Günah Problemi*, İstanbul 1989

BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Muvazzah İlm-i Kelam*, İstanbul 1972

Büyük Hadis Külliyyatı, *Tarifu'l-İman ve'l-İslam*

CEBECİ, Lütfullah, *Kur'an'da Şer Problemi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1985

EL-CEVZİYYE, Ebu Abdillâh Muhammed İbn Ebi Bekr İbn. Kayyım, *İğasetu el-Lehfan min ma-Sayidi's-şeytan*, thk. Muhammed Seyyid Geylani, Matba'at-u Mustafa el-Babi el-Halebi, Mısır, 1381/1961

ÇAKAN, İsmail Lütî, *Hız. Peygamber ve Aile Hayatı*, İlmi Neşriyat, İstanbul, ts

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1970

EL-EŞ'ARİ, Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail b. Ebi Bişr İshak b. Salim, *Makalatü'l-İslamiyyin ve İhtilafu'l-Musallin*, (İlk Dönem İslam Mezhepleri, trc. Mehmet Dalkılıç-Ömer Aydın), İstanbul, 2005

EVANS, C. Johannes, *Die Idee Der Sünde Im Koran*, Tübingen, 1939

EL-FİRUZABADİ, Mecdüddin Muhammed İbn Ya'kub, *Besair-u Zevî't-Temyiz fî Letai'fî'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdulalim et-Tahavi, Kahire, 1393/1973

GÖLCÜK, Şerafettin, *Kelam Tarihi (Kişiler, Görüşler, Eserler)*, İstanbul 1998

GÖLCÜK, Şerafettin-TOPRAK, Süleyman, *Kelam*, Tekin Kitabevi, İstanbul 1998

HARMAN, Ömer Faruk, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara 2003

<http://www.mumsema.com/iman-ve-onemi/88496-iman-amel-munasebeti.html>

İŞİM, Mehmet Ali, *Tanrının Soluğu*, (Derleme), İstanbul 1976

EL-İSFEHANİ, Ebu'l-Huseyn b. Muhammed Rağib, *el-Müfredat fî Ğaribi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Geylani, Beyrut, ts.

İSLAMOĞLU, Beşir, *Sünnet Bilinci*, Denge Yay., İstanbul. 1997

İZUTSU, Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, çev. Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1975

İZUTSU, Toshihiko, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, trc. Selahaddin Ayaz, İstanbul 1983

KARADAŞ, Cağfer, ‘‘Maturidi Geleneğinin Seçkin İsmi Ebu’l-Muin en-Neseî’’, Diyanet Aylık Avrupa Dergisi, Mart 2009, sayı 119

EL-KARİ, Ali İbn Sultan Muhammed, *Şerh-u fıkhu'l-Ekber*, 2. bsk, Mısır, 1375/1955

KILIÇ, Sadık, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Hibaş Yayınları, Konya 1984

EL-KURTUBİ, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Cami’u li ahkâmi’l-Kur’an Vezeratü’s-Sakafetü*, Daru’l-Kitabi’l-Arabi, Kahire 1387/1968

KUTLU, Sönmez, ‘‘Mürcie Mezhebi’’, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. XXXII

KUTLU, Sönmez, ‘‘Mürcie Mezhebi: Doğuşu, Fikirleri, Edebiyatı ve İslam düşüncesine Katkıları’’, GÜÇİFD, Çorum 2002

İBN. MANZUR, Ebul-Fadl Cemaluddin Muhammed İbn Mukerrem, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, ts.

EL-MATURİDİ, Ebu Mansur Muhammed, *Kitabu't-Tevhid*, (çvr. Bekir Topaloğlu), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2003

EL-MESUDİ, Ebu’l-Hasan Ali b. El-Hüseyin b. Ali, *Murucu’z-Zehebi ve Meadini’l-Cevher*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulmecid, Mektebetü’n-Nahda, Beyrut 1407/1987

- EL-MU'TIK, Avvad b. Abdullah, *el-Mutezile ve Usulü'l-Hamse*, Riyad, 1996
- EN-NESEFİ, Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed, *Tabsiratü'l-Edille fi Usuli'd-Din*, (Tenkitli Neşir. Hüseyin Atay, DİBY, Ankara 2004)
- EN-NESEFİ, Ebu'l-Muin Meymun b. Muhammed, '*Tabsiratu'l-Edille fi Usuli'd-Din*', thk. Hüseyin Atay-Şaban Ali Düzgün (tenkitli neşir), DİBY, Ankara 2003
- EN-NEŞŞAR, Ali Sami, *İslamda Felsefî Düşüncenin Doğuşu*, Çev. Osman Tunç, İnsan Yay., İstanbul 1999
- ÖZDEMİR, Metin, "Anlam Kaymasına Uğrayan Kur'ani Bir Kavram" CÜİFD, Sivas 1998, II. Sayı
- PEKER, Hüseyin, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2003
- ES-SABUNİ, Ahmed b. Mahmud b. Ebi Bekr Nureddin, '*el-Bidaye fi Usuli'd-Din*', trc. Bekir Topaloğlu, DİBY, Ank. 2005
- SARIKAYA, Adile, *Ebu'l-Muin en-Nesefi'nin Tabsiratu'l-Edille Adlı Eserinde Yer Alan Hadislerin Tahriri*, Adana 2008, ÇÜSBE Yüksek Lisans Tezi
- ES-SİCİSTANİ, Ebu Bekr Muhammed İbn-i Aziz, *Garibu'l-Kur'an*, Nuzhetu'l-Kulub Matbaası Mustafa Muhammed Ali, Mısır, 1383/1963
- SOLMAZ, Latif, *Ebu Mansur Muhammed Maturidi'de Günah Meselesi*, SÜSBE Doktora Tezi, Konya 2002
- EŞ-ŞEHRİSTANİ, Muhammed Abdulkерim, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut 1975
- EŞ-ŞEVKANİ, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-Kadir*, Mektebetu Mustafa el-Babi el-Halebi, 2. bas., Mısır, 1383/1964

- ET-TABERİ, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Tarihu't-Taberi Tarihu'r-Rusuli ve'l-Müluk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl el-İbrahim, 2. bas., Daru'l-Ma'arif, Kahire, ts.
- ET-TAFTAZANİ, Sa'duddn Mesud İbn Ömer, *Kelam İlmi ve İslam Akaidi Şerhu'l-Akaid*, Hazırlayan Süleyman Uludağ, Dergah Yay. İstanbul 1997
- ET-TUNCİ, Muhammed, *el-Mu'cemu'z-Zehebi Farisi-Arabi*, Beyrut 1969
- TUNÇ, Cihat, “*Kelâm İlminde Büyük Günah Meselesi*”, AÜİFD 1978, c. 23
- WOLFSON, H. Austryn, *Kelam Felsefeleri*, çev. Kasım Turhan, Kitabevi yay., İstanbul 2001
- YAVUZ, Yusuf Şevki, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, en-Neseî maddesi*, İstanbul 2006, c. XXXII
- YAZICIOĞLU, M. Said, *Maturidi ve en-Neseî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı*, Ankara 1988
- EZ-ZENCANİ, Mahmud İbn Ahmed, *Tehzibu's-Sihah*, thk. Abdusselam Muhammed Harun Ve Ahmed Abdulğafur, Daru'l-Me'arif, Mısır, 1372/1952

